

ΑΘΗΝΑΪΚΕΣ ΣΤΟΕΣ: ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ ΣΤΑ ΕΜΠΟΡΙΚΑ ΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ

ΜΗΣΙΑΚΑ ΧΡΥΣΑ

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΧΑΝΙΑ ΜΑΪΟΣ 2019

ΑΘΗΝΑΪΚΕΣ ΣΤΟΕΣ:
ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ ΣΤΑ ΕΜΠΟΡΙΚΑ ΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ
ΕΚΠΟΝΗΣΗ: ΜΗΣΙΑΚΑ ΧΡΥΣΑ

ΕΠΙΒΛΕΨΗ: ΚΩΤΣΑΚΗ ΑΜΑΛΙΑ

Θερμές ευχαριστίες στην επιβλέπουσα της παρούσης ερευνητικής
εργασίας, κυρία Κωτσάκη Αμαλία, για την καθοδήγηση και την
υποστήρηξή της όλο αυτό το διάστημα.
Επίσης ευχαριστώ τα κοντινά μου άτομα για το ενδιαφέρον και την
υπομονή τους.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

01 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 Σκοπός	9
1.2 Αντικείμενο	»
1.3 Βιβλιογραφική Ανασκόπηση	»
1.4 Μέθοδος	10

02 ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΜΕΡΟΣ Α'

2.1. 19ος αιώνας – ο σταδιακός μετασχηματισμός του κέντρου της Αθήνας σε κέντρο πρωτεύουσας πόλης	
2.1.1. Σχέδιο Κλεάνθους – Schaubert (1834) και τροποποίηση Klenze (1835)	19
2.1.2. Μορφές κοινωνικής διαίρεσης του χώρου της Αθήνας κατά τον 19ο αιώνα	22
2.2. 20ος αιώνας – κοινωνικό, οικονομικό και πολιτιστικό περιγύραμμα του εμπορικού τριγώνου της πόλης	
2.2.1. Οικιστικός ιστός τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα	24
2.2.2. Παρακμή της περιοχής στα χρόνια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και του Εμφυλίου	25
2.2.3. Διαμόρφωση του κέντρου μετά την εσωτερική μετανάστευση της δεκαετίας του 1950	26
2.2.4. Μετασχηματισμοί της φυσιογνωμίας του κέντρου μετά το 1980	29
2.2.5. Σταδιακή ανάκαμψη της περιοχής μετά το 2010	30

02 ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΜΕΡΟΣ Β'

Στοά Αρσακείου (Ορφέως) - Στοά Βιβλίου	35
» Νικολούδη	49
» Πάππου - Δημητράκοπούλου	61
» Ναυτεμπορικής (Δραγατσανίου)	73
» Ανατολής	83
» Τρίστρατο	97
» Γρυπαρείου Μεγάρου	109
» Ορφανίδου - Αθηνών	117
» Μεγάρου Α. Σούτσου	129
» Θεοφιλάτου	137
» Πεσμαζόγλου	147

03 ΕΡΜΗΝΕΙΑ

04 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

01

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1. ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της εργασίας είναι η διερεύνηση του αρχιτεκτονικού τύπου της στοάς στο εμπορικό τρίγωνο της Αθήνας και η λειτουργία του στον αστικό ιστό ως πόλος εμπορίου από το 19ο μέχρι τις αρχές του 21ου αιώνα, σε συνάρτηση με κοινωνικό-οικονομικούς παράγοντες και πολεοδομικές πρακτικές.

1.2 ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ

Ως αντικείμενο της παρούσας εργασίας επιλέχθηκαν οι στοές του εμπορικού τριγώνου που περιλαμβάνονται μεταξύ των οδών Πανεπιστημίου, Δραγατσανίου – Ευρυπίδου, Αιόλου και Γ. Σταύρου – Αρσάκη.

1.3 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

Οι αθηναϊκές στοές του εμπορικού τριγώνου της Αθήνας έχουν κυρίως προσεγγιστεί βιβλιογραφικά έμμεσα, ως απόρροια της γενικότερης πολεοδομικής εξέλιξης του κέντρου. Ωστόσο η μελέτη τους ως σύστημα και ως δίκτυο που υφίσταται μέσα στον αστικό ιστό, καθώς και η διερεύνηση της επιμέρους εξέλιξης αυτών στο χρόνο αποτελούν τομείς που δεν έχουν αναλυθεί εκτενώς.

Βιβλία αναφοράς για την εκπόνηση της εργασίας είναι :

- Δ. Ν. Καρύδης, Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας, εκδ. Παπασωτηρίου, Αθήνα, 2008
- Ζ. Ε. Ρωπαΐτου, Ο κόσμος της Ευρυπίδου και των πέριξ –Ευρυπίδου, Ψυρρή και Γεράνι: ένας περίπατος, εκδ. Εστία, Αθήνα, 2018
- Ξ. Σκαρπιά Χόιπελ, Η αρχιτεκτονική της στοάς: εξέλιξη και συμβολή στην ποιότητα του εσωτερικού δημόσιου χώρου, εκδ. ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1981

1.4 ΜΕΘΟΔΟΣ

A) Μέθοδος συλλογής ερευνητικού υλικού

1. αρχαιολογική έρευνα
2. έρευνα πεδίου
2. βιβλιογραφική έρευνα
3. διαδικτυακή έρευνα
4. συνεντεύξεις κατοίκων κι επαγγελματιών

B) Ερμηνευτική μέθοδος

1. Υπόθεση Εργασίας

Η στοά ως οικοδομικός τύπος είναι ένα εξελιγμένο βίωμα του δρόμου και διαφέρει από αυτόν, καθώς έχει δικό της ύψος και αποτελεί ανεξάρτητο τμήμα, στεγασμένο για την προστασία από τις καιρικές συνθήκες.¹ Αυτό τη μεταβάλλει σε εσωτερικό δημόσιο χώρο, έναν τόπο συγκέντρωσης και δεν προορίζεται μόνο για εμπορική χρήση, αλλά εξυπηρετεί και τη συναναστροφή και επικοινωνία.

Η στοά στην αρχαία Ελλάδα

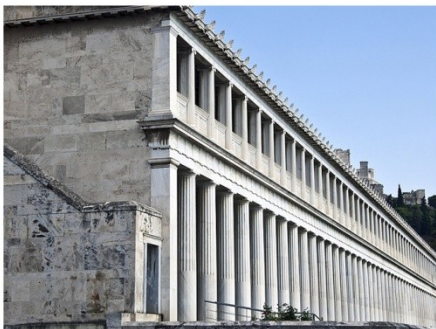
Η έννοια της στοάς πρωτοεμφανίζεται στην αρχαία Αθήνα, αποτελώντας γνωστό τύπο κτίσματος της εποχής: διαμορφωνόταν ως υποχώρηση του ισογείου ορόφου δημοσίου κτιρίου,² ήταν στεγασμένη και διαχωριζόταν από τον υπαίθριο χώρο με σειρά κιονοστοιχίας. Ευδοκίμησαν δύο τύποι στοών, η ανοιχτή, που προαναφέρθηκε και ήταν συνηθέστερη,³ και η κλειστή, που είχε σειρά από κιονοστοιχίες στο εσωτερικό της και αν και δεν ήταν συνηθισμένη, πλησιάζει περισσότερο την ιδέα της οργάνωσης του χώρου, όπως γίνεται αντιληπτή από το 19ο αιώνα. Αποτελούσαν καλλωπιστικά στοιχεία και υποδείκνυαν την ευημερία και τον πολιτιστικό πλούτο της πόλης, ενώ

1 Ξ. Σκαρπία Χόιπελ, *Η Αρχιτεκτονική της Στοάς*, εκδ ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1981, σελ. 43

2 Τέτοιο δημόσιο κτίριο συναντάται είτε στις αγορές στεγάζοντας καταστήματα, είτε σε μεγάλα μνημεία (θέατρα, ναούς) ως συμπληρωματική κατασκευή, χρήσιμη για την παραμονή των πολιτών.

3 Παράδειγμα αποτελεί η στοά του Αττάλου.

διακοσμούνταν με σκηνές από τον πολιτικό, θρησκευτικό και πολεμικό βίο των Ελλήνων. Κυρίαρχος ρόλος όμως ήταν και παρέμεινε η δημιουργία χώρων περιπάτου και συγκέντρωσης, με ταυτόχρονη προστασία από τις καιρικές συνθήκες, που παράλληλα αναβάθμιζαν αισθητικά την εικόνα της πόλης.

1.1 και 1.2

Εξωτερική και εσωτερική άποψη της στοάς του Αττάλου στην αρχαία Αγορά της Αθήνας.

Στη δεύτερη εικόνα είναι εμφανής η διπλή σειρά κιονοστοιχίας.

Παράγοντες που συνδιαμόρφωσαν τον αρχιτεκτονικό τύπο της στοάς

Ως συνέχεια, επί Ρωμαϊκής περιόδου, οι στοές εμπλουτίζονται σε μέγεθος και ορόφους, τυπολογία που στη συνέχεια διεργάζεται και η βυζαντινή αρχιτεκτονική, με εφαρμογή τοξωτών ανοιχτών στοών (εμβόλους), που απέκτησαν σημαντικό ρόλο στη ζωή της πόλης, ως ένα από τα κυριότερα στοιχεία της αρχιτεκτονικής πολεοδομίας. Ανάλογοι τύποι θολωτών κατασκευών συναντώνται και στις αγορές των ισλαμικών πόλεων, όπου οι στοές αποτελούν το επιμέρους συστατικό οικοδομικό στοιχείο του κτίσματος της αγοράς. Σύμφωνα με τους τύπους και τις αρχές οργάνωσης των χώρων εμπορίου στην Ανατολή, προκύπτει ότι η σύλληψη της ιδέας του «ανατολίτικου παζαριού» συμβαδίζει με την εξελικτική διεργασία του τύπου της ευρωπαϊκής στοάς: επηρεάζει τη μορφολογία της και συμβάλλει στη δημιουργική ανέλιξη της ιδέας αυτής από τον 18ο αιώνα.⁴ Στις αρχές του επόμενου αιώνα ξεσπά μια κρίση μεταξύ μεγαλοαστικής τάξης του παλιού εμπορικού κόσμου και των

⁴ Η στροφή του ενδιαφέροντος προς την Ανατολή, ειδικά μετά την εκστρατεία του Ναπολέοντα στην Αίγυπτο, εκδηλώνεται και με την καλλιέργεια της ιδέας του ανοιχτού και κλειστού χώρου της εμπορικής στοάς: Περί το 1798/1799 κατασκευάζεται η στοά Du Caire στο Παρίσι.

Ξ. Σκαρπία Χόπελ, *Η Αρχιτεκτονική της Στοάς*, εκδ ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1981, σελ. 20,23

νέων δυνάμεων, που εξελίσσονται ραγδαία με την ανάπτυξη του κεφαλαιοκρατικού συστήματος. Το αντίκτυπο αυτής στον οικοδομικό τύπο της στοάς είναι η επιβολή καινοτόμων ιδεών για τη γρήγορη διάθεση των προϊόντων, υποβιβάζοντας την αναζήτηση της αισθητικής διαμόρφωσης του αρχιτεκτονικού έργου. Πλέον τη μορφολογία του τύπου διαμορφώνουν τα πολιτικά και κοινωνικοοικονομικά δρώμενα, εμπλουτισμένα από ευρωπαϊκούς αρχιτεκτονικούς ρυθμούς.

Μελετώντας λοιπόν σύντομα τις συγγενικές μορφές της στοάς πριν από το 19ο αιώνα, συμπεραίνεται ότι στον αρχιτεκτονικό τύπο της εμπορικής στοάς-passage συνδυάζονται οι αντιλήψεις της Αρχαιότητας, της Ανατολής, του Μεσαίωνα και κυρίως της εποχής του ανερχόμενου καπιταλισμού, μετά το 18ο αιώνα, του οποίου η στοά είναι συστατικό παράγωγο.⁵

Η στοά στον ευρωπαϊκό και τον ελληνικό χώρο

Υπάρχει δεδομένη αναντιστοιχία των χαρακτηριστικών πολεοδομικής εξέλιξης του κέντρο-δυτικού ευρωπαϊκού και του ελληνικού χώρου κατά την περίοδο του 20ου αιώνα. Η πρωτεύουσα του νεοσύστατου κράτους ακόμη δεν αντιμετωπίζει προβλήματα υπερσυγκέντρωσης δραστηριοτήτων σε ίδιο βαθμό με εκείνα των αστικών κέντρων των βιομηχανικά αναπτυγμένων χωρών. Αντίστοιχα στο διάστημα του μεσοπολέμου, στην Ελλάδα οι περιπτώσεις οργανωμένης δόμησης είναι περιορισμένες και ουσιαστικά με αφορμή το προσφυγικό ζήτημα του 1922, αλλά ο τρόπος με τον οποίο αυτή η οικιστική δραστηριότητα συνδέθηκε με το κτισμένο περιβάλλον και πάλι διαφέρει. Μεταπολεμικά, οι διαδικασίες αστικοποίησης δεν συνδέθηκαν με τις διαδικασίες εκβιομηχάνισης, όπως αυτό συνέβη στις δυτικές, αναπτυγμένες βιομηχανικές χώρες. Τέλος σημαντική διαφορά εντοπίζεται στο γεγονός ότι οι όποιες παρεμβάσεις στην Αθήνα δεν έφτασαν ποτέ σε κλίμακα τέτοια, ώστε να μεταβληθεί ριζικά και σε μικρό χρονικό διάστημα η δομή της πόλης. Συνεπώς η ανάλυση της πολεοδομικής πραγματικότητας στην Αθήνα δεν δύναται να συγκριθεί με κάποιο πρότυπο πολεοδομικής οργάνωσης άλλης δυτικό-ευρωπαϊκής πρωτεύουσας, ούτε σε επίπεδο κλίμακας, ούτε χρονικά.⁶

5 Ξ. Σκαρπία Χόιπελ, *Η Αρχιτεκτονική της Στοάς*, εκδ ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1981, σελ. 34

6 Δ. Ν. Καρύδης, *Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας*, εκδ Παπασωτηρίου, Αθήνα, 2008, σελ 247

Στην εξελικτική διαδικασία διαμόρφωσης του αστικού περιβάλλοντος των πόλεων του 19ου αιώνα η στοά αποτέλεσε απαραίτητο συστατικό στοιχείο, η χρήση του οποίου εξαρτιόταν από την οικονομική ανάπτυξη της χώρας και το μέγεθος του κέντρου της πόλης. Καθώς η Ελλάδα δεν διέθετε ούτε τις πρώτες ύλες ούτε το μέγεθος των καταναλωτικών αγορών άλλων ευρωπαϊκών χωρών είναι λογικό η χρήση του οικοδομικού τύπου της στοάς να είναι πιο περιορισμένη και να εντοπίζεται μεταγενέστερα, ενώ στις περισσότερες περιπτώσεις δεν έγινε αντιληπτή με τον ίδιο τρόπο, τόσο σε επίπεδο αισθητικής διαμόρφωσης, όσο και χρήσης. Η χρονική αναντιστοιχία είναι εύκολα διακριτή: την περίοδο του 19ου αιώνα όπου παρατηρείται άνθιση των στοών στο Παρίσι και γενικότερα στον ευρωπαϊκό χώρο, η Αθήνα μόλις έχει αρχίσει να αποκτά τα πρώτα της δείγματα. Αντίθετα, πρέπει να περάσουν οι πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα για να παρατηρηθεί σημαντική πύκνωση στοών στο κέντρο της πόλης, περίοδο κατά την οποία ο υπόλοιπος ευρωπαϊκός κόσμος έχει στραφεί σε άλλες αρχιτεκτονικές μορφές.⁷ Για το λόγο αυτό στην παρούσα εργασία δεν θα επιδιωχθεί συσχετισμός μεταξύ των στοών του Παρισιού και γενικότερα του ευρωπαϊκού χώρου, με αυτές που οικοδομήθηκαν στην Αθήνα.

2. Συγκρότηση Εργασίας

Όλη η έκταση του εμπορικού τριγώνου της πόλης σαρώθηκε με πεζή κυκλοφορία, ώστε να εντοπιστούν τα συμπλέγματα στοών που σχηματίζονται σε αυτό. Κύριος γνώμονας της επιλογής της συγκεκριμένης περιοχής μελέτης υπήρξε η μεγαλύτερη συγκριτικά πύκνωση στοών απ' ότι στο υπόλοιπο

7 «Οι στοές που κατά τον 19ο αι. στέγασαν τα όνειρα των πρώτων καταναλωτών, κατά τον 20ο έμοιαζαν με νεκροταφεία εμπορευμάτων που περιείχαν την απόρριψη ενός ξεγραμμένου παρελθόντος» Susan Buck-Morss, Η διαλεκτική του βλέπιν – Ο Βάλτερ Μπένγιαμιν και το Σχέδιο Εργασίας περί Στοών, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 2014, σελ 63

Στο λογοτεχνικό βιβλίο «Τερέζα Ρακέν» του Εμίλ Ζολά (1840-1902, Γάλλος λογοτέχνης που στα μυθιστορηματά του αναλύει τις πτυχές της τότε γαλλικής κοινωνίας) περιγράφεται η εικόνα που παρουσίαζε μια γαλλική στοά στις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα: «[...] ένα στενό και σκοτεινό διάδρομο [...] στρωμένη με κιτρινωπές πλάκες, φθαρμένες [...] Η γυάλινη οξυκόρυφη στέγη που την καλύπτει είναι μύρη από τη βροχή. [...] υπάρχουν παλαιοβιβλιοπωλεία, παιχνιδάδικα, χαρτοπωλεία, σκοτεινά μαγαζιά [...] Η στοά δεν είναι μέρος για περίπατο. Την παίρνει κανείς για να αποφύγει ένα γύρο, να κερδίσει λίγα λεπτά.» Σελίδες 11-12

εμπορικό τρίγωνο. Επιπλέον στην έκταση της περιοχής, μόλις πέντε οικοδομικά τετράγωνα, συνυπάρχουν στοές που η κατασκευή τους καλύπτει όλο το χρονικό φάσμα, από τα πρώτα δείγματα του τύπου στον ελλαδικό χώρο, μέχρι σχεδόν τα τέλη του 20ου αιώνα. Συνεπώς υπάρχει και μεγάλη ποικιλία στην τυπολογία και τα μορφολογικά χαρακτηριστικά τους.

Το ερευνητικό υλικό που συλλέχθηκε, παρουσιάζεται σε δύο μέρη:

Στο πρώτο μέρος παρατίθεται με χρονολογική σειρά το σύνολο των πολεοδομικών πρακτικών και των επιμέρους αποφάσεων που αφορούν την ευρύτερη περιοχή του κέντρου, καθώς και διάφοροι κοινωνικοί, πολιτικοί και οικονομικοί παράγοντες που συντέλεσαν σε αυτές. Αυτή η παράθεση αποσκοπεί στην ερμηνεία της πύκνωσης του δικτύου στοών εντός του εμπορικού τριγώνου. Έναρξη της αφήγησης αποτελεί η χρονική στιγμή της σύστασης του νέου ελληνικού κράτους, έτος 1830, και η πρόταση των πρώτων ρυμοτομικών σχεδίων της πρωτεύουσας. Στη συνέχεια, έμφαση δίνεται στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα, δηλαδή από τη μεταπολεμική περίοδο μέχρι τις αρχές του 21ου αιώνα, όπου παρατηρούνται εξελίξεις πιο «πυκνές» χρονικά.

Στο δεύτερο μέρος επιδιώκεται η ερμηνεία της λειτουργίας κάθε στοάς της περιοχής μελέτης ξεχωριστά, από την κατασκευή της μέχρι σήμερα. Μέσω αυτής της ανάλυσης εντοπίζονται οι μεταλλαγές που αυτές υπέστησαν στο χρόνο προκειμένου να συμβαδίσουν με τα νέα δεδομένα της εποχής, και κατά πόσο το κατάφεραν και ενδυνάμωσαν τη λειτουργία τους ή πέρασαν στη λήθη.

3. Ερευνητικά Ερωτήματα

Τα ερωτήματα που η εργασία επιδιώκει να απαντήσει είναι:

Πώς η εξέλιξη του τριγώνου σε εμπορικό κέντρο της πόλης οδήγησε στη δημιουργία των πρώτων στοών σε αυτό;

Πώς η κατασκευή στοών ενδυνάμωσε την υπάρχουσα εμπορική χρήση της περιοχής;

Ποιά η εξέλιξη του οικοδομικού τύπου της στοάς στην Αθήνα από την πρώτη εμφάνισή του;

Ποιά τα κοινά χαρακτηριστικά που παρουσιάζουν οι εμπορικές στοές ανάλογα με την περίοδο κατασκευής τους;

Τι δίκτυο δημιουργούν οι στοές της περιοχής μελέτης;

Ποιοί παράγοντες συντέλεσαν στην ερήμωση των στοών του κέντρου;

02

ΕΥΡΗΜΑΤΑ

ΜΕΡΟΣ Α'

Η γέννηση και η εξέλιξη των αρχιτεκτονικών μορφών, όπως είναι λογικό, δεν αποτελεί μεμονωμένο φαινόμενο. Πρόκειται για ένα σημαντικό μέρος της συνολικής πολιτιστικής δημιουργίας ενός λαού και κατ' επέκταση των γενικότερων οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών. Συνεπώς θα μελετηθούν οι παράγοντες που ευνόησαν την εμφάνιση και την αποδοχή του τύπου της εμπορικής στοάς στο κέντρο της πόλης των Αθηνών, από τις τελευταίες δεκαετίες του 19ο αιώνα.

2.1. 19ος αιώνας – ο σταδιακός μετασχηματισμός του κέντρου της Αθήνας σε κέντρο πρωτεύουσας πόλης

2.1.1. Σχέδιο Κλεάνθους – Schaubert (1834) και τροποποίηση Klenze (1835)

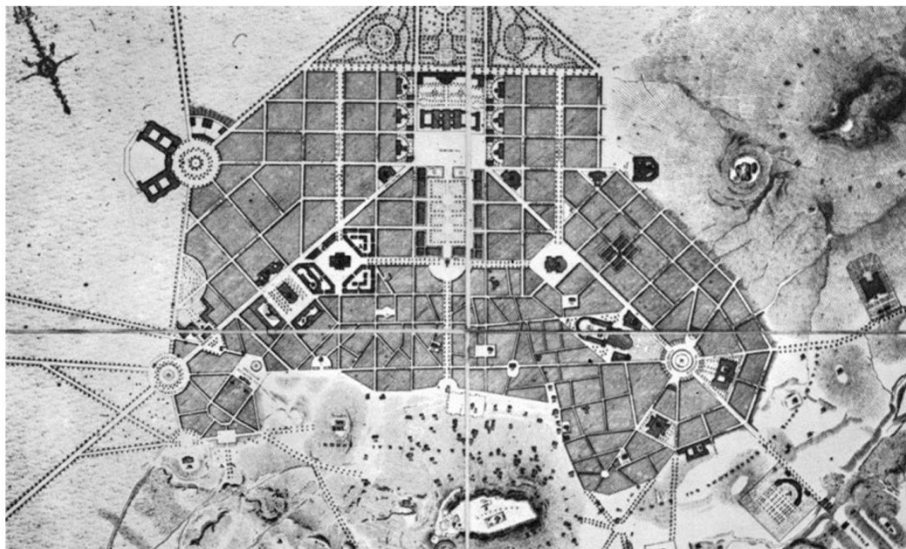
Μετά την αναγνώριση της Ελλάδας ως ανεξάρτητου κράτους το 1830 και το διάταγμα του 1833 «περί ανοικοδομήσεως της πόλεως των Αθηνών και της εκείσε μεταθέσεως της έδρας της κυβερνήσεως», η Αθήνα ως νέα πρωτεύουσα απέκτησε το πρώτο ρυμοτομικό της σχέδιο από τους αρχιτέκτονες Σταμάτιο Κλεάνθη και Eduard Schaubert.

Στη βασική του λειτουργική συγκρότηση, το σχέδιο εκτός από Διοικητικό Κέντρο και Πνευματικό Κέντρο στις σημερινές πλατείες Ομονοίας και Συντάγματος αντίστοιχα, προσέβλεπε Εμπορικό Κέντρο, σε γραμμική ανάπτυξη, σε μια επιφάνεια μεταξύ των σημερινών οδών Λυκούργου, Αιόλου, Ευρυπίδου και Σωκράτους, το οποίο προεκτεινόταν σε 'αγορά τροφίμων' προς του Ψυρρή.

Γεωμετρικά, η συνολική σύνθεση της ρυμοτομούμενης επιφάνειας στηριζόταν σε ένα ισοσκελές τρίγωνο, με κορυφή τη σημερινή πλατεία Ομονοίας, βάση την οδό Ερμού και πλευρές τις οδούς Σταδίου και Παναγή Τσαλδάρη (Πειραιώς). Η διχοτόμος της κορυφής ταυτιζόταν με την οδό Αθηνάς.

Το τελικό, προτεινόμενο σχέδιο συντάχθηκε αυστηρά προσαρμοσμένο σε μια ήδη διαμορφωμένη κατάσταση από τα χρόνια της Οθωμανικής κυριαρχίας:

κομβικά σημεία της σύνθεσης αποτελούν οι χωροθετήσεις σημαντικών λειτουργιών, στις θέσεις των σημαντικότερων πυλών του τείχους που περιέβαλε την πόλη ('Μεσογειτική πόρτα' στα ανατολικά και 'Μενιδιάτικη πόρτα' στα δυτικά). Ακόμη, το σημείο τομής των οδών Ερμού και Αθηνάς, ταυτίζεται με τη θέση της αγοράς-bazaar των χρόνων της Τουρκοκρατίας, που με τρείς χρονικές ενότητες (καθημερινή, εβδομαδιαία, ετήσια) συνιστούσε το πλέον νευραλγικό σημείο της πόλης. Συνολικά η πρόταση σέβεται τα τοπογραφικά δεδομένα και το βιωμένο χώρο, ανταποκρινόμενη ταυτόχρονα στις ιδεολογικές επιταγές του ευρωπαϊκού σχεδιασμού του χώρου, όπως αυτός είχε διαμορφωθεί στα τέλη του 19ου αιώνα.

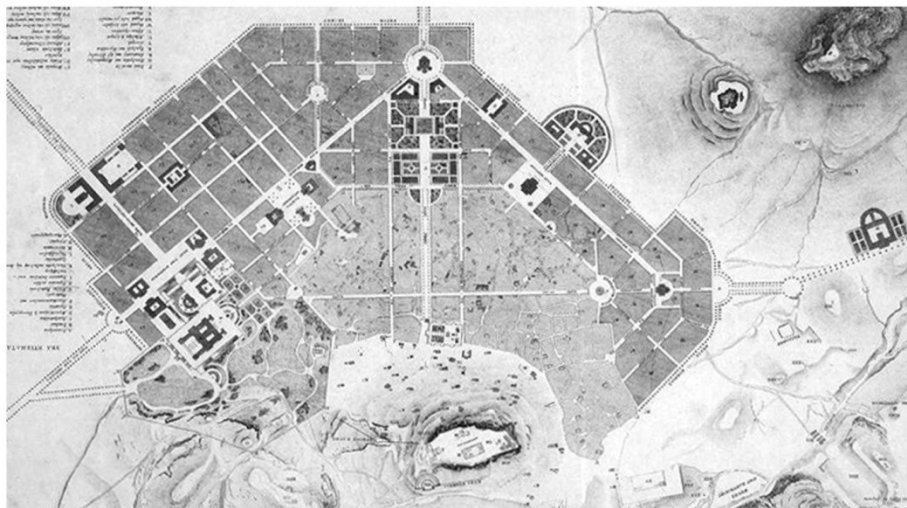

2.1

Το σχέδιο Κλεάνθους και Schaubert. Είναι εμφανής η σημασία που έχουν αποκτήσει οι δύο οδοί πλευρές του «τριγώνου», Σταδίου και Πειραιώς, αλλά και η οδός Αθηνάς.

Ένα χρόνο μετά την έγκριση του σχεδίου, αποφασίστηκε η τροποποίησή του με ανάθεση στον Γερμανό αρχιτέκτονα του κλασικισμού Leo von Klenze. Το νέο σχέδιο πρότεινε δύο σημαντικές αλλαγές: τη μεταβολή της θέσης των Ανακτόρων στα δυτικά, προς το Θησείο και την τοποθέτηση της Αθηναϊκής τριλογίας στο σημείο που όντως οικοδομήθηκαν, σε γραμμική διάταξη, αντί

αντί για την προτεινόμενη σε σχήμα Π. Κυρίαρχη επιδίωξη του Klenze ήταν η λιγότερο αυστηρή γεωμετρία, που θεωρήθηκε ότι ανταποκρίνεται περισσότερο στην ελληνική (ανατολίτικη) πραγματικότητα.

2.2

Το σχέδιο Klenze.

Τα ανάκτορα τοποθετούνται στο δυτικό μέρος της πόλης, τροποποίηση μείζονος σημασίας, αν πραγματοποιείτο.

Για ποικίλους λόγους, το εν λόγω σχέδιο δεν εφαρμόστηκε ποτέ. Σύντομα έγινε σαφές ότι η λήψη αποφάσεων δεν ακολουθούσε κάποιες συγκεκριμένες δεσμεύσεις ενός ευρύτερου προγράμματος, αλλά μάλλον προέκυπτε *ad hoc*, κατά περίπτωση. Η αντιμετώπιση αυτή υπήρξε κρίσιμη για τη μετέπειτα εξέλιξη της πόλης.

Παρά τις όποιες τροποποιήσεις και αυθαίρετες αποφάσεις ακολούθησαν σχετικά με την χωροθέτηση των Ανακτόρων, τη διάταξη των πλατειών και τη χάραξη των αξόνων, ο πυρήνας του αρχικού σχεδίου Κλεάνθους – Schaubert επικράτησε: το ισοσκελές τρίγωνο του κέντρου των Αθηνών.

2.1.2. Μορφές κοινωνικής διαίρεσης του χώρου της Αθήνας κατά τον 19ο αιώνα

Τη δεκαετία του 1850 η πόλη της Αθήνας διαμορφώνεται με βάση δύο συνιστώσες. Τις διοικητικές χρήσεις και τη γενικότερη κρατική λειτουργία που εκπονούνται από τη μεγαλοαστική τάξη και από την άλλη τις παραγωγικές δραστηριότητες που απασχολούν τα μικροαστικά, λαϊκά στρώματα. Αυτή η πόλωση είναι εύκολα διακριτή: με άξονα διαχωρισμού τις οδούς Αθηνάς και Αιόλου και κατεύθυνση από το Βορρά προς το Νότο, εμφανίζεται μια στοιχειώδης διαφοροποίηση σε ανατολική και δυτική περιοχή της πόλης. Ο παραδοσιακός – λαϊκός χαρακτήρας που είχε επικρατήσει στην περιοχή του Ψυρρή στα δυτικά, ήδη από τα χρόνια της Τουρκοκρατίας, σε συνδυασμό με τη χωροθέτηση των Ανακτόρων στην πλατεία Συντάγματος, στα ανατολικά, όπου άρχισε να εκφράζεται πιο έντονα η ανάπτυξη της πόλης, βοήθησε στην παγίωση της αρχικής διάκρισης. Έτσι η οδός Αθηνάς ως εμπορικός άξονας ταυτόχρονα συμπυκνώνει και προβάλλει μια βιοτεχνική κίνηση που λαμβάνει χώρα στα δυτικά της και εντείνει τη διάσταση μεταξύ των περιοχών της χαμηλής εισοδηματικής τάξης και των αστών – μεγαλοαστών.

2.3 και 2.4

Η οδός Αθηνάς στα τέλη του 19ου αιώνα, σαφές όριο δυτικού και ανατολικού τμήματος της πόλης. Στις φωτογραφίες είναι εμφανής η μεγάλη εμπορική δραστηριότητα, με μαγαζιά «κιάσκια» και πλανόδιους μικροπωλητές που εξυπηρετούσαν χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα.

Τα επόμενα χρόνια, κτιριοδομικές και πολεοδομικές παρεμβάσεις που γίνονται στο ανατολικό τμήμα της Αθήνας, ενδυναμώνουν την παραπάνω διαίρεση. Στην περιοχή αυτή που ήδη είχαν οικοδομηθεί σημαντικά δημόσια κτίρια και εύπορες κατοικίες, η αρχιτεκτονική παραγωγή είναι μεγάλη, σε όγκο και αριθμό κτιρίων.

Ήδη από τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα, επί πρωθυπουργίας Τρικούπη,⁸ στην πρωτεύουσα εμφανίζονται οι πρώτες στοές, ενόψει των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896 και των εκδηλώσεων για τα 20 χρόνια βασιλείας του Γεωργίου Α'. Οι αρχικές στοές της πρωτεύουσας ακολουθούν το πρότυπο της ευρωπαϊκής στοάς-passage, ενώ η εμφάνισή τους στο συγκεκριμένο σημείο της πόλης, πάνω σε κεντρικές αρτηρίες και οδούς οι οποίες φιλοξενούν τα σημαντικότερα και επιβλητικότερα κτίρια της εποχής, είναι επόμενη. Το 1883 ολοκληρώνεται η στοά Μελά επί της οδού Ερμού, ενώ δίπλα κατασκευάζεται η στοά Πύρρου, δύο χρόνια μετά.

2.5 και 2.6

Αριστερά το κτίριο Μελά, του 19ου αιώνα, με την είσοδο της στοάς να διακρίνεται. Πλέον η στοά δεν διατηρείται με την έννοια του εμπορικού περάσματος.

Δεξιά το κτίριο της στοάς Πύρρου, σήμερα.

⁸ Κατά την τελευταία εικοσαετία του 19ου αιώνα αρχίζει ο εξωραϊσμός της πόλης των Αθηνών. Το ανορθωτικό πρόγραμμα του Τρικούπη έγινε η αφετηρία που προέβλεπε τη διεύρυνση της ελληνικής αγοράς, την οργάνωση του σιδηροδρομικού δικτύου και ευνοϊκούς όρους για την επάνοδο των ελλήνων του εξωτερικού και τη μεταφορά των κεφαλαίων τους στην Ελλάδα. Έτσι μεταξύ 1880-1900 η Αθήνα εξοπλίζεται με τα ωραιότερα αρχιτεκτονικά έργα, δείγματα νεοκλασικού ελληνικού ρυθμού, ικανά να συγκριθούν με τα ευρωπαϊκά, παρά τη διαφορά κλίμακας.

Επιπλέον, μετά το 1870, και ως συνάρτηση των σημαντικών μεταβολών σε πολιτικό επίπεδο που είχαν προηγηθεί (ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Χ. Τρικούπη μετά την απομάκρυνση της βασιλείας του Όθωνα), αρχίζουν να σημειώνονται μεταβολές και σε οικονομικό – κοινωνικό επίπεδο. Σε πρώτο στάδιο ξεκινά μια αργή πορεία προς την εκβιομηχάνιση μέσω της ανάπτυξης παραγωγικών κλάδων (π.χ. βιομηχανία αλευριού, υφασμάτων κλπ) αλλά και με την ανάληψη μεταποιητικών κλάδων από το εξωτερικό (χαρτιού, ζάχαρης κλπ), που συνοδεύεται με μετακίνηση υπό-απασχολούμενων τμημάτων γεωργικού πληθυσμού της υπαίθρου στην πρωτεύουσα, κυρίως στην περιοχή του κέντρου. Έτσι εισάγονται στο κοινωνικό σκηνικό νέα αστικά στρώματα, αρχικά με τη μορφή μιας υποδεέστερης μεσαίας αστικής τάξης.

2.2. 20ος αιώνας – κοινωνικό, οικονομικό και πολιτιστικό περιβάλλον του εμπορικού τριγώνου της πόλης

Ο ελληνικός 20ος αιώνας δεν χαρακτηρίζεται από συστηματική παρέμβαση είτε του κράτους είτε μεγάλων ιδιωτικών φορέων στην οργάνωση και ρύθμιση του κτισμένου περιβάλλοντος. Λίγες περιπτώσεις οργανωμένης δόμησης εντοπίζονται με αφορμή το προσφυγικό κύμα, ενώ στην μεταπολεμική περίοδο η αστικοποίηση, που συνδέεται με τις διαδικασίες εκβιομηχάνισης, εκδηλώνεται μέσω των τυπικών διαδικασιών παραγωγής του χώρου: αυθαίρετη δόμηση και αντιπαροχή.

2.2.1. Οικιστικός ιστός τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα

Με τη διάνοξη των νέων οδών Ερμού, Αιόλου, Αθηνάς κατά τη διάρκεια του προηγούμενου αιώνα, η εμπορική και παραγωγική ζωή της πόλης ανασυντάσσεται πάνω σε αυτές (αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αποτελεί το κτίριο της Νέας Αγοράς που ανεγείρεται στον οδό Αθηνάς). Συγκεκριμένα η οδός Αθηνάς που είχε ήδη από τον περασμένο αιώνα διαμορφωθεί ως δρόμος-παζάρι με τα καταστήματα των εμπορών στο ισόγειο και τις κατοικίες

τους στον όροφο, μετά την εισροή των προσφύγων της Μικρασιατικής καταστροφής αποκτά πολυμορφικό χαρακτήρα και καλείται να σηκώσει το βάρος των υπαίθριων μικρεμπόρων. Έτσι, στις αρχές του 20ου αιώνα το νότιο τμήμα προς το Μοναστηράκι αποκτά λαϊκό χαρακτήρα, ενώ προς την Ομόνοια χαρακτηρίζεται περισσότερο αστικό. Σταδιακά όμως η πλάστιγγα έγειρε προς τη «λαϊκή» μεριά, καθώς καθημερινά χιλιάδες Αθηναίοι μαζεύονταν στην Κεντρική Αγορά και τα γύρω φθηνά μαγαζιά. Αντίστοιχη εμπορική ανάπτυξη γνωρίζει η παράλληλη της Αθηνάς, οδός Αιόλου.

Ο μικρός αριθμός στοών που έχει κατασκευαστεί στην πρωτεύουσα και συγκεντρώνεται επί της οδού Ερμού και μεταξύ Σταδίου – Πανεπιστημίου, διατηρεί ακόμη μια ευρωπαϊκή αίγλη, φιλοξενώντας πολυτελή είδη εμπορίου και αποτελώντας πόλο έλξης κυρίως της ανώτερης τάξης. Η απόσταση από το λαϊκό χαρακτήρα που έχει αρχίσει να αποκτά η περιοχή είναι εμφανής. Η πόλη έχει "αγκαλιάσει" την εισαγωγή αυτού του νέου οικοδομικού στοιχείου, ήδη από την πρώτη εμφάνισή του στον αστικό ιστό, όπως φαίνεται και από δημοσιεύματα στις εφημερίδες του Μεσοπολέμου:

«...Εις τας πλευράς [της στοάς] θα υπάρχουν πλούσια καταστήματα, τα οποία θα προσδίδουν εις το σύνολον όψιν ευρωπαϊκού πασσάζ... Εντατική εκμετάλλευση υπογείου με κουρεία, μπαρ, στιλβωτήρια, μικροκαταστήματα, λουτρό, αίθουσα οπλομαχίας και γυμναστικής, καμπαρέ... Το μεγαλύτερο κινηματοθέατρο των Βαλκανίων "θαύμα συγχρονισμού και πολυτελείας... η τελευταία λέξις της αισθητικής οικοδομής"».

2.2.2. Παράκμηση της περιοχής στα χρόνια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και του Εμφυλίου

Κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής, αλλά και τα γεγονότα του εμφυλίου πολέμου που ακολούθησαν, η οικονομική κατάσταση της χώρας και κυρίως της πρωτεύουσας είναι άσχημη. Συνεπώς εκτός από τη γενικότερη μείωση, σχεδόν παύση των οικοδομικών εργασιών, ατονεί και η έντονη ως τότε εμπορική δραστηριότητα της περιοχής του κέντρου. Μάλιστα ακμάζει η "μαύρη αγορά" στις γνωστές εμπορικές οδούς, Αθηνάς, Σοφοκλέους, Ευρυπίδου κλπ.

Οι στοές που ήδη υπήρχαν στα οικοδομικά τετράγωνα του εμπορικού τριγώνου της πόλης ακολουθούν αυτή τη νέα μορφή εμπορίου. Μάλιστα αυτές που εκτός από ισόγεια έκταση διέθεταν και υπόγειο τμήμα, απέκτησαν μια νέα λειτουργία: καταφύγια κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (π.χ. στοά Κοραή).

2.2.3. Διαμόρφωση του κέντρου μετά την εσωτερική μετανάστευση της δεκαετίας του 1950

Η δεκαετία του 1950 και οι δύο που ακολούθησαν αποτελούν καίριο διάστημα για την ελληνική πραγματικότητα και διαμόρφωση του χώρου, λόγω των έντονων οικονομικών και κοινωνικών ανακατατάξεων που συνέβησαν. Εκβιομηχάνιση, τεχνολογικές αλλαγές στη γεωργική παραγωγή, εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση, ανάπτυξη δικτύων υποδομής, εισαγωγή τεχνολογικών εκσυγχρονισμών στη βιομηχανία, αστικοποίηση, αλλά και μαζικές κατεδαφίσεις συντελούν στην αλλαγή της φυσιογνωμίας του κέντρου και όχι μόνο της πόλης.

Με το τέλος του πολέμου, εκτός από την μετανάστευση στο εξωτερικό, μεγάλο μέρος του πληθυσμού της επαρχίας μετακινείται στην Αθήνα. Η ραγδαία αύξηση του πληθυσμού, τη διαμορφώνει σταδιακά σε μητρόπολη, η οποία εξαπλώνεται και παράλληλα πυκνώνει το κέντρο της. Η αστυφιλία ενδυναμώνει το δευτερογενή τομέα, ως κύριο παράγοντα ανάπτυξης της οικονομίας, με αποτέλεσμα να ενταθεί περισσότερο η εμπορική χρήση του κέντρου, με αποκορύφωμα τις οδούς Αθηνάς, Ευρυπίδου, Σοφοκλέους όπου διεξάγεται χονδρικό και λιανικό εμπόριο. Καθοριστικός παράγοντας στη μετατροπή ολόκληρης της οδού Αθηνάς σε πολυπληθή δρόμο αποτελεί ο ηλεκτρικός σιδηρόδρομος. Από το 1950 περίπου οι τελευταίοι παλιοί ιδιοκτήτες εγκαταλείπουν τις κατοικίες τους. Πολλά νεοκλασικά κατεδαφίζονται, καθώς οι οικοδομικές ανάγκες επιβάλλουν εκμετάλλευση ολόκληρων των οικοπέδων, και αντικαθίστανται από πολώροφα κτίρια που στους ορόφους τους φιλοξενούν γραφεία ή αποθήκες. Στο εμπορικό τρίγωνο, ενώ ένας αριθμός επαγγελματιών που αφορούν τη διατροφή και την ένδυση εκλείπουν, οι βιοτεχνίες δερμάτων ανθούν, προκαλώντας μαζική ανέγερση κτιρίων για τη στέγαση αυτών των χρήσεων.

Από τη δεκαετία του 1950 και αργότερα του 1960 παρατηρείται σημαντική πύκνωση του δικτύου στοών που εμφανίζονται στο κέντρο, οι περισσότερες από τις οποίες οικοδομούνται υπό ιδιωτική πρωτοβουλία. Στα ισόγεια των νέων πολυώροφων γραφείων και μεγάρων προβλέπεται η διάνοιξη εμπορικών στοών, που θα φιλοξενούν τα καταστήματα. Μάλιστα η πλειοψηφία αυτών αποκτούσε θεματικό εμπορικό χαρακτήρα, διευκολύνοντας τον πελάτη να κατευθυνθεί σε συγκεκριμένη στοά ανάλογα με το τι αναζητούσε. Είναι η περίοδος που η εγκατάσταση ενός εμπόρου εντός στοάς θεωρείτο εξασφαλισμένα επιτυχής, σε αντίθεση με την έως τότε τάση που ήθελε το κατάστημα να εξασφαλίζει θέση σε κεντρικό δρόμο με βιτρίνα.

Βασικός παράγοντας λοιπόν ανοικοδόμησης της πλειοψηφίας των στοών στην περιοχή αποτελεί το εμπόριο. Για το λόγο αυτό, καθώς κύρια επιδίωξη είναι η εξασφάλιση επιπλέον τετραγωνικών για εμπορική εκμετάλλευση, η κατασκευή βασίζεται σε απλές μορφές και συμβατικά υλικά. Οι στοές που οικοδομούνται από αυτή τη δεκαετία και μετά απευθύνονται πλέον στο ευρύ αγοραστικό κοινό της πρωτεύουσας, φιλοξενώντας χρήσεις πιο προσιτές στα μικρομεσαία αστικά στρώματα. Λίγες στοές αποτελούν εξαίρεση, κυρίως αυτές που προηγούνται χρονικά, οι οποίες ακολουθούν περισσότερο τις ευρωπαϊκές επιταγές περί διαμόρφωσης και αισθητικής, διατηρώντας πιο εξεζητημένες χρήσεις και εντοπίζονται στους πιο κεντρικούς άξονες, όπως η Πανεπιστημίου και η Σταδίου.

2.7 και 2.8

Το εσωτερικό των στοών Πύργου και Αρσακείου αντίστοιχα. Και οι δύο είναι κατασκευασμένες το διάστημα πριν το Β' παγκόσμιο πόλεμο και τη μετέπειτα μεγάλη ανοικοδόμηση της πόλης. Είναι εμφανής η λεπτομέρεια στη διακόσμηση του εσωτερικού και η χρήση ακριβών υλικών, ως μέσο επίδειξης πλούτου και ευημερίας.

2.9, 2.10, 2.11 και 2.12

Με σειρά από αριστερά προς τα δεξιά
και από πάνω προς τα κάτω:

Το εσωτερικό των στοών Εμπορών,
Φέξη, Ειρηνοδικείου και Φίξ.

Όλες παραδείγματα στοών χωρίς
ιδιαίτερη προσπάθεια για καλλιτεχνική
δημιουργία, κατασκευασμένες από το
1950 και μετά. Με τα πιο συμβατικά
υλικά, εξασφαλίζουν επιπλέον
τετραγωνικά προς εμπορική
εκμετάλλευση.

2.2.4. Μετασχηματισμοί της φυσιογνωμίας του κέντρου μετά το 1980

Αυτή την περίοδο, μετά την εδραίωση του δημοκρατικού πολιτεύματος (τέλος δικτατορίας 1967-1974) και τις συνθήκες πολιτικής ηρεμίας που επικρατούν πλέον εμφανίζεται το φαινόμενο της αποβιομηχάνισης, που παρατηρείται εντονότερα στο Πολεοδομικό Συγκρότημα της Πρωτεύουσας. Το ενδιαφέρον του πληθυσμού στρέφεται στον τριτογενή τομέα: αναπτύσσονται κλάδοι του χρηματιστηριακού κεφαλαίου (τράπεζες, ασφάλειες), του τουρισμού και της αναψυχής. Αυτή η αλλαγή επαγγελματικού προσανατολισμού, σε συνδυασμό με την οικονομική ανάκαμψη των περισσότερων οικογενειών (εικονικός πλούτος σε ορισμένες περιπτώσεις) και τη δημιουργία μικρότερων αγορών σε κάθε προάστιο οδήγησαν πολλούς Αθηναίους να απομακρυνθούν από την περιοχή.

Παράλληλα με αυτή την εμπορική εξασθένιση του κέντρου, λαμβάνει χώρα ένα νέο φαινόμενο: η είσοδος στη χώρα οικονομικών μεταναστών από περιοχές διαφόρων χωρών, που δίνει το στίγμα μιας πρωτοφανούς πολυπολιτισμικότητας.

Ως τη δεκαετία του 1990 η περιοχή παρά τις δυσκολίες διατηρεί τον εμπορικό της χαρακτήρα. Με την απόφαση όμως της πολιτείας να αλλάξουν οι χρήσεις γης, άλλαξε κι αυτός. Πλέον οι άδειες των βιοτεχνιών παύουν να ανανεώνονται και η συνταξιοδότηση αυτή τη δεκαετία πολλών βιοτεχνιών, οδηγούν στην ερήμωση των κτιρίων που είχαν κατασκευαστεί για να τις στεγάσουν. Η παρκακμή κορυφώθηκε με την εγκατάσταση στην ευρύτερη περιοχή μονάδας του OKANA που προκάλεσε αύξηση της διακίνησης και χρήσης ναρκωτικών.

Ο μεγάλος αριθμός στοών που έχουν κατασκευαστεί στην περιοχή την προηγούμενη περίοδο, αρχίζει να περνά μια μεταβατική περίοδο: από τη μία παύει η έντονη ανέγερση νέων στοών και γίνεται σε πιο ήπιους έως μηδενικούς ρυθμούς και από την άλλη, οι χρήσεις που υπάρχουν στις υφιστάμενες στοές σταδιακά εκλείπουν, οδηγώντας τους εμπόρους που δεν μπόρεσαν να συμβαδίσουν με τις νέες απαιτήσεις του αγοραστικού κοινού, στην παύση λειτουργίας των καταστημάτων τους. Αυτό οδήγησε στη σταδιακή ερήμωση των περισσότερων εμπορικών περασμάτων. Ταυτόχρονα ο φόβος και η ανασφάλεια που επικράτησαν σε αυτή την περιοχή του κέντρου για τους κοινωνικούς λόγους που αναφέρθηκαν, απομάκρυναν πελάτες και ιδιοκτήτες και ενίσχυσαν την εικόνα της εγκατάλειψης.

2.2.5. Σταδιακή ανάκαμψη της περιοχής μετά το 2010

Ο 21ος αιώνας βρίσκει τη συγκεκριμένη περιοχή του κέντρου γκετοποιημένη, από τη συσσώρευση οικονομικών μεταναστών και την εκτεταμένη διακίνηση ναρκωτικών. Επιπλέον, ο κόσμος που ήδη εξυπηρετείται από τις περιφερειακές αγορές εκτός κέντρου, το αποφεύγει ακόμη περισσότερο λόγω ανασφάλειας. Τέλος η εμφάνιση της οικονομικής κρίσης οδηγεί κι άλλα καταστήματα στην παύση της λειτουργίας και η αγοραστική κίνηση πλέον εντός και εκτός στοών πέφτει κατακόρυφα.

Από το 2012 και μετά, με την υπογραφή Σχεδίου Προεδρικού Διατάγματος αρχίζουν πιο συντονισμένες προσπάθειες για την επαναφορά της περιοχής σε μια πιο υγιή κατάσταση. Η μονάδα του OKANA απομακρύνθηκε και άρχισε σταδιακά να βελτιώνεται η αγοραστική κίνηση. Στην προσέλκυση ανθρώπων ξανά στο κέντρο συνέβαλε και η στέγαση πρωτοποριακών ιδεών από νέους επιχειρηματίες, καθώς και η δράση επιμέρους ομάδων που αποτελούνται κυρίως από κατοίκους της περιοχής. Υπάρχει βέβαια μεγάλος αριθμός κενών χώρων ακόμα (καταστήματα, γραφεία και πρώην βιοτεχνίες στους ορόφους κυρίως).

Η σταδιακή αναζωογόνηση των δρόμων του εμπορικού τριγώνου δεν έχει αγγίξει ή έχει αγγίξει σε μικρότερο βαθμό το εσωτερικό των στοών. Η ακόμα δύσκολη οικονομική κατάσταση που επικρατεί δεν επιτρέπει προγράμματα συντήρησής τους, στις περιπτώσεις που είναι απαραίτητο και σε συνδυασμό με το απαιτητικό κόστος ενοικίασης αφήνει τα καταστήματα σε μεγάλο βαθμό κενά. Εντοπίζονται βέβαια εντός τους νέα καταστήματα ή παλιά που κατάφεραν να διατηρηθούν αλλά στις περισσότερες στοές δεν αποτελούν την πλειοψηφία, καθώς η γενικότερη εικόνα του εσωτερικού τους δεν δύναται να προσελκύσει καταναλωτές. Επιπλέον λόγω των συχνών περιστατικών βίας των περασμένων ετών, ακόμα αυτά τα εσωτερικά περάσματα δεν έχουν κερδίσει ξανά την εμπιστοσύνη των ανθρώπων ως χώροι ασφαλούς περιπλάνησης και κοινωνικής συναναστροφής.

Μια «ανάσα» στην εικόνα εγκατάλειψης που επικρατεί σήμερα στην πλειοψηφία των εμπορικών στοών του κέντρου, είναι οι δράσεις στους χώρους τους από πρωτοβουλίες ομάδων και δημοτικούς φορείς. Τέτοια παραδείγματα αποτελούν η επέμβαση στη στοά Εμπόρων από την πρωτοβουλία «Ίχνη Εμπορίου» στο πλαίσιο του προγράμματος «Έργο Αθήνα» του Δήμου

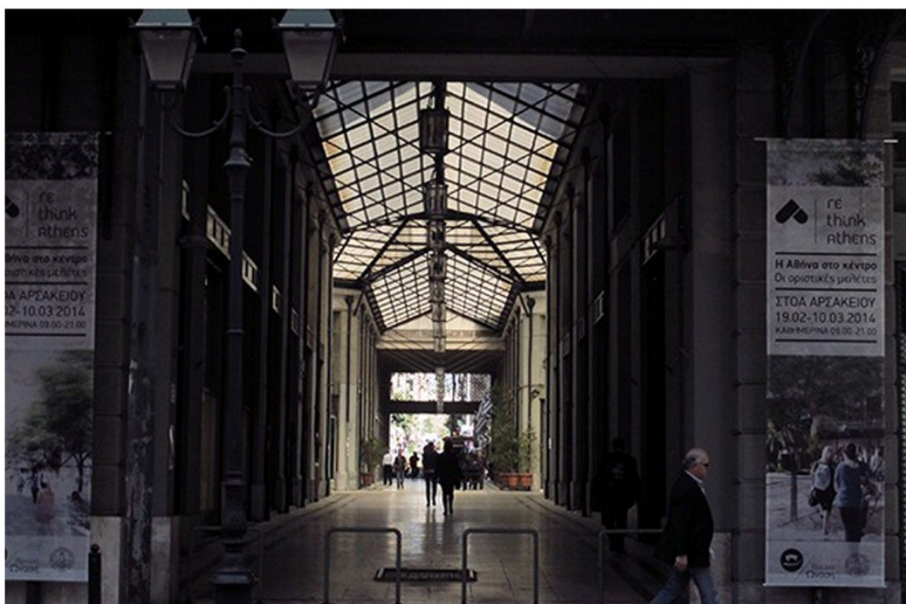
Αθηνών, η έκθεση στην στοά Αρσακείου των μελετών του «Re-think Athens», καθώς και το Removal Athens 2017, που δραστηριοποιήθηκε με εικαστικές παρεμβάσεις σε διάφορες στοές της πόλης.

2.13, 2.14 και 2.15

Η στοά εμπόρων πριν και μετά την πρωτοβουλία δύο αρχιτεκτόνων για την αναζωογόνηση του εσωτερικού της, «Τχνη Εμπορίου». Η δράση είχε όντως μεγάλη απήχηση στο αθηναϊκό κοινό.

2.16, 2.17 και 2.18
Οι οριστικές μελέτες του έργου «Re-think Athens» για την ανασυγκρότηση του κέντρου της Αθήνας, προσβάσιμες στο ευρύ κοινό, καθώς παρουσιάζονται στη στοά Αρσακείου, δίνοντας «ζωή» σε 19 κενά καταστήματα της στοάς.

02

ΕΥΡΗΜΑΤΑ

ΜΕΡΟΣ Β'

ΣΤΟΑ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ (ΟΡΦΕΩΣ) –
ΣΤΟΑ ΒΙΒΛΙΟΥ

Με δαπάνες κατά κύριο λόγο του εθνικού ευεργέτη Απόστολου Αρσάκη, χτίζεται τον 19ο αιώνα (έτος ίδρυσης το 1836), το κτίριο της Φιλεκαπαιδευτικής Εταιρείας, για να στεγάσει εκπαιδευτήριο θηλέων. Το 1900 αποφασίστηκε η ανέγερση κτιρίου σε όλη την έκταση του οικοδομικού τετραγώνου, που ορίζεται από τις οδούς Σταδίου, Πεσματζόγλου, Πανεπιστημίου και Αρσάκη, με ισόγεια καταστήματα και δύο ορόφους για τα εξωτερικά σχολεία της Εταιρείας. Σύμφωνα με τα σχέδια, κατασκευάστηκε διαμπερής στοά, εξυπηρετώντας τη διχοτόμηση του τεράστιου όγκου του οικοδομήματος, η στοά Αρσακείου, από τον μηχανικό Αναστάσιο Θεοφιλά και τον αρχιτέκτονα Κωνσταντίνο Μαρούδη. Το 1907 η πρόσοψη των κτιρίων της οδού Σταδίου και η επισκευή των προσθηκών των καταστημάτων ανατέθηκαν στον αρχιτέκτονα Ερνέστο Τσίλλερ.

2.19 και 2.20

Αριστερά η αρχική όψη του κτιρίου Αρσακείου στην οδό Πανεπιστημίου. Στη δεύτερη εικόνα, σε αεροφωτογραφία όλου του οικοδομικού τετραγώνου που καταλαμβάνει το κτίριο μετά το 1900, διακρίνεται η γυάλινη στέγη της στοάς Αρσακείου, μαζί με το θόλο.

Η κάτοψη της στοάς Αρσακείου έχει σχήμα λατινικού σταυρού και η διαμόρφωση της γυάλινης στέγης φαθερώνει την επιρροή του Τσίλλερ από τη στοά της Τεργέστης, El Tergesteo. Ο χώρος της ορίζεται από αψιδωτά θυρώματα και η γυάλινη επικάλυψη της στηρίζεται σε τόξα από σίδερο. Κύριο στοιχείο της ταυτότητάς της ήταν ο μεγάλος γυάλινος τρούλος στο κέντρο,

πάνω από την εσωτερική οκταγωνική πλατεία, που επιτρέπει στο φως να διαχέεται στον χώρο, δημιουργώντας την ψευδαίσθηση ενός «αίθριου».¹⁰ Τα καταστήματα που προβλέπετο να δημιουργηθούν μέσα στη στοά, καθώς και περιμετρικά στο ισόγειο του μεγάρου, θα ενοικιάζονταν σε εμπορικές επιχειρήσεις, εξασφαλίζοντας έσοδα στη Φιλεκπαιδευτική. Έτσι για πολλές δεκαετίες και λόγω του εκπαιδευτηρίου, η περιοχή έγινε «πιάτσα» βιβλιοπωλείων.¹¹

2.21 και 2.22
Αισθητός χώρος του αιθρίου της στοάς της Τεργέστης όπως λειτουργεί σήμερα και διὰ το αντίστοιχο σημείο της στοάς του Λαυρίου. Η επίρροή της πρώτης στη δεύτερη και οι ομοιότητες στην οροφή και τη διαμόρφωση είναι εμφανείς. Επίσης γίνεται αντιληπτή η διαφορετική αξιοποίηση των δύο στοών.

9 Το Palazzo del Tergesteo είναι από τα σημαντικότερα νεοκλασικά οικοδομήματα της Τεργέστης. Κατασκευάστηκε το 1842 και υπήρξε έδρα του Χρηματιστηρίου της πόλης, ενώ βρίσκεται κοντά στην κεντρική πλατεία. Προοριζόταν να λειτουργήσει ως κέντρο εμπορικών δραστηριοτήτων, αλλά και ως σημείο συνάντησης των κατοίκων. Το έργο ανέλαβε ο αρχιτέκτονας F. Bruyn και στο εσωτερικό διαμορφώθηκε μια στοά, η οποία από το 1842 έως το 1883 υπήρξε έδρα της αυστριακής ναυτιλιακής εταιρείας Lloyd. Σήμερα η στοά φιλοξενεί ένα από τα πιο ιστορικά καφέ της πόλης.

10 «Το σκηνικό με την οροφή από γυαλί δίνει την εντύπωση ενός ενυδρείου», έγραφε ο Μπένγιαμιν.

11 Άλλα καταστήματα εντός στοάς ασχολούνταν με τη μουσική, ενώ χαρακτηριστικό είναι το κατάστημα του Η. Κοκκώνη που εξειδικεύεται στην κατασκευή σημαιών, λαβάρων, ιστών και ειδών παρελάσεως και σημαιοστολισμού, από το 1929.

Το μέγαρο στέγαζε τα Αρσάκεια και Τοσίτσεια σχολεία μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1930, οπότε μεταφέρθηκαν στο Ψυχικό. Το 1937 άρχισε να κτίζεται το κινηματοθέατρο “Ορφεύς”, το οποίο κατέλαβε την κεντρική αυλή του τετραγώνου του μεγάρου, αφού καταδαφίστηκε μια πτέρυγα του “Καυτατζόγλειου” - το κτίριο στη γωνία των Πανεπιστημίου και Πεσματζόγλου, που κατασκευάστηκε το 1846 σε σχέδια του Λύσανδρου Καυτατζόγλου. Κατά τα επόμενα χρόνια το συγκρότημα στέγασε το Ειρηνοδικείο, την Εισαγγελία και το Εφετείο Αθηνών. Τα δικαστήρια αποχώρησαν περί τα τέλη της δεκαετίας του 1970. Το έτος 1984 αποφασίστηκε η μίσθωση του χώρου του συγκροτήματος προς το Ελληνικό Δημόσιο, για τη στέγαση του Συμβουλίου της Επικρατείας.¹² Την ανακοίνωση όλου του Αρσακείου Μεγάρου μαζί με τη στοά και τα ισόγεια καταστήματα ανέλαβε ο αρχιτέκτονας Παύλος Καλλιγιάς.¹³ Προς τα τέλη της δεκαετίας του 1980 και στα πλαίσια της αποκατάστασης του Μεγάρου το κινηματοθέατρο καταδαφίζεται και στη θέση του κατασκευάζεται η Στοά του Βιβλίου με εισόδους από τη στοά Αρσακείου και την οδό Πεσματζόγλου, στο δώμα της οποίας διαμορφώθηκε το αίθριο, με τη μορφή που διατηρεί μέχρι σήμερα.

2.23 και 2.24

Κατά τη διάρκεια της λειτουργίας του Ορφέα και λόγω της αξιοποίησης του χώρου κάτω από το γυάλινο θόλο, η κίνηση ήταν αυξημένη. Μετά τη διακοπή της λειτουργίας του κινηματοθέατρου, απομακρύνθηκαν και τα τραπέζο-καθίσματα και τα διακοσμητικά στοιχεία, αφήνοντας το χώρο κενό. Πλέον δεν υπάρχει ερέθισμα για στάση.

¹² Παράλληλα εκδόθηκε προεδρικό διάταγμα που καθόριζε ακόμα και τις ταμπέλες των καταστημάτων.

¹³ Η μελέτη αυτή και το όλο έργο έχει βραβευθεί με το διεθνές βραβείο Europa Nostra.

Το σύμπλεγμα των στοών Αρσακείου και Βιβλίου έχει διατηρηθεί, επιβεβαιώνοντας την επιλογή του χώρου τους, που λειτουργεί σαν κρίκος ένωσης σημαντικών αρτηριών: της Πανεπιστημίου και της Σταδίου. Το όλο οικοδομικό τετράγωνο έχει χαρακτηριστεί ως διατηρητέο κτίριο.

Μέχρι πριν μερικά χρόνια, εντός της στοάς βρισκόταν πλήθος καταστημάτων δερμάτινων ειδών, ενώ η λειτουργία του καφέ “Ορφέας” πρόσφερε ατμόσφαιρα παλαιών καφέ ευρωπαϊκών μητροπόλεων.¹⁴ Η εικόνα που παρουσιάζει όμως η στοά σήμερα αντιτίθεται στην ιστορικότητά της: σύμφωνα με μελέτη του 2014 λειτουργούσε εντός της περίπου το 50% των καταστημάτων, σε αντίθεση με τα δεδομένα του 2018, όπου καταγράφηκε μόνο το 20% εν ενεργεία.¹⁵

Η στοά διατηρείται σε πολύ καλή κατάσταση και παρά την έλλειψη χρήσεων, η κομβική της θέση και η επιβλητικότητά της έλκει πολλούς περιπατητές να εισέλθουν σε αυτή και να τη διασχίσουν, χωρίς να σταθούν, χρησιμοποιώντας την ως πέρασμα μεταξύ των δύο κεντρικών αρτηριών που συνδέει.

14 Σύμφωνα με τη συνέντευξη στην εφημερίδα «το Βήμα», του Γ. Κοκονέση, συνιδιοκτήτη του ιστορικού μουσικού οίκου «Γαϊτάνου» που λειτουργούσε στη στοά πάνω από 80 χρόνια «Οι παλαιοί θυμούνται ότι πριν από μερικές δεκαετίες δεν μπορούσαν να “ξεπορτίσουν” από τα μαγαζιά τους, λόγω της πολυκοσμίας μέσα στη στοά. Σήμερα εξακολουθεί να είναι δημοφιλές εμπορικό πέρασμα, ωστόσο τα δεδομένα έχουν αλλάξει και είναι χρέος ιδιοκτητών και επιχειρηματιών της στοάς να προστατεύσουμε την αρχιτεκτονική παράδοσή της».

15 Μέρος της ευθύνης αυτής της εγκατάλειψης οφείλεται στην αναζήτηση από πλευράς των καταστηματάρχων, πιο ήσυχων γειτονιών, που δεν θα είναι αποκλεισμένες τόσο συχνά από πορείες και επεισόδια.

Παρόμοιο φαινόμενο καλοδιατηρημένης εγκατάλειψης παρατηρείται στη Στοά του Βιβλίου, ως τμήμα και προέκταση της στοάς Αρσακείου. Πρόκειται για μια ακόμα θεματική στοά, με ομοιόμορφα καταστήματα εκδοτικών οίκων και διαμορφωμένα καθίσματα για στάση και ανάγνωση. Ο ιδιόμορφος χαρακτήρας της εν λόγω στοάς δόθηκε τον Ιούνιο του 1996, από τη Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία, σε μια προσπάθεια να δημιουργηθεί ένα κέντρο Πολιτισμού στην Αθήνα, με επίκεντρο το Βιβλίο και την ανταλλαγή ιδεών. Παρά την λειτουργία του Θεάτρου Τέχνης “Κάρολος Κούν” στην είσοδο από την πλευρά της Πεσματζόγλου, που δίνει ζωή στη στοά και τη διαμόρφωση που προσελκύει μεγαλύτερους και νεότερους μελετητές, η οικονομική κρίση έχει οδηγήσει στη λειτουργία μόλις του ¼ των βιβλιοπωλείων εντός της, παρουσιάζοντας μάλλον μια εικόνα αχρηστίας.¹⁶ Μόνη “ανάσα” στη λειτουργία της αποτελούν οι διάφορες εκδηλώσεις, που είναι ανοιχτές στο κοινό και λαμβάνουν χώρα στις αίθουσες Λόγου και Τέχνης της στοάς και το μορφωτικό πρόγραμμα που εντάσσεται στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο της στοάς του Βιβλίου.

2.25 και 2.26
Αριστερά η όψη της στοάς Βιβλίου εν
εξέλιξη κάποιας δράσης σε αντίθεση με
την εικόνα δεξιά, μιας τυχαίας μέρας.

¹⁶ «Λίγοι χώροι συναγωνίζονται σε ζεστασιά τη Στοά του Βιβλίου. Είναι από τα σπάνια μέρη όπου μπορείς να χαλαρώσεις, να βρεις λίγες στιγμές μοναξιάς και ηρεμίας σε ένα μέρος που σφύζει από τέχνη και λογοτεχνία» υποστηρίζει φοιτήτρια που επιλέγει τον χώρο της στοάς για μελέτη.

2.27 και 2.28

Οι δύο εισόδους στη στοά Βιβλίου.
Αριστερά η είσοδος από τη στοά
Αρσανείου, και δεξιά από την οδό
Πεσματζόγλου, που παράλληλα
εξυπηρετεί την είσοδο στο θέατρο
Κάρολος Κουν.

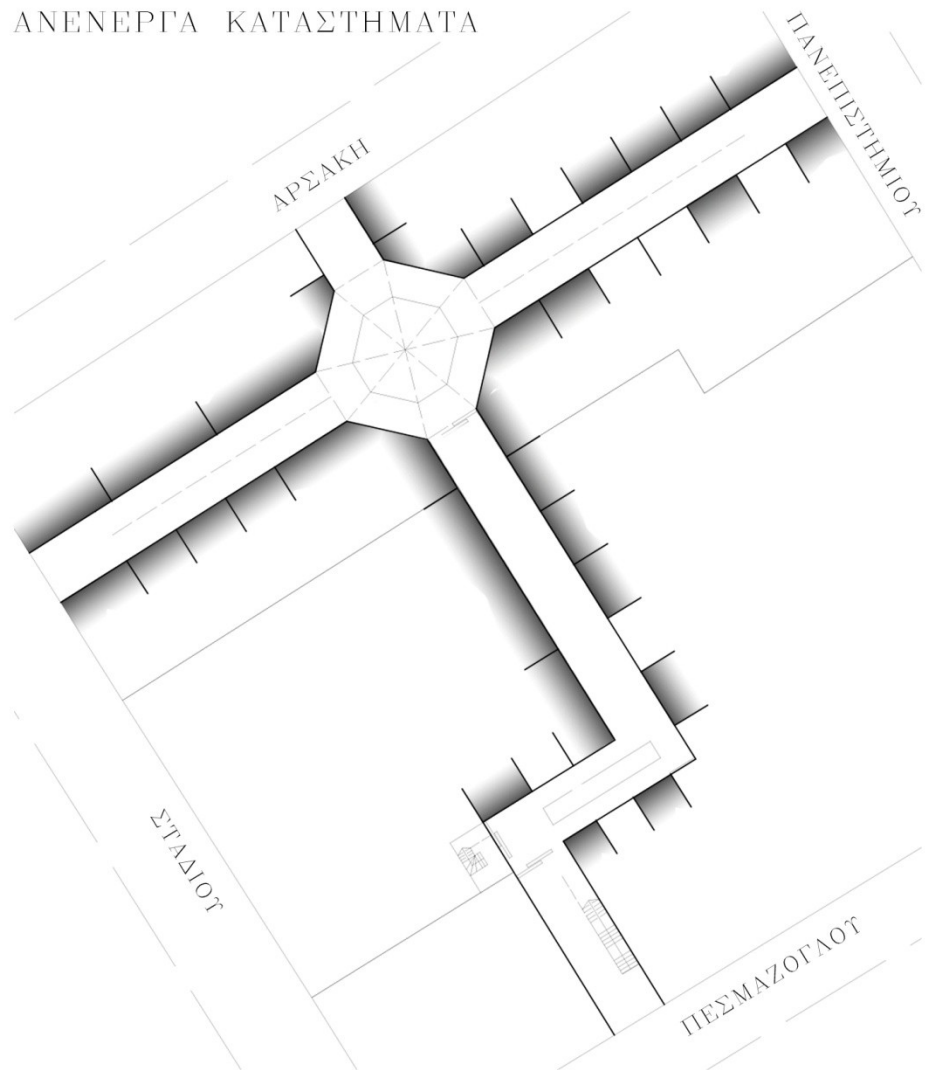
2.29

Η εσωτερική διαμόρφωση της
στοάς Βιβλίου, χώρος που όταν
τα βιβλιοπωλεία λειτουργούσαν,
προτιμούσαν για μελέτη άτομα
όλων των ηλικιών.

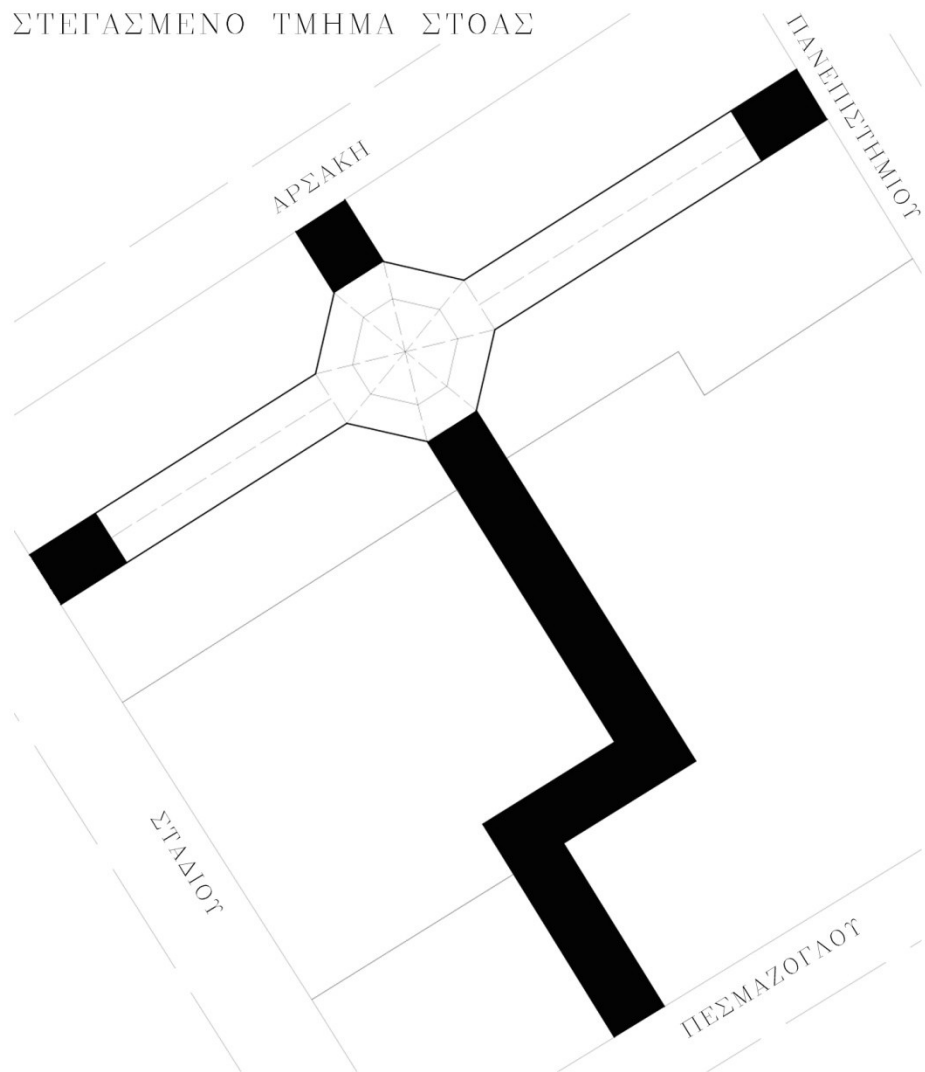
ΧΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΑΤΟΨΗ ΣΤΟΑΣ

ΑΝΕΝΕΡΓΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ

ΣΤΕΓΑΣΜΕΝΟ ΤΜΗΜΑ ΣΤΟΑΣ

ΣΤΟΑ ΝΙΚΟΛΟΥΔΗ

Το κτίριο Νικολούδη βρίσκεται στην ίδια θέση με την αρχική ιδιοκτησία, της μονοκατοικίας με κήπο της οικογένειας, από τα τέλη του 19ου αιώνα. Το 1897 ο Αλέξανδρος Νικολούδης, φοιτητής ακόμα σχεδίασε την αρχική φάση του κτιρίου προτείνοντας την κατασκευή μιας στοάς μικρού μήκους στο ισόγειο με καταστήματα και γυάλινη οροφή. Με το γάμο του με τη Μαρία Φιξ το 1916 η ιδιοκτησία επεκτάθηκε με την ένωση δύο οικοπέδων και απέκτησε πρόσοψη και στην οδό Σταδίου.

Στο οικοπέδο οικοδομήθηκε ενιαίο κτίριο με κάποια μορφή αιθρίου στο εσωτερικό, καταστήματα στο ισόγειο, γραφεία και κατοικίες στους ορόφους. Με την ολοκλήρωση του κτίσματος το 1918 δεν είναι δυνατή η διέλευση από την Πανεπιστημίου στη Σταδίου, αλλά η διάταξη του ισόγειου μαρτυρά την πρόθεση για κατασκευή στοάς.¹⁷ Στα μέσα της δεκαετίας του 1930 ο Νικολούδης προτείνει ένα τολμηρό επιχειρηματικό σχέδιο για την αξιοποίηση του ακινήτου του.¹⁸ Στη μελέτη προτείνεται ένα κτίριο πολλαπλών χρήσεων με ισόγειο που θα στεγάζονταν καταστήματα και γραφεία,¹⁹ συμπεριλαμβανομένης της ιδέας της στοάς, που διατηρείται μέχρι σήμερα.

Η στοά Νικολούδη πήρε την τελική της μορφή το 1936, με εμπορικά καταστήματα σε όλο το ισόγειο, τρεις ορόφους γραφείων και στο υψηλότερο επίπεδο την κατοικία του αρχιτέκτονα. Η κατασκευή της έρχεται ως συνέχεια δύο ήδη επιτυχημένων αθηναϊκών στοών με ευρωπαϊκό χαρακτήρα, της στοάς Μελά-Κωστοπούλου και της στοάς Αρσακείου, έργα και οι δύο του Ερνέστου Τσίλλερ. Ο σχεδιασμός της βασίζεται στις αντίστοιχες εμπορικές στοές του κέντρου του Λονδίνου (arcades), με σαφείς επιρροές από τη γαλλική 'Ecole des Beaux-Arts'.²⁰ Η στοά εξελίχθηκε σε μια από τις πιο εμπορικές στοές του κέντρου των Αθηνών, που φιλοξενούσε στο εσωτερικό της καταστήματα χαρακτηριστικά της παλιάς Αθήνας.²¹

17 Η αρχιτεκτονική του κτιρίου είναι απελευθερωμένη από ρυθμούς και μοιάζει να απομακρύνεται από τον αθηναϊκό νεοκλασικισμό.

18 Πρόκειται για την εποχή μετά την έλευση προσφύγων από τη Μικρά Ασία το 1922, όπου ο πληθυσμός της Αθήνας αυξάνεται σημαντικά και σταδιακά η πρωτεύουσα μετατρέπεται σε μεγαλούπολη.

19 Στην προμελέτη προτάθηκε η στέγαση κινηματογράφου, που τελικά δεν υλοποιήθηκε λόγω του σχήματος του οικοπέδου.

20 Φημισμένο πρωτοποριακό αρχιτεκτονικό ρεύμα της εποχής, που αποσκοπεί στην ανάδειξη μιας εκλεκτιστικής αισθητικής δομής και ενός διακοσμητικού πλούτου.

21 Στα καταστήματα αυτά συγκαταλέγονται το ιστορικό βιβλιοπωλείο «Εστία» και το καφενείο του Λουμίδη, χώρος συναναστροφής σπουδαίων προσωπικοτήτων των Γραμμάτων και των Τεχνών της εποχής.

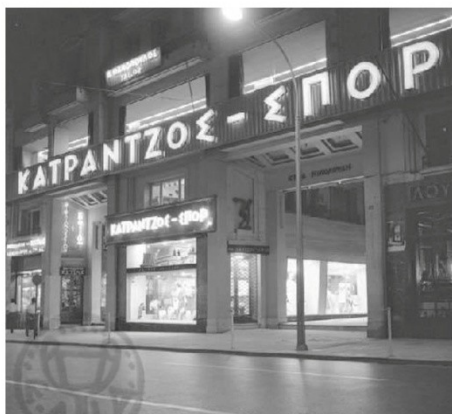
2.30, 2.31, 2.32 και 2.34

Πάνω αριστερά φαίνεται η πρώτη εκδοχή του κτιρίου Νικολοῦδη στην οδό Πανεπιστημίου, το 1897. Διακρίνεται είσοδος σε «στοά» στο εσωτερικό του οικοπέδου, η οποία όμως δεν είναι διαμπερής

Στη δεύτερη φωτογραφία, το κτίριο στο ίδιο σημείο του 1936, με την είσοδο πλέον της στοάς Νικολοῦδη.

Κάτω, δύο από τα καταστήματα που για χρόνια στην αντίληψη των Αθηναίων είχαν ταυτίσει τη λειτουργία τους με τη στοά:

Κατράτζος-Σπορ, Πανεπιστημίου 41, 1967 στην αριστερή πλευρά της στοάς Καφενείο Λουμίδης στη δεξιά.

Με την αποπεράτωση του κεντρικού κτιρίου της Τράπεζας το 1987, το Μέγαρο και η Στοά που ανήκουν πλέον στο μεγαλύτερο ποσοστό στην Alpha Bank, εισέρχονται σε νέα περίοδο ακμής. Το Μέγαρο στεγάζει γραφεία και υπηρεσίες της Τράπεζας, ενώ η στοά φιλοξενεί εμπορικά καταστήματα.²² Τον Οκτώβρη του 1995 το κτίριο Νικολούδη κηρύχθηκε Ιστορικό, Διατηρητέο και έργο τέχνης από το Υπουργείο Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων.²³ Την περίοδο 1997-2001, με πρωτοβουλία και χρηματοδότηση της Τράπεζας, που διαχρονικά φροντίζει για τη συντήρηση και ενδυνάμωση του κτιρίου και της στοάς, πραγματοποιήθηκε αποκατάσταση και αναπαλαίωση του διατηρητέου τμήματος προς την οδό Πανεπιστημίου. Το έργο ανέλαβαν ο αρχιτέκτονας Αλέξανδρος Καλλιγάς και ο πολιτικός μηχανικός Βίκτωρας Αμπακούμιν.

2.34

Η μεταλλική κατασκευή που χρησιμοποιήθηκε κατά τη διάρκεια των έργων.

22 Κατά την ανέγερση του κεντρικού κτιρίου της τράπεζας, το 1981, δημιουργείται πρωτότυπη μεταλλική κατασκευή, ως προέκταση της στοάς μέσα στο εργοτάξιο, ώστε να μην επηρεαστούν από τις εργασίες η λειτουργία των καταστημάτων και η διέλευση των πεζών μεταξύ Σταδίου και Πανεπιστημίου.

23 Κρίνεται διατηρητέο ως χαρακτηριστικό δείγμα του έργου του αρχιτέκτονα με αξιόλογη σύνθεση, λειτουργία και τυπολογία από την εποχή του μεσοπολέμου και ως αντικείμενο μελέτης της ιστορίας της Αρχιτεκτονικής και της Αρχιτεκτονικής και Πολεοδομικής εξέλιξης της πόλης.

Όταν το Φεβρουάριο του 2012 το κτίριο και η στοά υπέστησαν σοβαρές ζημιές από τους εμπρησμούς στο κέντρο της Αθήνας, η αποκατάσταση έγινε άμεσα, περιλαμβάνοντας στατικές ενισχύσεις και σύνθετες κατασκευές που αφορούσαν καλλιτεχνικά στοιχεία, με στόχο της αναβάθμιση της ποιότητας στο εσωτερικό του κτιρίου, και ολοκληρώθηκαν στις αρχές του 2015.²⁴

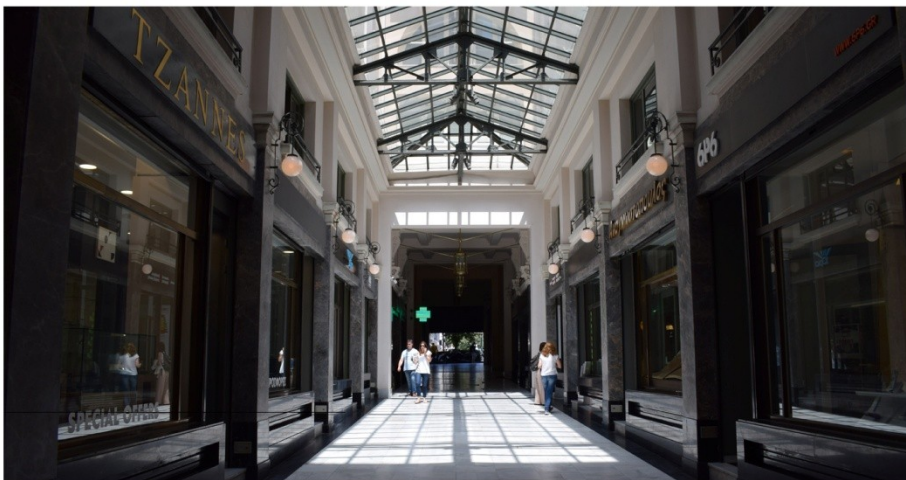
Εντός της στοάς λειτουργούν και τα 14 καταστήματα λιανικού εμπορίου και παροχής υπηρεσιών, η πλειοψηφία των οποίων άνοιξαν τα τελευταία χρόνια. Εξαίρεση αποτελεί το καφέ της στοάς, που λειτουργεί εκεί για πάνω από 30 έτη. Πρόκειται για ένα από τα ελάχιστα παραδείγματα στοών της Αθήνας που διατηρούν αναλλοίωτο το χαρακτήρα τους, παραμένοντας διαχρονικά κομβικό σημείο στην καθημερινή ζωή του κέντρου.

2.35 και 2.36

Αριστερά η εικόνα του εσωτερικού της στοάς μετά τις καταστροφές του 2012, ενώ δεξιά μετά την αποκατάσταση το 2015

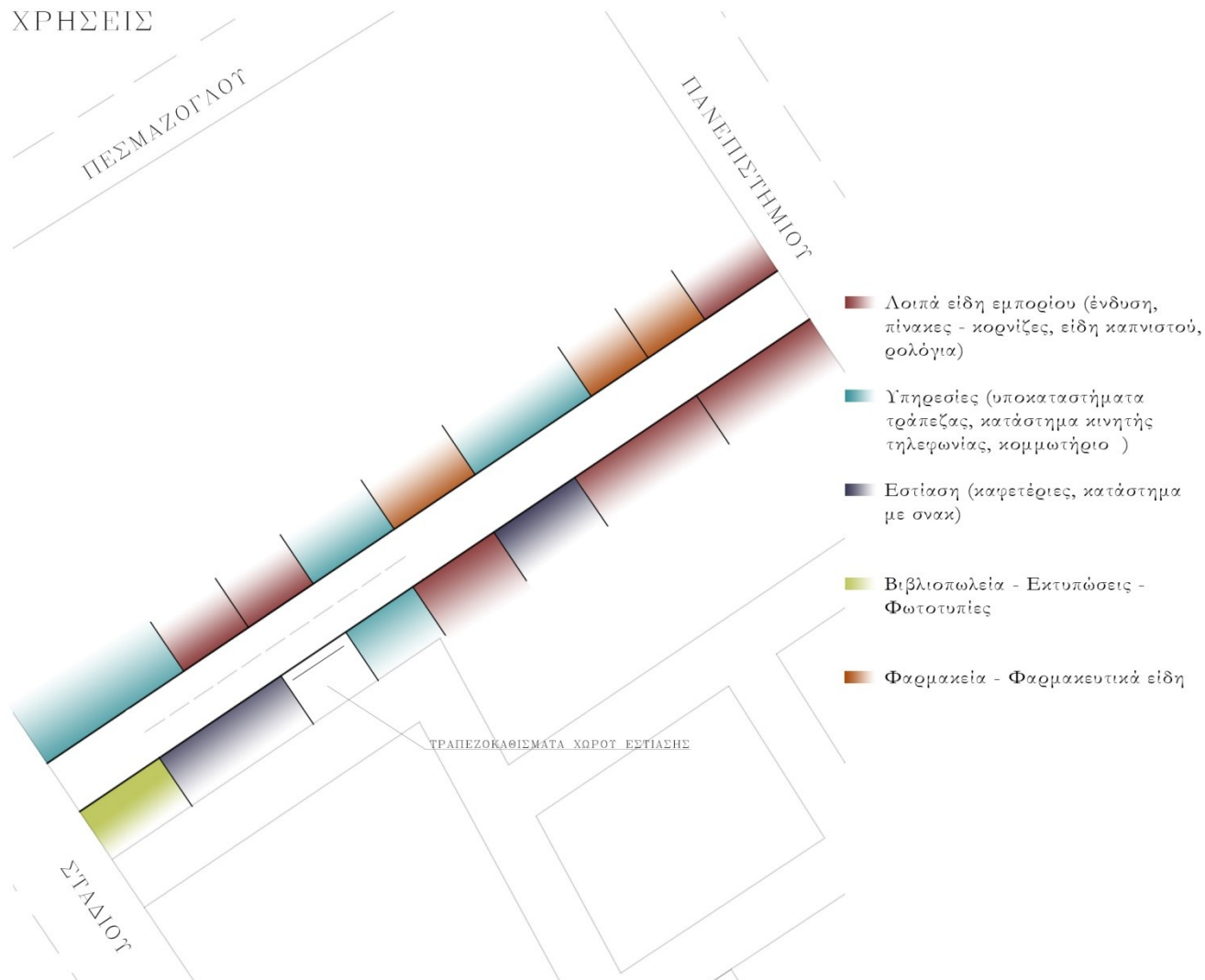

²⁴ Η μελέτη ανακατασκευής πραγματοποιήθηκε από τον αρχιτέκτονα Σ. Καλλιγά και τον πολιτικό μηχανικό Φ. Τσούλο περιλαμβάνοντας ειδικές γυψοκατασκευές, ορθομαρμαρώσεις και επιστρώσεις με ειδικά μάρμαρα και βαφές με ειδικά χρώματα.

2.37, 2.38 και 2.39
Απόψεις του εσωτερικού της στοάς
σήμερα

ΧΡΗΣΕΙΣ

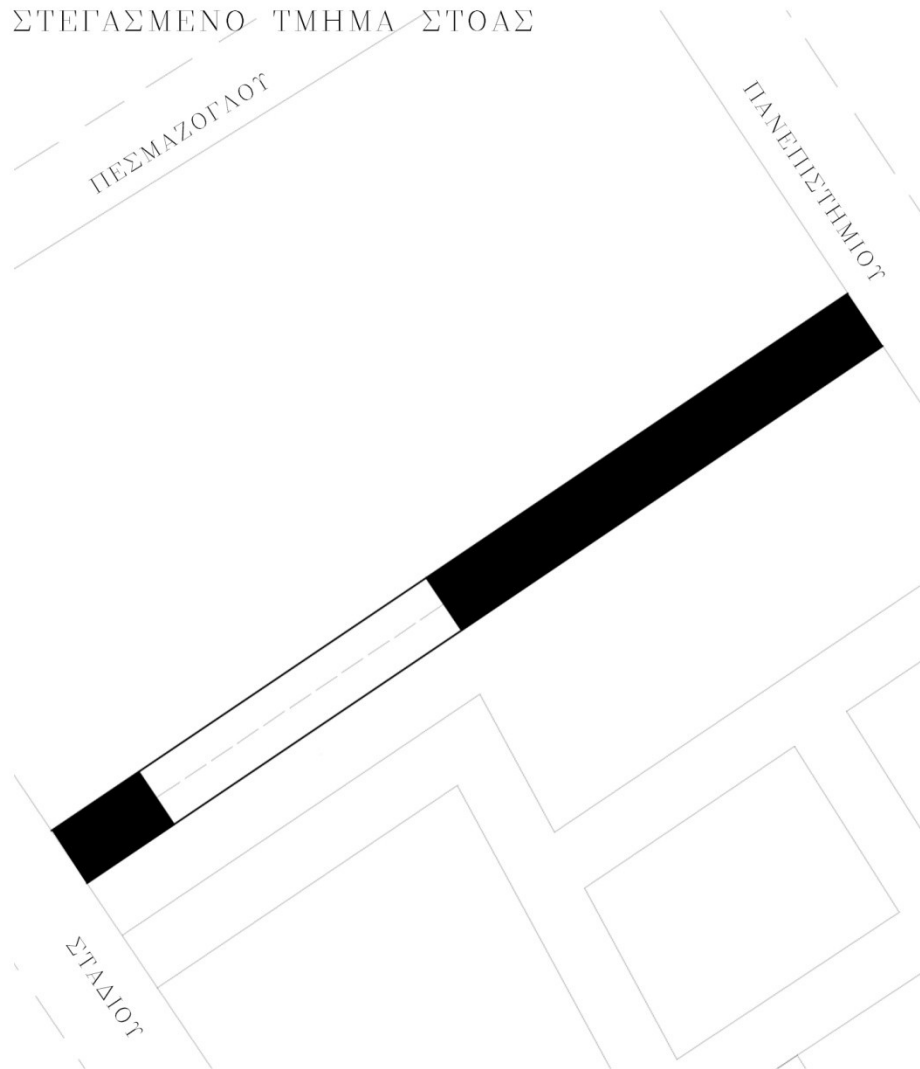

ΣΤΕΓΑΣΜΕΝΟ ΤΜΗΜΑ ΣΤΟΑΣ

ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΣΤΑΔΙΟΥ

ΣΤΟΑ ΠΑΠΠΟΥ –
ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Το 1907 ιδρύεται η Εμπορική Τράπεζα με έδρα την Αθήνα, ενώ το 1952 γίνονται αγορές και προσθήκες στο αρχικό κτίριο, γειτονικών, στο οικοδομικό τετράγωνο μεταξύ Αιόλου, Σοφοκλέους, Αριστείδου και Ευρυπίδου.²⁵

Παράλληλα αγοράστηκαν τα παλαιά κτίρια της στοάς Πάππου, τα οποία κατεδαφίστηκαν και κτίστηκε στη θέση τους ένα νέο κτίριο που συνενώθηκε με το κεντρικό κατάστημα.²⁶ Την περίοδο αυτή, όλες τις οικοδομικές εργασίες (ανακαινίσεις, προσθήκες ορόφων, ανεγέρσεις κτιρίων) του συγκροτήματος είχε αναλάβει ο αρχιτέκτονας Κωνσταντίνος Κιτσίκης, χωρίς να είναι ωστόσο επιβεβαιωμένο ότι η σημερινή διαμόρφωση των δύο στοών είναι επίσης δικό του έργο. Από το 2008 το κτιριακό συγκρότημα της τράπεζας μεταβιβάστηκε στην Alpha Bank.

Η στοά Δημητράκοπούλου υπήρξε ιδιαίτερα σημαντική, καθώς χαρακτηριζόταν ως ο «Ναός του Τύπου». Εκεί στεγάζονταν τσιγκογραφεία²⁷ και τυπογραφεία, όπου τυπώνονταν πολλές εφημερίδες και περιοδικά, αλλά και διάφορες άλλες χρήσεις με άμεση ή έμμεση σχέση με τον Τύπο.²⁸

25 Το αρχικό κτίριο, εν έτη 1907 βρίσκεται Σοφοκλέους 11, ενώ το 1952 μετά από γενική ανακαίνιση και προσθήκη ενός ακόμα ορόφου αγοράζεται και το διπλανό γωνιακό κτίριο, Σοφοκλέους 13 και Αιόλου 80, που ενώνεται με το πρώτο.

26 Πριν οικοδομηθεί, ο χώρος ήταν μια μεγάλη αλάνα διάσπαρτη από μικρά κτίσματα που φιλοξενούσαν ποικιλία επαγγελματιών. Μάλιστα την περίοδο του Μεσοπολέμου υπήρξε κέντρο διακίνησης ναρκωτικών, με το εμπόριο να ξεκινάει από τις έξι το πρωί.

27 Μαχαζιά που εφάρμοζαν την τεχνική της χαρακτικής σε πλάκα ψευδαργύρου με χρήση χημικών ουσιών.

28 Εκεί βρίσκονταν τα τυπογραφεία του «Ελεύθερου Τύπου», ο «Άργος του Τύπου» με αποκόμματα από δημοσιεύματα που στέλνονταν κάθε πρωί στους συνδρομητές του, το «Αρχείο Παλαιών Εφημερίδων», τα γραφεία του περιοδικού «Θησαυρός» μεταξύ 1938 και 1968 κ.ά.

Στη στοά Δημητράκοπούλου λειτουργούσε το Πρακτορείο Εφημερίδων «Σπύρος Τσαγγάρης» απ' όπου διακινούνταν καθημερινά εφημερίδες, περιοδικά και βιβλία προς όλη την Ελλάδα.

2.40 έως 2.44

Απόψεις του εσωτερικού της στοάς Δημητράκοπούλου, το διάστημα που θεωρούνταν ο «ναός του Τύπου»

Εκείνη την εποχή τη στοά επισκέπτονταν σχεδόν αποκλειστικά αυτοί που είχαν κάποια απασχόληση σχετική. Από τη μικρή είσοδο της στοάς που δεν τραβάει εύκολα την προσοχή, για πάνω από τρία τέταρτα του αιώνα ξεκινούσαν οι εφημερίδες της χώρας.

Οι δύο μικρές στοές, Πάππου στην πλευρά της Σοφοκλέους και Δημητρακοπούλου στην Αιόλου, αποτελούν ένα ιδιαίτερο σύνολο, καθώς ο χώρος στον οποίο ενώνονται, το εσωτερικό του οικοδομικού τετραγώνου, είναι ακάλυπτος και τετραγωνισμένος δίνοντας την αίσθηση εσωτερικής αυλής. Το γεγονός ότι στον υπαίθριο χώρο εντοπίζεται φύτευση και αυτός χρησιμοποιείται για τη στάθμευση δικύκλων, ενισχύει την αίσθηση του εξωτερικού χώρου, διαφέροντας αισθητά από τη λογική του εσωτερικού περάσματος. Ταυτόχρονα αξιοποιείται ως χώρος εκτόνωσης των εργαζομένων των παρακείμενων κτιρίων. Στη στοά Πάππου υπάρχουν σκαλοπάτια, που απορροφούν την υψομετρική διαφορά των δρόμων που περικλείουν το σύνολο, ενώ χρησιμοποιείται κυρίως ως πρόσβαση στους ορόφους, χωρίς λειτουργικές εμπορικές χρήσεις στο επίπεδο του ισόγειου.

2.45, 2.46 και 2.47

Πάνω αριστερά ο χώρος του αιθρίου επί Εμπορικής Τράπεζας, ενώ δεξιά, σήμερα. Παλαιότερα η χρήση ως χώρου στάθμευσης παρατηρείται εντονότερη.

Κάτω δεξιά η είσοδος από την οδό Σοφοκλέους.

Από την είσοδο και σε όλη την πορεία εντός του οικοδομικού τετραγώνου η εναλλαγή στεγασμένου και μη χώρου προκαλεί μεγάλο ενδιαφέρον. Η στοά Δημητρακοπούλου, έχοντας εισόδους-εξόδους στις οδούς Αιόλου και Ευρυπίδου πλησιάζει περισσότερο την έννοια του εμπορικού περάσματος, με χρήσεις κυρίως τοπικού αλλά και υπερτοπικού εμπορίου.²⁹ Ανάμεσα σε αυτές ξεχωρίζει στη μέση του υπαίθριου χώρου ένα σύγχρονο εστιατόριο, που αναβιώνει το χαρακτηριστικό κυλικείο της στοάς, στο οποίο συγκεντρώνονταν τραπεζικοί μαζί με τυπογράφους και δημοσιογράφους.

2.48 και 2.49

Οι δύο διαφορετικές όψεις του κεντρικού υπαίθριου χώρου της στοάς, με το εστιατόριο στη θέση του παραδοσιακού κυλικείου: πάνω από την είσοδο στην οδό Σοφοκλέους και κάτω από την Αιόλου.

²⁹ Σημαντική και οχλούσα χρήση εντός της στοάς είναι το κατάστημα ταχυμεταφορών της ACS. Σήμερα μια ακόμα σημαντική και ιδιαίτερη χρήση της στοάς είναι η είσοδος στον τελευταίο όροφο της Ευρυπίδου 14, όπου με ιδιωτική πρωτοβουλία προσφέρεται χώρος για προσωπική καθαριότητα και φροντίδα των αστέγων της περιοχής.

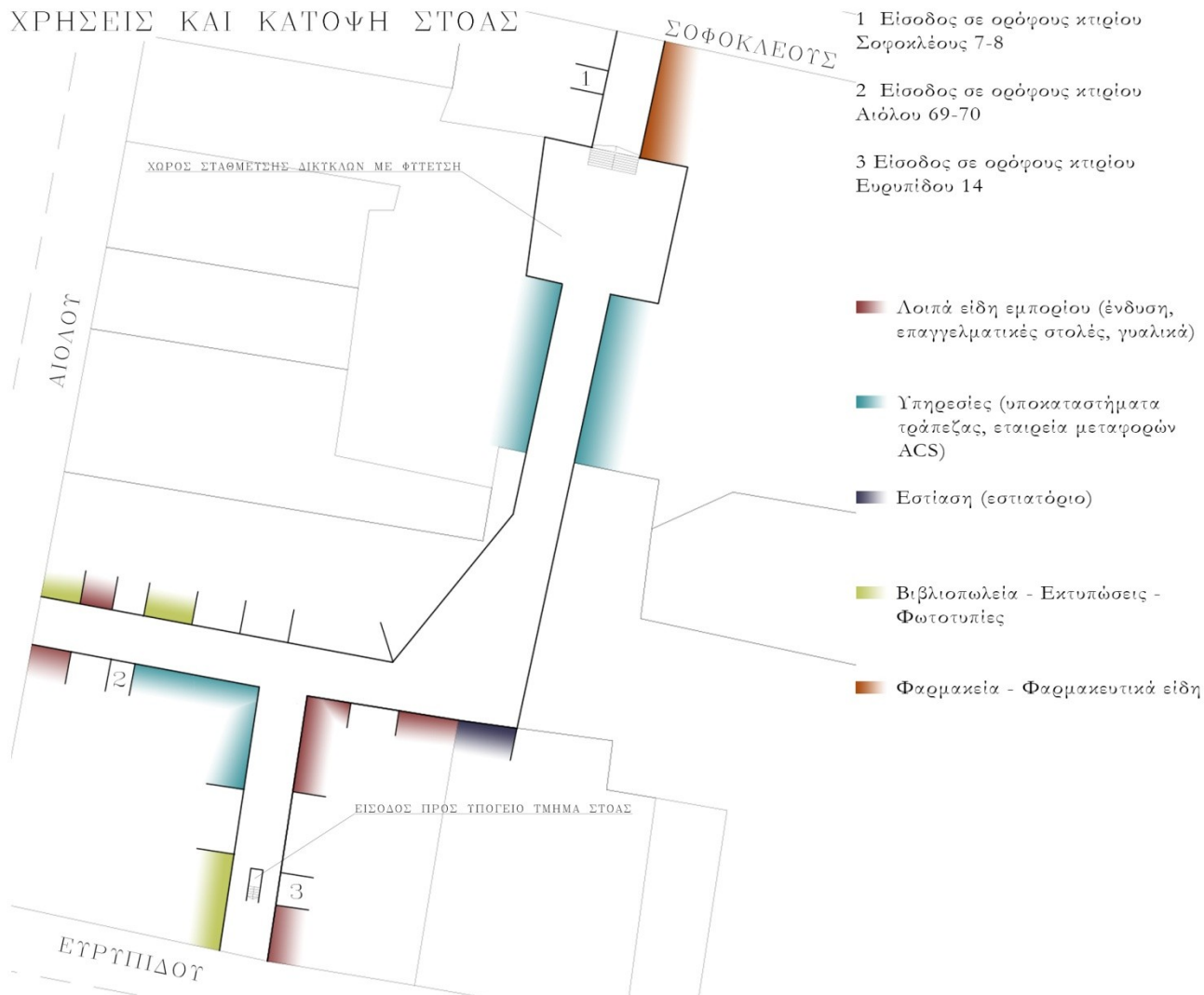

2.50 έως 2.53

Πάνω η έξοδος και η είσοδος της στοάς Δημητράκοπούλου στην Ευρυπίδου και κάτω οι αντίστοιχες στην Αιόλου.

ΧΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΑΤΟΨΗ ΣΤΟΑΣ

ΑΝΕΝΕΡΓΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ

ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ

ΑΙΟΛΟΥ

ΕΥΡΥΠΙΔΟΥ

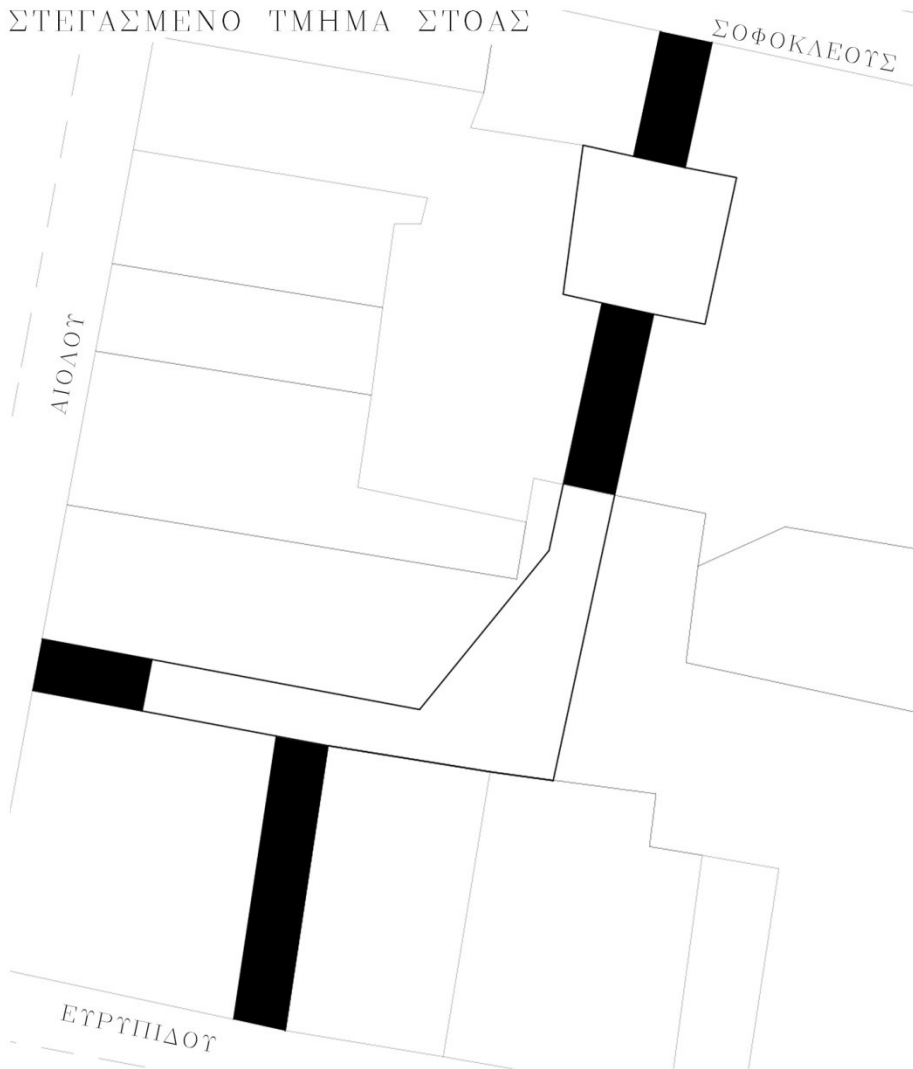

ΣΤΕΓΑΣΜΕΝΟ ΤΜΗΜΑ ΣΤΟΑΣ

ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ

ΑΙΟΛΟΥ

ΕΥΡΥΠΙΔΟΥ

ΣΤΟΑ ΝΑΥΤΕΜΠΟΡΙΚΗΣ (ΔΡΑΓΑΤΣΑΝΙΟΥ)

Στη γωνία του οικοδομικού τετραγώνου μεταξύ των οδών Δραγατσανίου και Αριστείδου, απέναντι από την πλατεία των Αγίων Θεοδώρων, σχηματίζεται μια μικρή στοά, που έγινε γνωστή στους κατοίκους της περιοχής και όχι μόνο με το όνομα «στοά Ναυτεμπορικής», λόγω των κεντρικών γραφείων της εφημερίδας που στεγαζόταν εκεί. Χτισμένη γύρω στο 1954, βρίσκεται στην θέση του μεγάλου Αμβρόσιου Ράλλη, το οποίο όμως κατεδαφίστηκε το 1937.³⁰ Σε σχέση με την οδό Δραγατσανίου ο χώρος της στοάς είναι σε λίγο πιο χαμηλό επίπεδο, ενώ από την άλλη είσοδο-έξοδο, στην πλευρά των Αγίων Θεοδώρων είναι υπερυψωμένη. Στεγάζει κυρίως γραφεία μεταφορών πλέον και εξυπηρετεί για τη στάθμευση δικύκλων, αν και στο μεγαλύτερο ποσοστό τα καταστήματα είναι κενά.

Η κίνηση της στοάς είναι συγκεντρωμένη στα τρία καφενεία που διαθέτει, ένα πιο παραδοσιακό στο εσωτερικό της³¹, και δύο πιο σύγχρονα που καταλαμβάνουν τις δύο γωνίες στην έξοδο προς την πλατεία και εκμεταλλεύονται μέρος του εσωτερικού με τραπεζο-καθίσματα. Επίσης η στοά εξυπηρετεί την είσοδο σε ορόφους που αξιοποιούνται από το Υπουργείο Εσωτερικών.

2.54 και 2.55

Οι δύο εισοδοί της στοάς στην οδό Ευρυπίδου. Στην πρώτη ξεχωρίζει η σήμανση της ύπαρξης της εφημερίδας «Ναυτεμπορικής» κι ας απουσιάζει πια η χρήση. Η δεύτερη δεν γίνεται αντιληπτή ακριβώς σαν στοά, καθώς χρησιμοποιείται αποκλειστικά ως είσοδος προς τους ορόφους.

30 Το μέγαρο κατασκευάστηκε στη διεύθυνση Δραγατσανίου 8, το 1837 σε σχέδια του αρχιτέκτονα Σ. Κλεάνθη και χρησιμοποιούνταν ως Βρετανική Πρεσβεία μέχρι την κατεδάφισή του.

31 Πρόκειται για το καφενείο που γυρίστηκε η πρώτη διαφήμιση του Λουμίδη. Οι θαμώνες, αποκλειστικά μεγαλύτεροι σε ηλικία δεν φεύγουν γιατί έχουν ζήσει όλη τους τη ζωή εκεί. Στο παρελθόν λένε ότι εκεί μαζεύονταν σχεδόν αποκλειστικά δικηγόροι, στα διαλείμματά τους.

2.56, 2.57, 2.58 και 2.59

Απόψεις του εσωτερικού της στοάς. Η έλλειψη χρήσεων και η εκμετάλλευση του κοινόχρηστου χώρου από τις εναπομείνουσες είναι εμφανής.

Στις δύο κάτω φωτογραφίες η έξοδος και η είσοδος αντίστοιχα στην πλατεία Αγίων Θεοδώρων, με τα τραπεζοκαθίσματα των καφετεριών να δίνουν άλλη όψη.

ΧΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΑΤΟΨΗ ΣΤΟΑΣ

1 Πρώην γραφεία Ναυτεμπορικής (η επιγραφή παραμένει μέσα στη στοά)

2 Είσοδος σε ορόφους κτιρίου:
Γραφεία του Υπουργείου Εσωτερικών,
Σύλλογος Συνταξιούχων Εθνικής
Τραπεζής, Χαλυβουργική

Υπηρεσίες (υποκαταστήματα
τράπεζας, κατάστημα κινητής
τηλεφωνίας, κομμωτήριο)

Εστίαση (καφετέριες, κατάστημα
με σνακ)

Βιβλιοπωλεία - Εκτυπώσεις -
Φωτοτυπίες

ΑΝΕΝΕΡΓΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ

ΣΤΕΓΑΣΜΕΝΟ ΤΜΗΜΑ ΣΤΟΑΣ

ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ

ΕΥΡΥΠΙΔΟΥ

ΔΡΑΓΑΤΣΑΝΙΟΥ

ΣΤΟΑ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

Πρόκειται για μια στοά που αναπτύσσεται στο εσωτερικό του οικοδομικού τετραγώνου μεταξύ των οδικών αξόνων Αριστείδου, Πεσματζόγλου, Σταδίου και Δραγατσανίου. Διαθέτει δύο εισόδους-εξόδους στην οδό Αριστείδου, σχηματίζοντας σχήμα Υ και το ισόγειο τμήμα της είναι υπερυψωμένο, ενώ αναπτύσσεται επιπλέον σε υπόγειο τμήμα και σε δύο ορόφους. Χαρακτηριστικό των ορόφων της είναι οι διάδρομοι-μπαλκόνια. Η πρόσβαση επιτυγχάνεται με ράμπα ανάβασης στην αριστερή της είσοδο (Αριστείδου 10), ενώ στη δεξιά (Αριστείδου 12) η ανάβαση επιτυγχάνεται με ήπια σκάλα σε συνδυασμό με ράμπα που οδηγεί στο υπόγειο τμήμα. Η μορφή της μοιάζει με πρώιμης αθηναϊκής στοάς, με ελεύθερο διάδρομο κίνησης στο εσωτερικό και χαρακτηριστικό αίθριο, μέσω του οποίου επιτυγχάνεται και ο φυσικός φωτισμός του υπογείου τμήματος. Ο αρχιτέκτονας κατασκεύασε τη στοά περί το 1954, με γνώμονα μια παρόμοια στοά στην οποία κατοικούσε στην Αλεξάνδρεια, εξ ου και το όνομά της.³²

2.60 και 2.61

Οι δύο εισοδοί της στοάς στην οδό Αριστείδου.

³² Η πηγή προέρχεται από τον κύριο Γ. Παπαδημητρίου, ιδιοκτήτη του παραδοσιακού καφενείου στο κέντρο της στοάς, σημείο συνάντησης των δύο εισόδων.

2.62, 2.63, 2.64 και 2.65

Το αίθριο, αριστερά στο ισόγειο και δεξιά στο υπόγειο τμήμα. Σημείο αναφοράς για όλους τους εργαζομένους στα ενεργά καταστήματα της οδοίς.

Η στοά Ανατολής αποτελεί αντιπροσωπευτικό παράδειγμα κατασκευής στοάς μετά τον πόλεμο. Εκμεταλλεύεται όλους τους δυνατούς χώρους, προορισμένη για τη μέγιστη εμπορική εκμετάλλευση, γι' αυτό και η χρήση των υλικών είναι εντελώς συμβατική, ενώ απουσιάζουν διακοσμητικά στοιχεία. Σε αυτή βρίσκονται κάποια από τα μικρότερα καταστήματα της Αθήνας, με μερικά να μην ξεπερνούν τα 2τ.μ. Ανήκει στις θεματικές στοές, με τα τυπογραφεία να κυριαρχούν στις χρήσεις της, συγκεντρωμένα κυρίως στον υπόγειο χώρο, προκαλώντας αισθητά μεγαλύτερη κίνηση. Λόγω του ότι στο μεγαλύτερο τμήμα της δεν είναι στεγασμένη και άρα προστατευμένη από τις καιρικές συνθήκες, η εικόνα στο εσωτερικό της διαφέρει πολύ τους θερινούς μήνες, που επικρατεί αρκετή κίνηση κυρίως λόγω του καφενείου σε σύγκριση με τους χειμερινούς που είναι σχεδόν έρημη.³³

2.66 και 2.67

Το αίθριο σε διαφορετική περίοδο του χρόνου. Καθώς η στοά έχει τη μορφή εσωτερικής αυλής, με μεγάλο τμήμα του ισόγειου της ακάλυπτο, οι καιρικές συνθήκες παίζουν σημαντικό ρόλο στη ζωή στο εσωτερικό της. Τους θερινούς μήνες το παραδοσιακό καφενείο που λειτουργεί, τοποθετεί τραπεζοκαθίσματα στον χώρο, προσελκύνοντας εργαζόμενους και περαστικούς, ενώ το χειμώνα αυτός ο χώρος παραμένει ανεκμετάλλευτος.

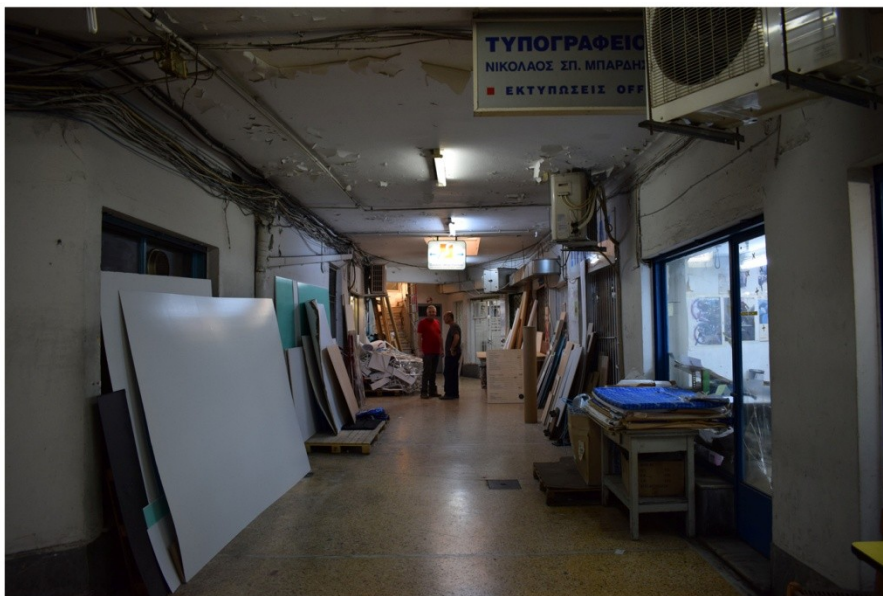

³³ Η απουσία στέγασης σε συνδυασμό με το ιδιαίτερο σχήμα της την κάνουν να μοιάζει περισσότερο με εσωτερικό αυλή, διαχωρίζοντάς την από τις υπόλοιπες στοές. Ενδιαφέρον σημείο αποτελεί η ταράτσα της, που είναι κλειστή γύρω γύρω από τις πολυκατοικίες, και "βλέπει" στο ισόγειο της στοάς.

2.68, 2.69, 2.70 και 2.71

Φωτογραφίες από το υπόγειο τμήμα της στοάς. Λόγω των χρήσεων (τυπογραφεία αποκλειστικά) ο κοινόχρηστος χώρος αξιοποιείται πλήρως από τα καταστήματα, ενώ επικρατεί μεγάλη ζωντάνια, ανεξάρτητα από τις συνθήκες του ισόγειου και των ορόφων.

Σύμφωνα με μαρτυρίες οι εμπορικές χρήσεις που καταλάμβαναν τους δύο ορόφους είχαν σχεδόν εκλείψει εδώ και περισσότερο από τρεις δεκαετίες. Αν και στη στοά λειτουργούν λιγότερα από τα μισά καταστήματα, η συγκέντρωση αυτών κοντά στις εισόδους προσελκύουν τον περιπατητή να ανακαλύψει και τους υπόλοιπους χώρους, ενώ ένας ακόμη πόλος έλξης είναι ότι εντός της εξασφαλίζεται η είσοδος στους ορόφους του κτιρίου, όπου στεγάζονται γραφεία αλλά και άλλοι φορείς.

2.72 έως 2.76

Οι όροφοι της στοάς. Δεν εντοπίζεται καμία χρήση τις τελευταίες δεκαετίες.

ΧΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΑΤΟΨΗ ΣΤΟΑΣ

1. Είσοδος σε ορόφους κτιρίου:
Γραφεία δικηγόρων,
συμβολαιογράφων, γιατρών
Ένωση τεχνικών τύπου Αθηνών
Κέντρο υποστήριξης εξαρτημένων
Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας, Γ'
Δ.Υ. Πε. Αθηνών

Λοιπά είδη εμπορίου (είδη
κυνηγιού)

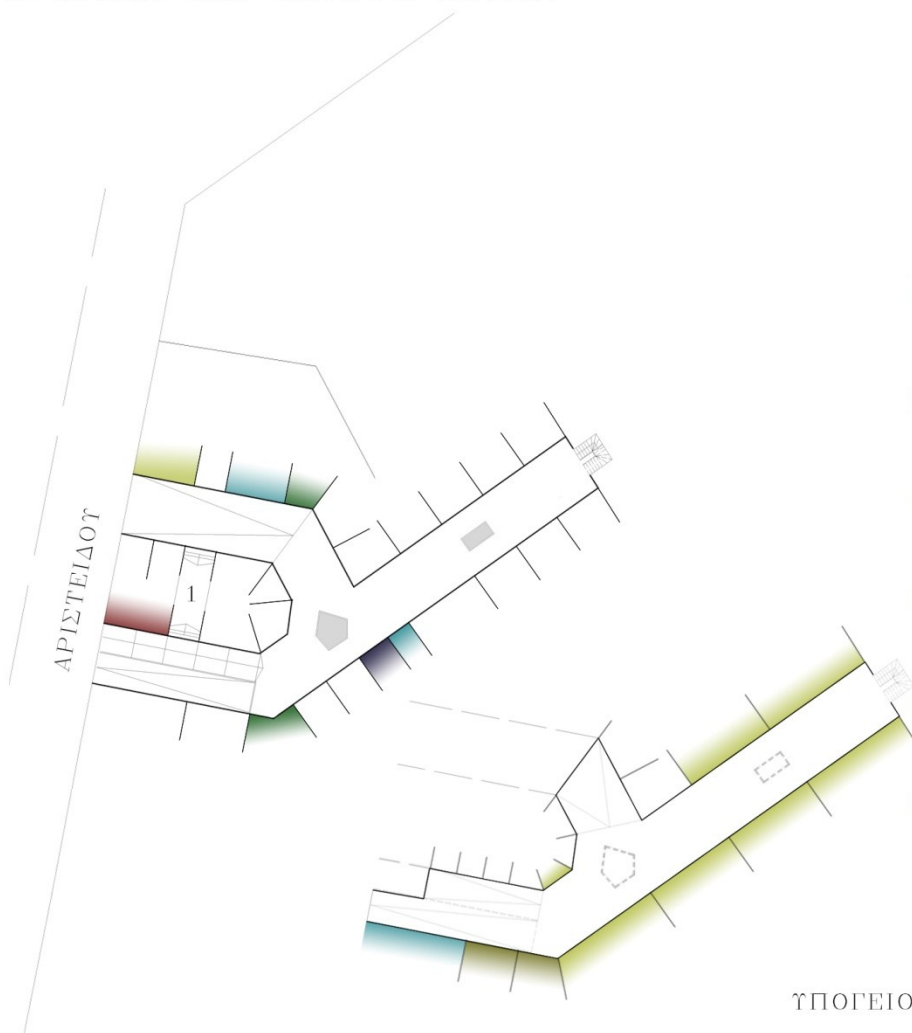
Υπηρεσίες (κατάστημα
εταιρείας ηλεκτρισμού,
φωτογραφείο)

Εστίαση (παράδοσιακό καφενείο)

Βιβλιοπωλεία - Εκτυώσεις -
Φωτοτυπίες

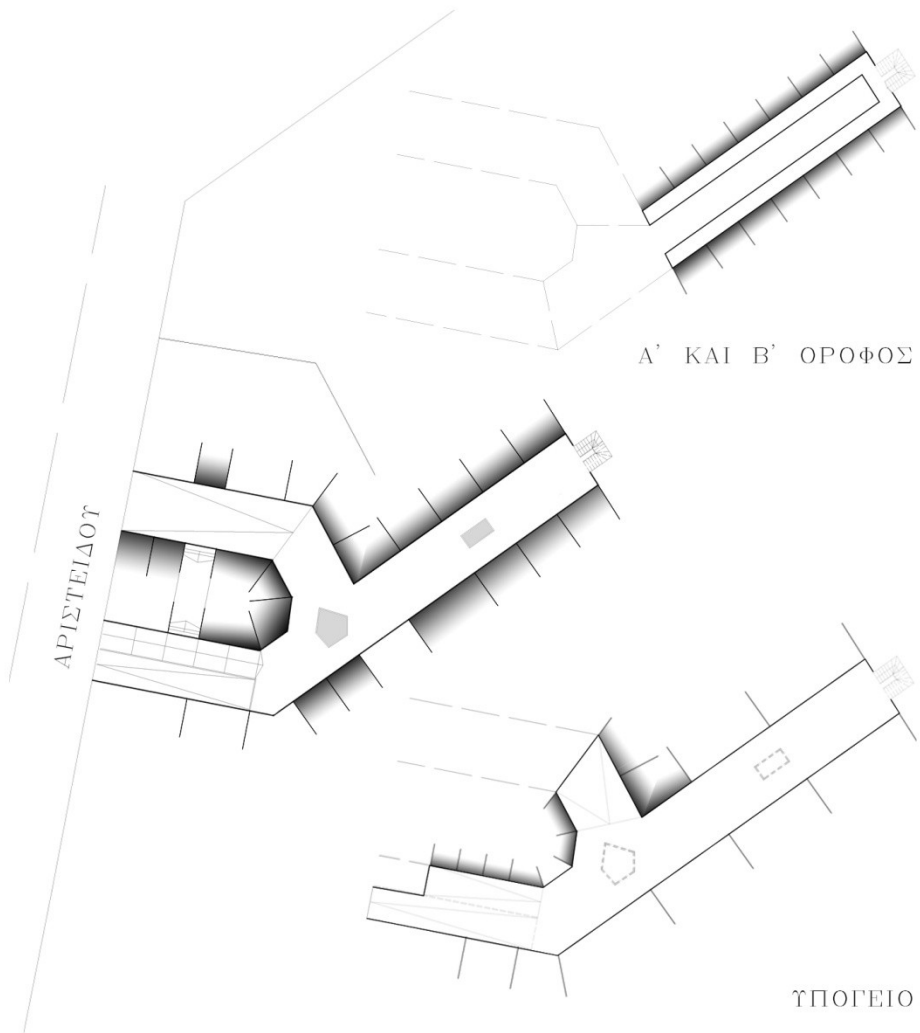
Επισκευές συσκευών

Είδη συλλογών

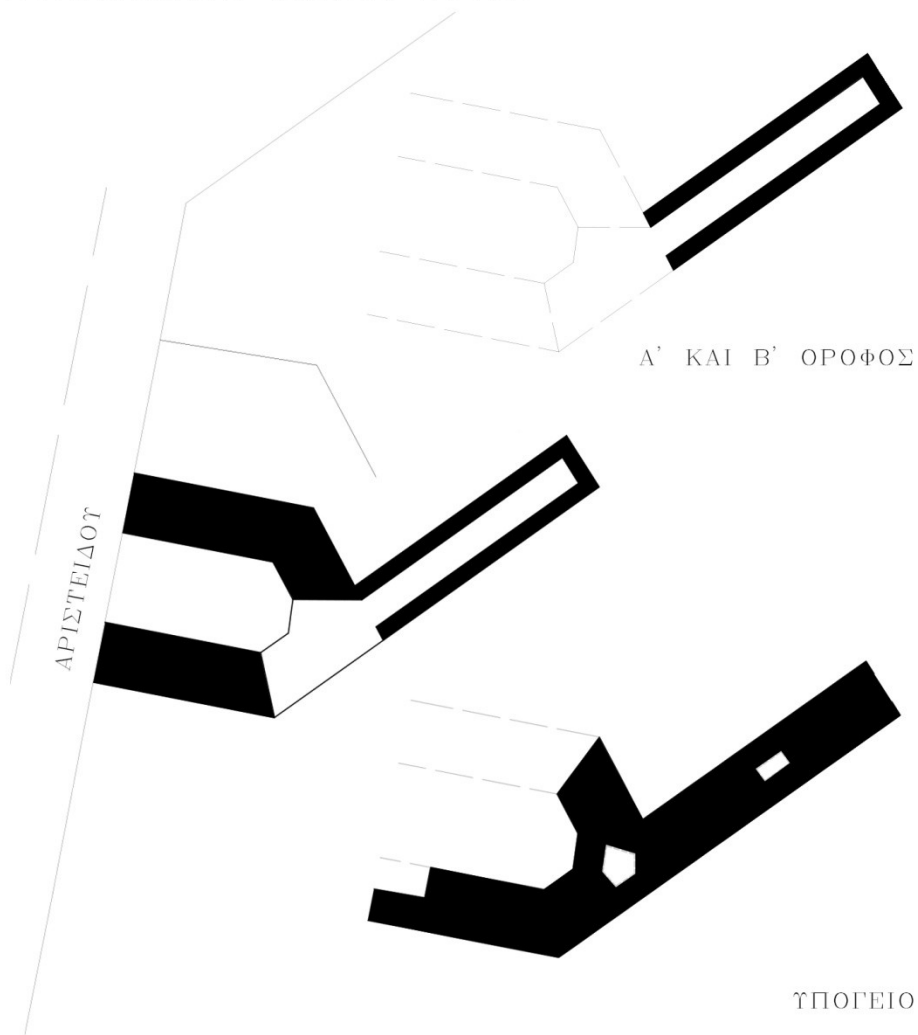

ΥΠΟΓΕΙΟ

ΑΝΕΝΕΡΓΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ

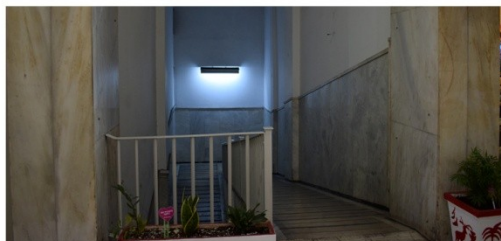
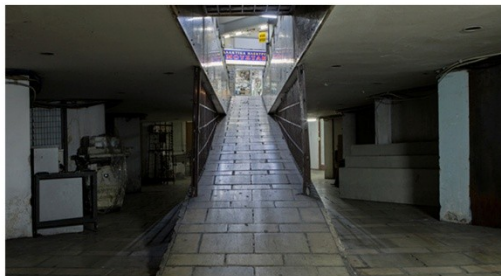
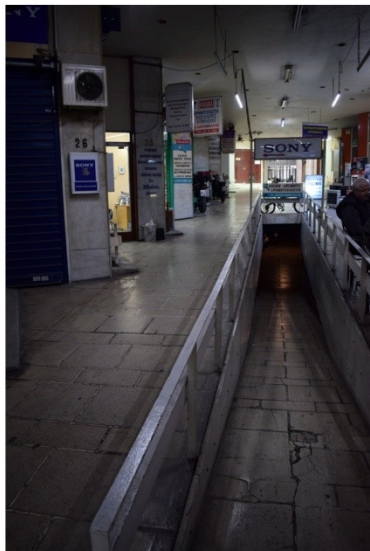
ΣΤΕΓΑΣΜΕΝΟ ΤΜΗΜΑ ΣΤΟΑΣ

ΣΤΟΑ ΤΡΙΣΤΡΑΤΟ

Το όνομα της στοάς προκύπτει από τη συνένωση τριών διαφορετικών στοών που ανήκουν σε τρία διαφορετικά κτίρια και που εκβάλλουν σε τρεις διαφορετικούς δρόμους (στράτες), Αριστείδου, Δραγατσανίου και Σταδίου. Χρονολογικά τοποθετείται στη δεκαετία του 1950. Η μετάβαση από το ένα τμήμα στο άλλο είναι αμέσως αντιληπτή, λόγω της διαφοροποίησης του υλικού, αλλά και της ποικιλίας των χρήσεων. Μάλιστα τα δύο, με εισόδους από τις οδούς Αριστείδου και Δραγατσανίου, παρά την διαφορά τους στο επίπεδο του ισόγειου, μοιράζονται τον ίδιο υπόγειο χώρο όπου δίπλα σε άλλοτε καταστήματα και σημερινές αποθήκες εντοπίζονται υπολείμματα από τα αρχαία τείχη της Αθήνας, τα τείχη του Περικλή.³⁴

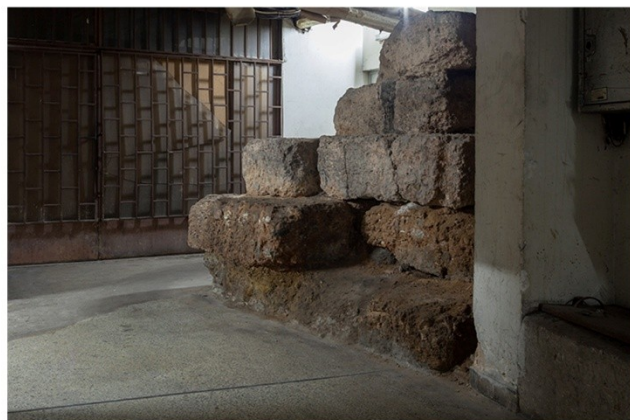
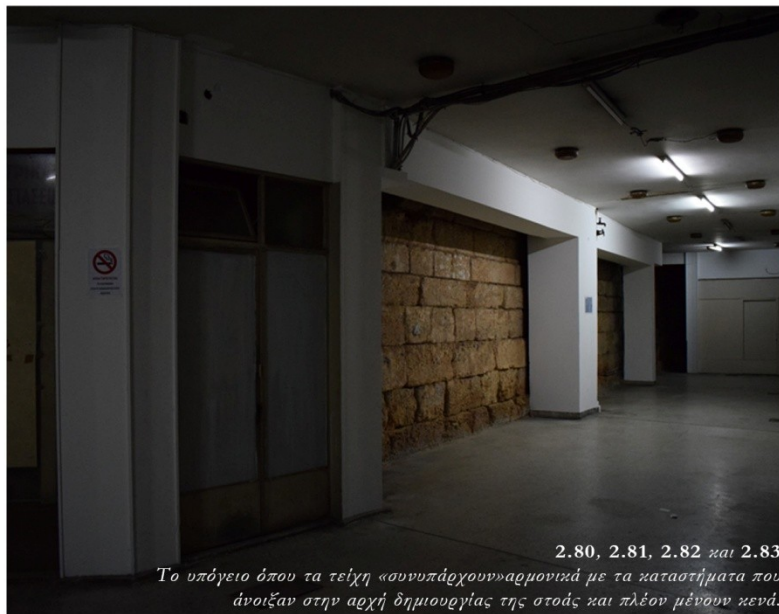

2.77, 2.78 και 2.79

Οι δύο εισοδοί στον υπόγειο χώρο της στοάς που μοιράζονται τα δύο από τα τρία κτίρια. Αριστερά από την είσοδο της στοάς στην οδό Αριστείδου και δεξιά στη Δραγατσανίου. Πρόκειται για το υπόγειο που εντοπίζονται τα αρχαία τείχη της Αθήνας.

³⁴ Με ιδιαίτερα διακριτική έως απαράτηρητη σήμανση ενημερώνεται ο περαστικός ότι στο υπόγειο της στοάς που βρίσκεται μπορεί να δει την πόλη κάτω από την πόλη, τμήμα των αρχαίων τειχών. Φημολογείται ότι κάποτε έφταναν σε ύψος τα 9-10 μέτρα, μέρος τους όμως γκρεμίστηκε για την ανέγερση του κτιρίου από πάνω.

Στον υπόγειο χώρο της στοάς έχει γίνει μέρος των γυρισμάτων της ταινίας του Ν. Νικολαΐδη «Πρωινή Περίπολος» του 1987.

Το κτίριο στην οδό Δραγατσανίου 6, που περιλαμβάνει μέρος της συνολικής στοάς, το πιο καινούριο και καλοδιατηρημένο από τα τρία, είναι έργο του αρχιτέκτονα Σ. Στάικου, το 1959 και στεγάζει κυρίως ιδιωτικά γραφεία. Όσον αφορά τα καταστήματα στο ισόγειο, είναι στην πλειοψηφία τους λειτουργικά, με σύγχρονες χρήσεις και σε καλή κατάσταση.

Όσον αφορά το κτίριο στη Σταδίου 29 όπου εδρεύει το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικών Ασφαλίσεων και Αλληλεγγύης την τελευταία δεκαετία, το τμήμα της στοάς προορίζεται μόνο για την εξυπηρέτηση της εισόδου σε αυτό και την εξασφάλιση επιπλέον αποθηκευτικών χώρων για το Υπουργείο. Επιπλέον στο χώρο σταθμεύουν δίκυκλα. Συνεπώς από άποψη κίνησης χρησιμοποιείται μόνο ως πέρασμα προς την υπόλοιπη στοά.³⁵

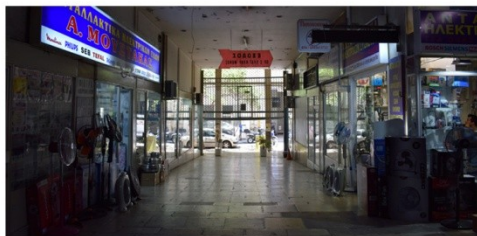
2.84, 2.85, 8.86 και 2.87

Οι δύο εισοδοί στον υπόγειο χώρο της στοάς που μοιράζονται τα δύο από τα τρία κτίρια. Αριστερά από την είσοδο της στοάς στην οδό Αριστείδου και δεξιά στη Δραγατσανίου. Πρόκειται για το υπόγειο που εντοπίζονται τα αρχαία τείχη της Αθήνας.

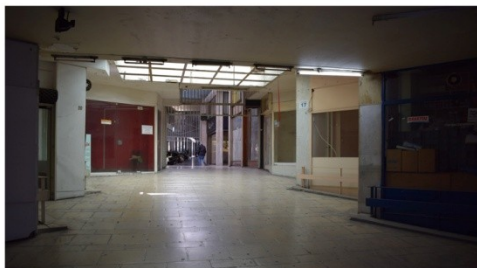
³⁵ Λόγω της ύπαρξης του Υπουργείου είναι συχνό φαινόμενο η μία καγκελόπορτα να είναι ασφαλισμένη, αποκόπτοντας τη ροή της κίνησης μέσα στη στοά.

Από την πλευρά της Αριστείδου, δεν έχει γίνει κάποια προσπάθεια διατήρησης και μοιάζει πιο εγκαταλελειμμένη, όμως διατηρεί τη ζωντάνια της καθώς εκεί βρίσκονται διάφορα μικροκαταστήματα ανταλλακτικών και επισκευής ηλεκτρικών συσκευών, που λόγω των χαμηλών τιμών ακόμη προσελκύουν Αθηναίους από διάφορες περιοχές. Ορισμένα καταστήματα είναι ιδιαίτερα μικρά και ένα μέρος αυτών κλειστά, αλλά οι εναπομείναντες ιδιοκτήτες έχουν αξιοποιήσει τον κοινόχρηστο χώρο με τραπεζο-καθίσματα για ιδιωτική χρήση, μην αφήνοντας το πέραςμα να ερημώσει.

2.88 έως 2.93

Το τμήμα της στοάς που καταλήγει στην οδό Αριστείδου. Κυρίαρχη χρήση είναι τα μικροκαταστήματα επισκευής ηλεκτρικών συσκευών. Ο κοινόχρηστος χώρος αξιοποιείται από τους ιδιοκτήτες, ως σημείο σανααστροφής και διαλείμματος.

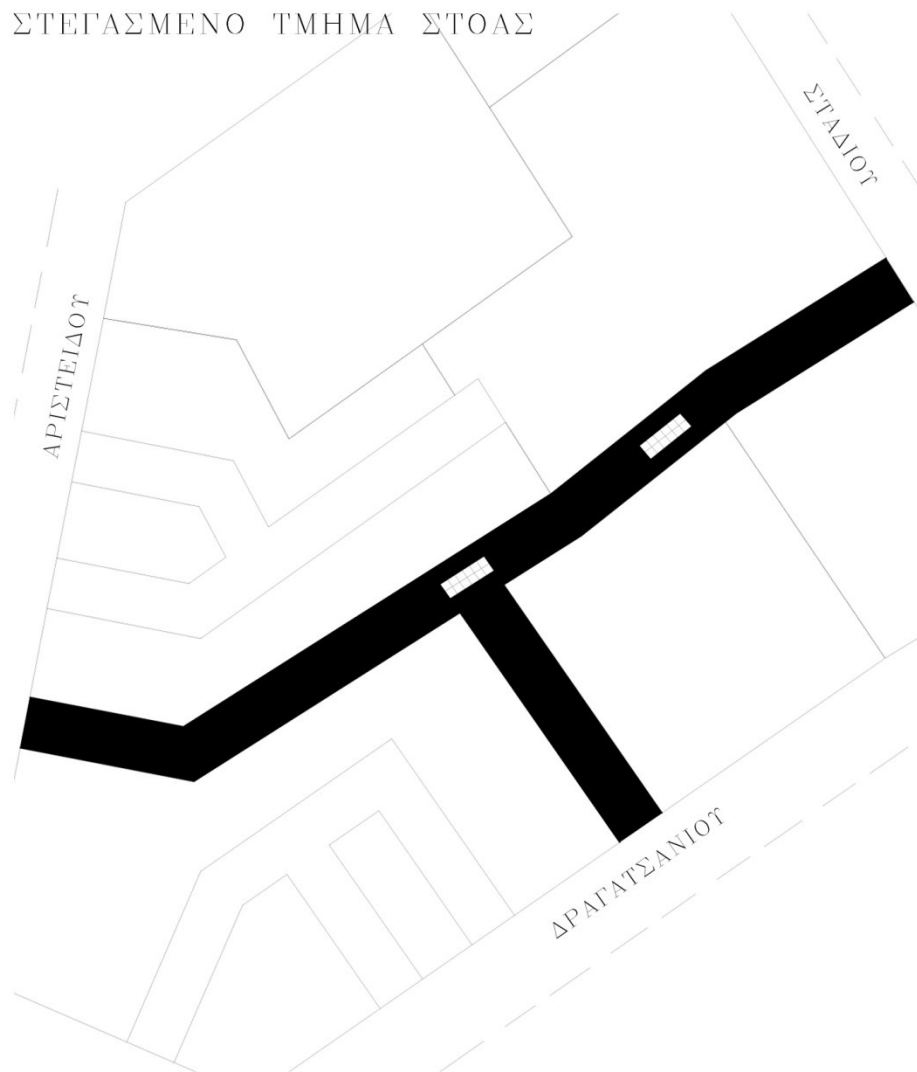
ΧΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΑΤΟΨΗ ΣΤΟΑΣ

ΑΝΕΝΕΡΓΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ

ΣΤΕΓΑΣΜΕΝΟ ΤΜΗΜΑ ΣΤΟΑΣ

ΣΤΟΑ ΓΡΥΠΑΡΕΙΟΥ ΜΕΓΑΡΟΥ

Το Γρυπάρειο Μέγαρο οικοδομήθηκε στη συμβολή των οδών Αριστείδου και Σοφοκλέους, σε οικοπέδο δωρεάς των Αδερφών Αριστόδημου και Νικολάου Γρυπάρη στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Με έξοδα του Πανεπιστημίου, το γωνιακό κτίριο ξεκίνησε περί το 1948-49 και αποπερατώθηκε το 1953, αποτελώντας χαρακτηριστικό δείγμα της αρχιτεκτονικής της εποχής του.³⁶ Σε όλο το μήκος του κτιρίου σχηματίζεται στοά με κολώνες και διακοσμημένα κιονόκρανα, ως υποχώρηση του ισογείου, μέσω της οποίας προσεγγίζεται το εσωτερικό αίθριο που διαθέτει.

Το εσωτερικό αίθριο του κτιρίου εκτός από την Αριστείδου, διαθέτει είσοδο-έξοδο και στην οδό Σοφοκλέους, η οποία όμως δεν χρησιμοποιείται, καθώς παραμένει σφραγισμένη από τον ιδιοκτήτη (το ΕΚΠΑ).³⁷ Την περίοδο επίσκεψης ήταν σε εξέλιξη εργασίες συντήρησης ειδικά του δαπέδου της στοάς-αιθρίου, καθώς από κάτω υπάρχει σκοπός να διαμορφωθούν αίθουσες του Πανεπιστημίου, ενώ στεγάζεται με ελαφριά κατασκευή που επιτρέπει μέρος του φυσικού φωτισμού στο εσωτερικό. Στο επίπεδο του ισογείου ήδη υπάρχουν κενά καταστήματα, τα οποία θα λειτουργήσουν μελλοντικά.

2.94, 2.95 και 2.96

Η είσοδος στη στοά από την οδό Σοφοκλέους (η μόνη είσοδος που χρησιμοποιείται). Αυτό το διάστημα γίνονται έργα συντήρησης.

36 Τη δεκαετία του 1960 το κτίριο στέγασε τον κινηματογράφο «Ρίβολι».

37 Τα τμήματα του Πανεπιστημίου που λειτουργούν στο κτίριο είναι το Τμήμα Οικονομικών Επιστημών και το Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης.

ΧΡΗΣΕΙΣ

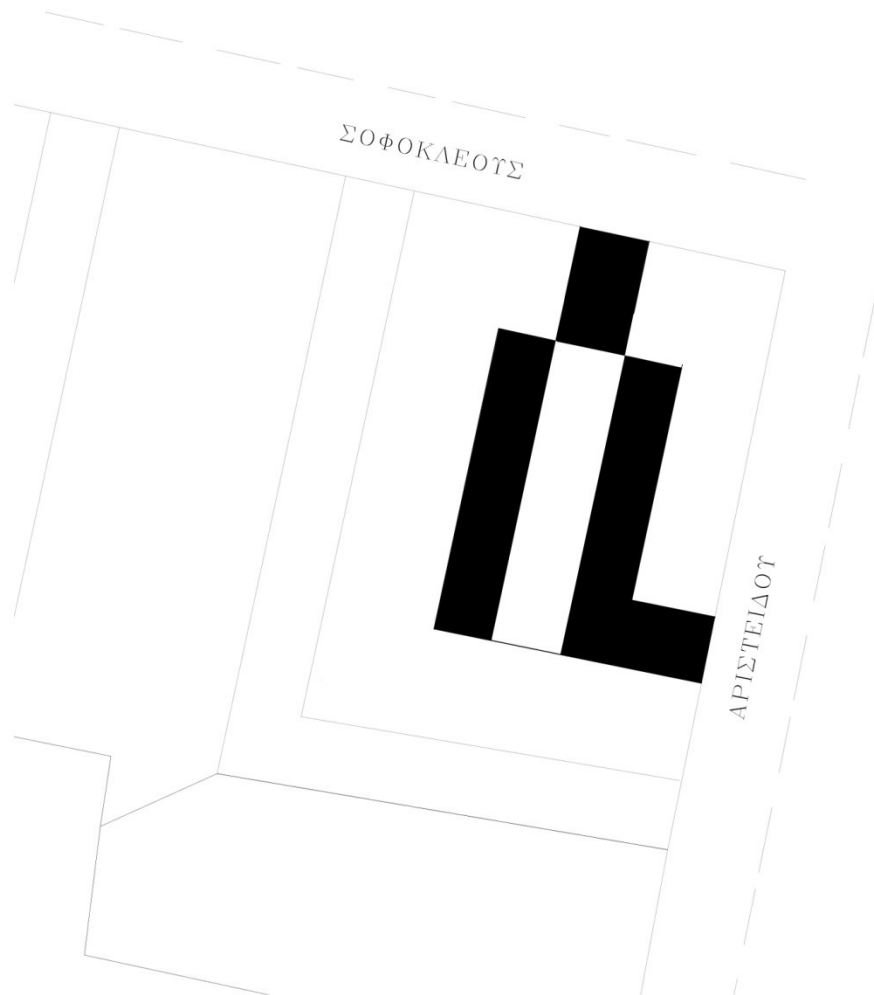
1 Είσοδος σε τμήματα Οικονομικών
Επιστημών και Επικοινωνίας και
ΜΜΕ του Εθνικού και
Καποδιστριακού Πανεπιστημίου
Αθηνών

■ Λοιπά είδη εμπορίου (κατάστημα
οπτικών)

■ Εστίαση (κατάστημα με είδη
διατροφής)

ΣΤΕΓΑΣΜΕΝΟ ΤΜΗΜΑ ΣΤΟΑΣ

ΣΤΟΑ ΟΡΦΑΝΙΔΟΥ – ΑΘΗΝΩΝ

Συνδέοντας τις οδικές αρτηρίες Σταδίου και Σοφοκλέους η στοά αναπτύσσεται σχεδόν ευθύγραμμα, στο επίπεδο του δρόμου. Μάλιστα στις δύο εισόδους παρατηρείται διαφορετική ονομασία: από την πλευρά της Σταδίου (απέναντι από την είσοδο της στοάς Αρσακείου) αναγράφεται ως στοά Ορφανίδου, ενώ στην είσοδο από την οδό Σοφοκλέους, δίπλα από το παλιό κτίριο του Χρηματιστηρίου,³⁸ ως στοά Αθηνών. Η διαφορά στην ονομασία οφείλεται στην ύπαρξη δύο κτιρίων τα οποία ενώνονταν, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από τη διαφοροποίηση υλικού που παρατηρείται περίπου στα μισά τη στοάς. Η κατασκευή εκτιμάται να έγινε κατά τη δεκαετία του 1960 και ενώ η αρχική μορφή είχε εσωτερικό υπαίθριο διάδρομο στον όροφο, που με την ανοικοδόμηση πάνω από το αρχικό, νέου κτιρίου στεγάστηκε.

2.97, 2.98 και 2.99

Στις δύο πρώτες εικόνες, οι εισόδοι της στοάς, από τις οδούς Σοφοκλέους και Σταδίου αντίστοιχα. Δεξιά φαίνεται η μετάβαση από το τμήμα που ανήκει στο ένα κτίριο στο άλλο, με εμφανή τη διαφοροποίηση του υλικού.

38 Η ύπαρξη της έδρας του Χρηματιστηρίου στην οδό Σοφοκλέους 10 μέχρι το 2007, έδινε ζωή στην περιοχή και ιδιαίτερα στις γειτονικές στοές, όπως η στοά Ορφανίδου-Αθηνάς.

Η στοά Ορφανίδου εξελίχθηκε σε μια από τις πλέον εμπορικές στοές της πόλης, αποκτώντας διάφορες χρήσεις. Στην αρχή, και λόγω της ύπαρξης του Χρηματιστηρίου, αποτέλεσε χώρο συγκέντρωσης αργυραμοιβών, που ασχολούνταν με αγορές και πωλήσεις λιρών και μετοχών. Με τη σταδιακή εξέλιξη του χώρου των χρηματιστηριακών εργασιών, αυτοί μετακινήθηκαν σε νεόδμητα κτίρια, εγκαταλείποντας τη στοά. Το κενό που άφησαν δεν άργησε να καλυφθεί από ποικιλία μικρό-καταστημάτων με είδη ρουχισμού κλπ.,³⁹ τα “Αμερικάνικα” όπως τα αποκαλούσαν λόγω μεγέθους, όπου μεταφέρονταν και προϊόντα λαθραία, κατευθείαν από τον Πειραιά.

Για περισσότερο από μισό αιώνα η στοά είχε ταυτιστεί με το κατάστημα που πούλαγε τυρόπιτες «Μερακλής», με πελατεία όχι μόνο όσους είχαν δουλειά εντός της στοάς, αλλά και περαστικούς από την ευρύτερη περιοχή. Καθώς δεν είχε τραπέζια, κάποιες στιγμές της ημέρας επικρατούσε συνωστισμός από ανθρώπους, δίνοντας μια εντελώς διαφορετική όψη στο χώρο της στοάς. Ένας ακόμη επαγγελματίας που ταυτιζόταν με τη στοά στα μάτια του περιπατητή ήταν ο «Βορονώφ των στυλογράφων», επιδιορθωτής την εποχή που ήταν της μόδας και μέσο επίδειξης πλούτου. Πλέον κανένα από τα δύο καταστήματα δεν λειτουργεί.

2.100

Η στοά σε ώρα αιχμής, με όλα τα καταστήματα ανοιχτά, χωρίς την αναμενόμενη ύπαρξη περαστικών εντός της στοάς.

Το πλήθος των διαφορετικών πινακίδων και επιγραφών μαρτυρούν τη συνύπαρξη πολλών μικρών, διαφορετικών χρήσεων.

³⁹ Σύμφωνα με πληροφορίες στη στοά λειτούργησε το πρώτο κατάστημα που έφερε το τζιν παντελόνι στην Ελλάδα.

Σήμερα η συνθήκες που επικρατούν εντός της στοάς δεν θυμίζουν σε τίποτα το παρελθόν. Με μικρές εξαιρέσεις, η πλειοψηφία των καταστημάτων είναι κενά, γεγονός που σε συνδυασμό με τις συνθήκες χαμηλού φωτισμού που επικρατούν, μάλλον αποτρέπουν τον περαστικό από το να εισέλθει. Οι ιδιοκτήτες των εναπομεινάντων καταστημάτων, κυρίως στο κεντρικό τμήμα της στοάς, εκμεταλλευόμενοι τη χαμηλή κίνηση και τα γειτονικά ανενεργά μαγαζιά, αξιοποιούν τον κοινόχρηστο χώρο για έκθεση των προϊόντων τους. Το ¼ των λειτουργικών καταστημάτων ασχολούνται με αγοραπωλησίες σπανίων νομισμάτων, γραμματοσήμων και μεταλλείων, δίνοντας το σημερινό της χαρακτήρα στη στοά, ενώ είναι και ο κύριος λόγος επισκεψιμότητας.⁴⁰

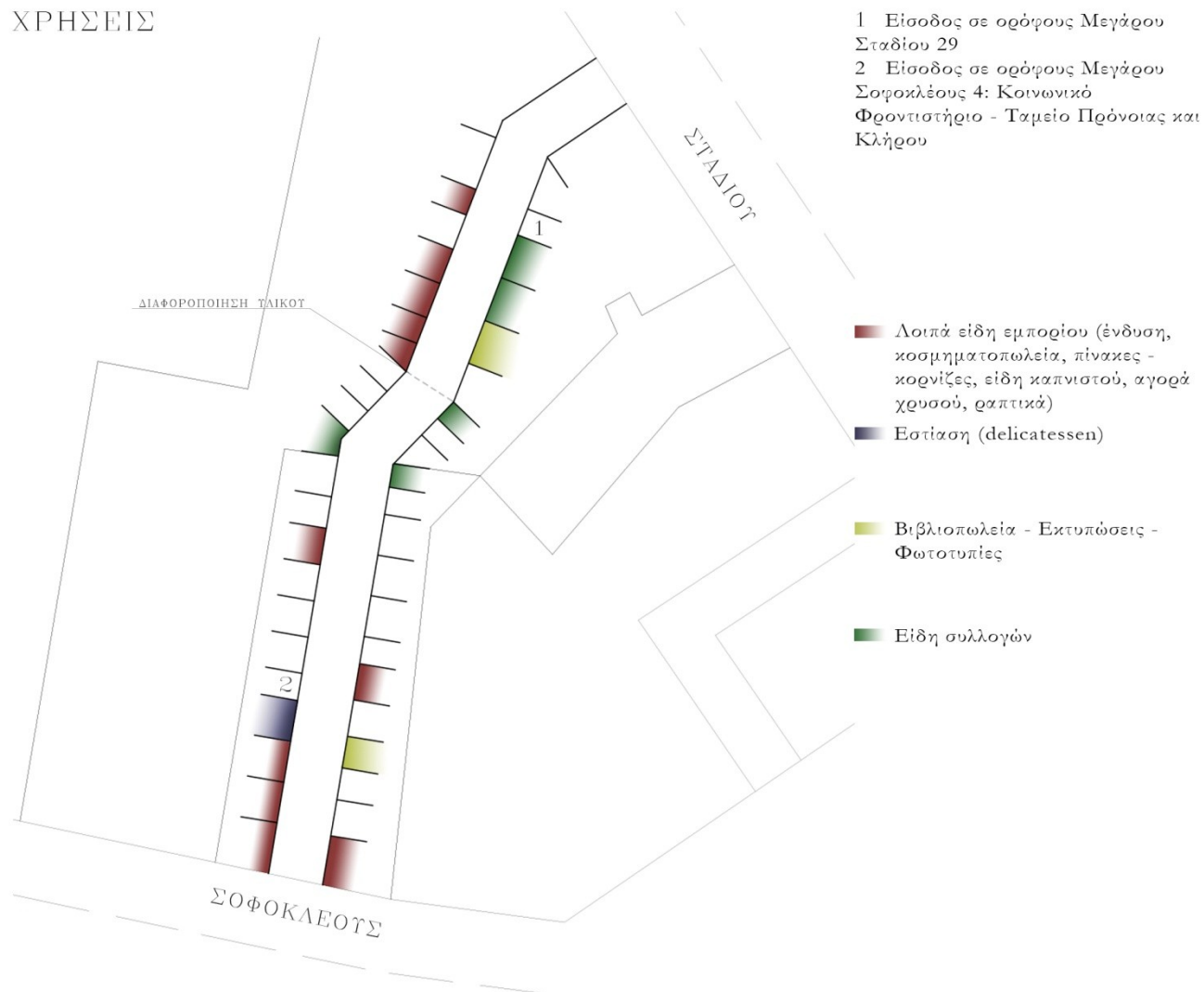
2.101 και 2.102

Αριστερά κλειστός πλέον «Μερακλής», που για χρόνια αποτελούσε σημείο αναφοράς στη στοά.

Στα δεξιά απεικονίζεται η «επέκταση» των καταστημάτων στον κοινόχρηστο χώρο.

⁴⁰ Ο κύριος Παναγιώτης Βασιλόπουλος, ιδιοκτήτης τέτοιου καταστήματος υποστηρίζει «Περισσότερο έρχονται εδώ πελάτες για να εκτιμήσουν νομίσματα και γραμματόσημα και να μας τα πουλήσουν. Οι εννιά στους δέκα πελάτες έρχονται γι' αυτό το λόγο. Πρόκειται για ένα φαινόμενο που παρατηρείται από την αρχή της κρίσης».

ΧΡΗΣΕΙΣ

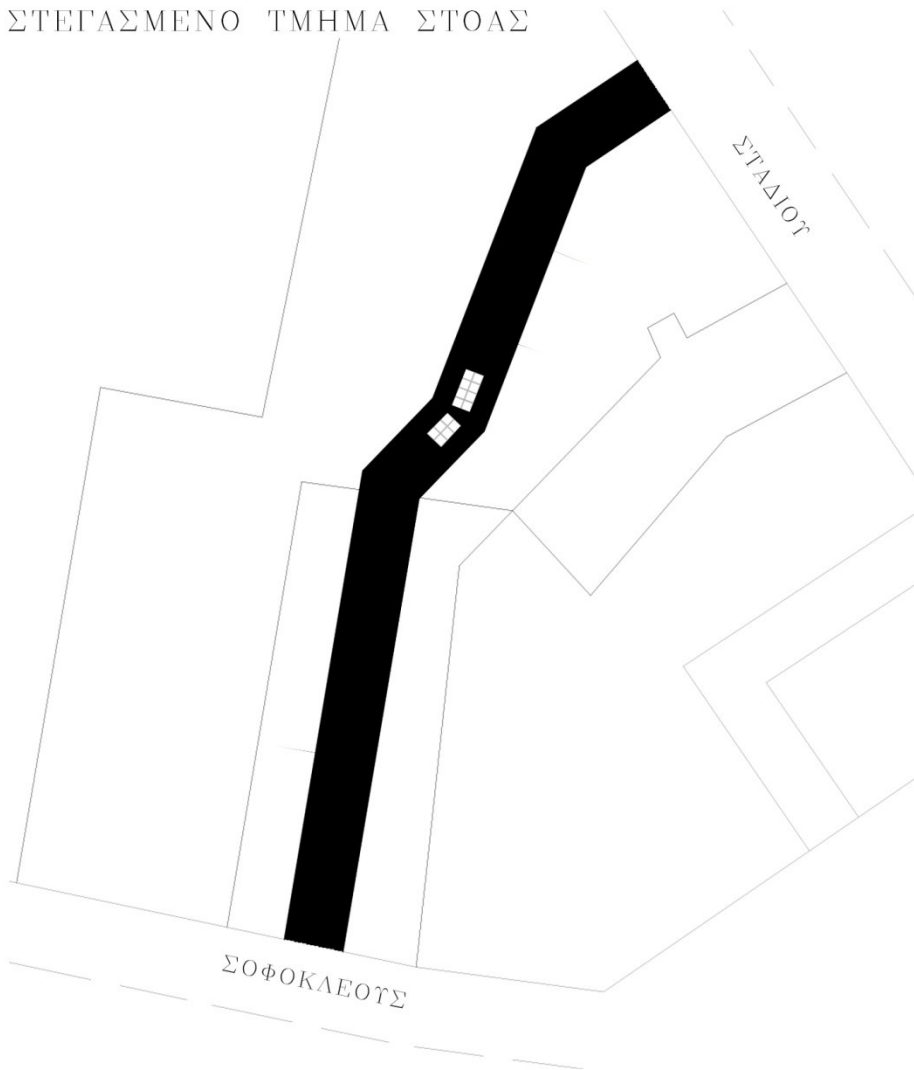
ΑΝΕΝΕΡΓΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ

ΣΤΕΓΑΣΜΕΝΟ ΤΜΗΜΑ ΣΤΟΑΣ

ΣΤΑΔΙΟΥ

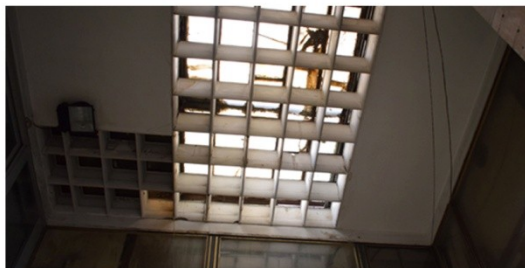
ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ

ΣΤΟΑ ΜΕΓΑΡΟΥ Α.ΣΟΥΤΣΟΥ

Στη συμβολή των οδών Σταδίου και Πεσματζόγλου, κατασκευάστηκε γύρω στα 1885 το Μέγαρο Αλέξανδρου Σούτσου, σε σχέδια του στρατιωτικού μηχανικού Αναστάσιου Θεοφιλά. Το Μέγαρο κατεδαφίζεται το 1959 για να πάρει τη θέση του πολυώροφο κτίριο γραφείων που περιλαμβάνει ισόγεια στοά σχήματος Γ. Η στοά είναι ιδιαίτερα μικρή και τα καταστήματα είναι κυρίως κλειστά, με εξαίρεση δύο μικρά καταστήματα λιανικού τοπικού εμπορίου στο κέντρο της. Μέχρι πρόσφατα στις εξόδους προς τις δύο οδικές αρτηρίες, λειτουργούσαν καφετέριες, τραβώντας την προσοχή του περαστικού προς το εσωτερικό της στοάς, πλέον όμως περνά σχεδόν απαρατήρητη. Πρόκειται για ακόμα ένα παράδειγμα εμπορικού περάσματος με καθαρά σκοπό εκμετάλλευσης, χωρίς οποιαδήποτε επιδίωξη να αποδοθεί καλλιτεχνική αξία.

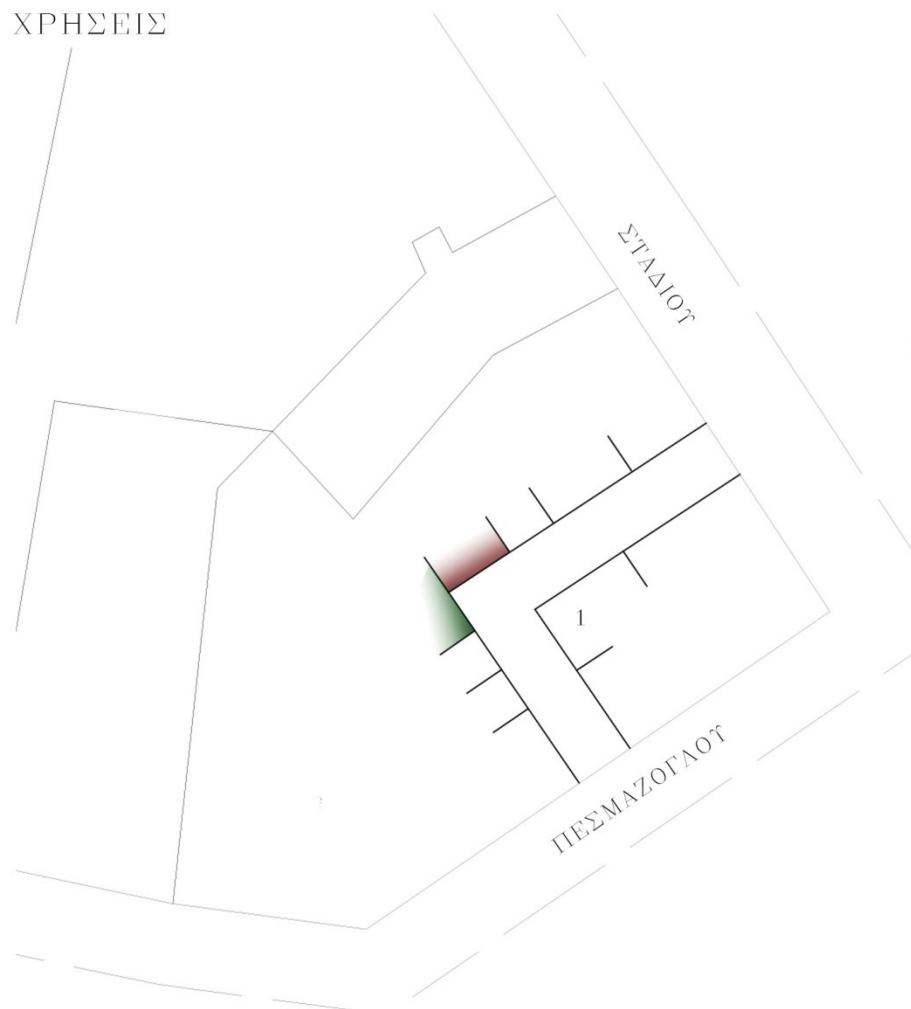

2.103, 2.104 και 2.105

Πάνω αριστερά το ένα από τα δύο μαγαζιά εντός στοάς που λειτουργούν ακόμα.

Στην εικόνα δεξιά απεικονίζεται η έξοδος της στοάς στην οδό Σταδίου (το καφέ στη γωνία δεν λειτουργεί πια).

ΧΡΗΣΕΙΣ

1 Είσοδος σε ορόφους Μεγάλου
(επαγγελματικά γραφεία)

■ Είδη συλλογών
(γραμματόσημα, νομίσματα)

■ Λοιπά είδη εμπορίου (πώληση και
επισκευή ρολογιών)

ΣΤΕΓΑΣΜΕΝΟ ΤΜΗΜΑ ΣΤΟΑΣ

ΣΤΑΔΙΟΥ

ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ

ΣΤΟΑ ΘΕΟΦΙΛΑΤΟΥ

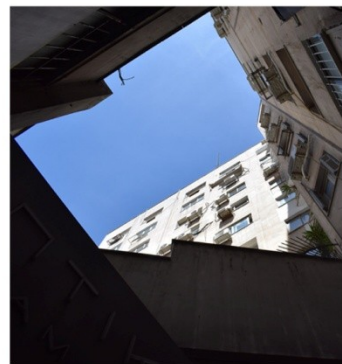
Απέναντι από το παλιό κτίριο του Χρηματιστηρίου στη Σοφοκλέους, βρίσκεται η στοά Θεοφιλάτου, που καταλήγει στην οδό Αριστείδου. Διαπερνά τον ισόγειο χώρο δύο κτιρίων γραφείων της δεκαετίας του 1960, και διαθέτει υπόγειο χώρο με επιπλέον καταστήματα που δεν χρησιμοποιείται από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 και παραμένει κλειδωμένος. Σχηματίζοντας σχήμα Γ οι δύο επιμέρους στοές που έχουν διαφορετικά υλικά, ενώ στο σημείο που ενώνονται υπάρχει τμήμα ακάλυπτο στην οροφή, επιτρέποντας φυσικό φως στο χώρο και κάνοντάς τη πιο ελκυστική.

2.106 και 2.107

Οι δύο είσοδοι από Σοφοκλέους και Αριστείδου αντίστοιχα. Τα δύο τμήματα της στοάς διακρίνονται εύκολα, λόγω διαφοροποίησης του υλικού

Παρά το γεγονός ότι τα μισά περίπου καταστήματα της στοάς είναι ανενεργά και παρά το ότι από την είσοδο της πλευράς Σοφοκλέους είναι ελαφρώς κρυμμένη λόγω φύτευσης στο πεζοδρόμιο και υπαίθριων τραπεζο-καθισμάτων γειτονικής καφετέριας, η στοά έχει ιδιαίτερη κίνηση.⁴¹ Σημείο αναφοράς αποτελεί το παραδοσιακό καφενείο στο κέντρο της, το οποίο προτιμούν κυρίως άτομα μεγαλύτερης ηλικίας και πρώην επαγγελματίες των γειτονικών μαγαζιών. Συνολικά η στοά φιλοξενεί χρήσεις που έχουν παραμείνει ίδιες εδώ και πολλές δεκαετίες,⁴² κυρίως προς την πλευρά της οδού Αριστείδου, αλλά είναι και σημείο που νέοι άνθρωποι ξεκινούν πιο σύγχρονες επιχειρήσεις.⁴³ Τα νέα καταστήματα σε συνδυασμό με τις εκδηλώσεις που διοργανώνονται συλλογικά από τους ιδιοκτήτες είναι ο λόγος που η στοά προσελκύει κόσμο και δεν έχει ερημώσει.

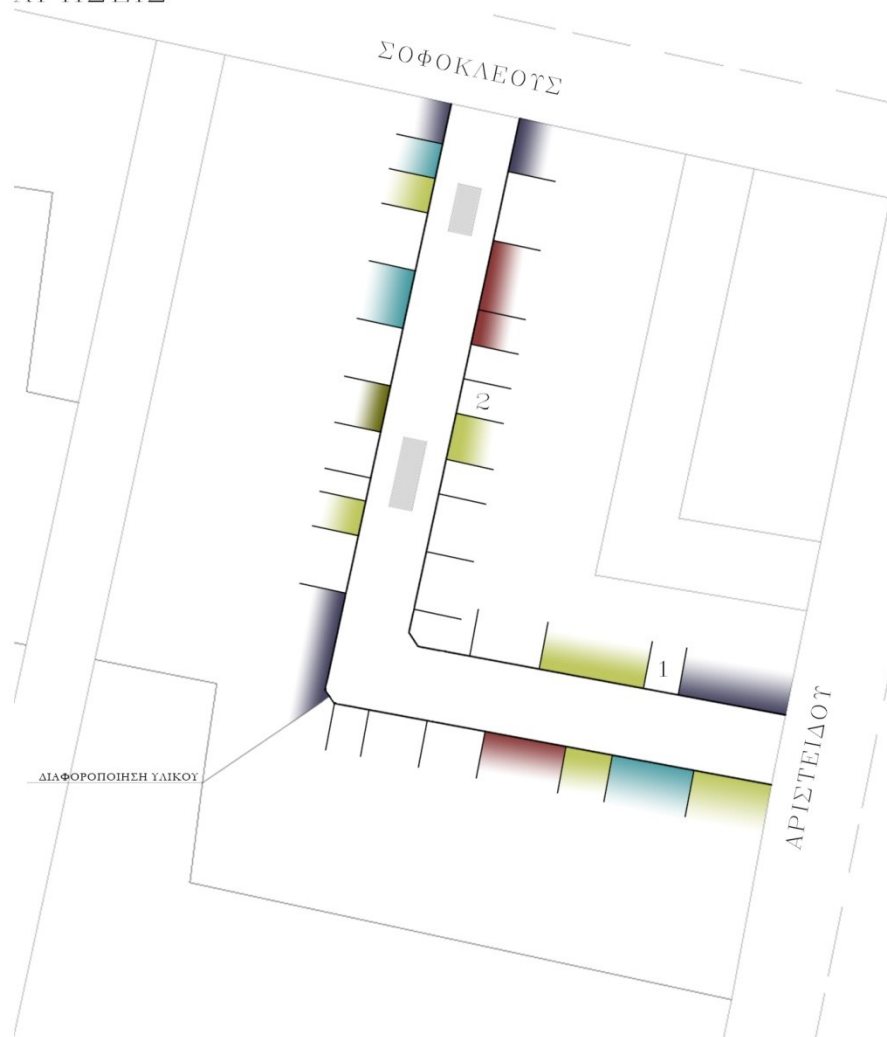

41 Πρόκειται για μια από τις λίγες περιπτώσεις στοών που με ειδική διαμόρφωση (εμπόδια δαπέδου) δεν επιτρέπεται η είσοδος δικύκλων.

42 Καταστήματα επισκευής ηλεκτρικών συσκευών, φωτοτυπιών, κλειδιών, βρίσκονται στη στοά από την αρχή της λειτουργίας της.

43 Εκτός από καταστήματα σύγχρονης ένδυσης, μουσικής και ταξιδιωτικό πρακτορείο λειτουργεί τα τελευταία χρόνια το παραδοσιακό κουρείο-μπαρμπερίκο «Εν Αθήναις 1928», προσελκύοντας νέο κόσμο και δίνοντας ιδιαίτερο χαρακτήρα στη στοά.

ΧΡΗΣΕΙΣ

1 Είσοδος κτιρίου γραφείων Εθνικής
Τράπεζας και Χρηματιστηρίου
2 Είσοδος τμήματος κτιρίων
Χρηματιστηρίου - Σοφοκλέους 5

- Λοιπά είδη εμπορίου (ένδυση, δισκοπωλείο, οπτικά)
- Υπηρεσίες (ταξιδιωτικό γραφείο, κουρείο)
- Εστίαση (παρδοσιακό καφενείο, καφετέριες)
- Βιβλιοπωλεία - Εκτυώσεις - Φωτοτυπίες
- Επισκευές συσκευών

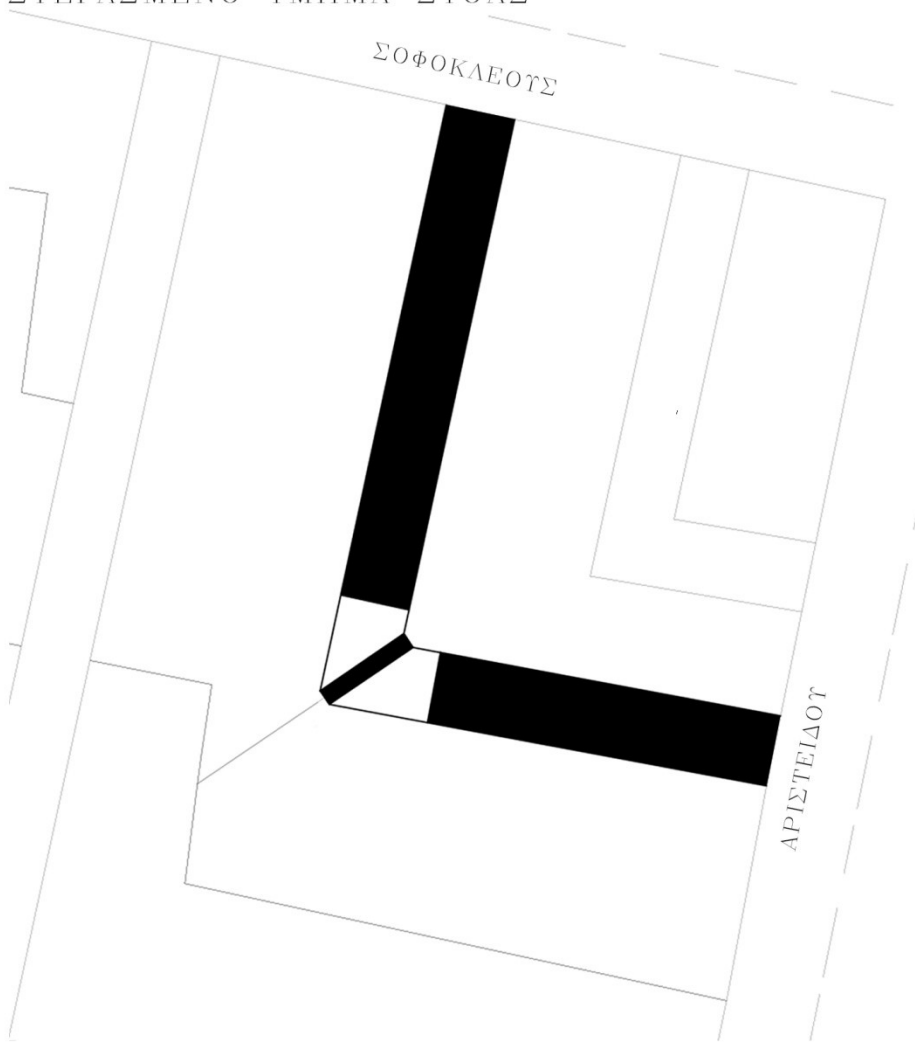
ΑΝΕΝΕΡΓΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ

ΣΤΕΓΑΣΜΕΝΟ ΤΜΗΜΑ ΣΤΟΑΣ

ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ

ΑΡΙΣΤΕΙΔΟΥ

ΣΤΟΑ ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ

Στο νούμερο 39 της οδού Πανεπιστημίου, τη δεκαετία του 1890 και σε σχέδια του αρχιτέκτονα Πάνου Καραθανασόπουλου κατασκευάζεται το Μέγαρο Πρωΐας, που περιλάμβανε στοά.⁴⁴ Το Μέγαρο κατεδαφίστηκε το 1976 και τη θέση του πήρε νέο κτίριο γραφείων σε σχέδια του Αλέξανδρου Καλλιγά, στο ισόγειο του οποίου επίσης προβλέφθηκε στοά.

Η κύρια είσοδος βρίσκεται στην οδό Πανεπιστημίου. Πρόσβαση υπάρχει και από την οδό Σταδίου, όμως δεν είναι διαμορφωμένη με τρόπο που να γίνεται αντιληπτή η είσοδος σε στοά σε εκείνο το σημείο. Το τμήμα μέχρι περίπου τα μισά του οικοδομικού τετραγώνου δεν είναι στεγασμένο, δεξιά και αριστερά υπάρχουν μόνο τοίχοι των παρακείμενων κτισμάτων, ενώ χρησιμοποιείται κυρίως ως χώρος στάθμευσης. Επιπλέον η έντονη υψομετρική διαφορά δεν επιτρέπει ούτε την οπτική επαφή με το εσωτερικό της στοάς από το δρόμο.

⁴⁴ Έγινε γνωστή με αυτό το όνομα λόγω της παλιάς εφημερίδας «Πρωΐα» που ιδρύθηκε από τον Σ. Πεσμαζόγλου το 1925, και στεγαζόταν στη στοά.

2.113, 2.114, 2.115 και 2.116
 Η έξοδος της στοάς στην οδό
 Σταδίου αριστερά, και δεξιά η
 είσοδος της από το ίδιο σημείο. Η
 ύπαρξη των σκαλοπατιών δεν
 επιτρέπει καμία οπτική επαφή με
 τον εσωτερικό χώρο. Χωρίς την
 ύπαρξη της επιγραφής, ο
 περαστικός δεν αντιλαμβάνεται τι
 συμβαίνει στο εσωτερικό.

2.3 και 2.4
 Αριστερά η είσοδος της στοάς από
 την οδό Πανεπιστημίου

Η στοά Πεσματζόγλου, μαζί με τη Νικολούδη που βρίσκεται ακριβώς δίπλα υπήρξαν από τις πιο δημοφιλείς της πόλης. Όμως εκτός από τις επιπτώσεις της κρίσης, τα γεγονότα του Φεβρουαρίου 2012,⁴⁵ προκάλεσαν ανεπανόρθωτες ζημιές. Η στοά Νικολούδη, υπό ιδιωτική πρωτοβουλία επισκευάστηκε άμεσα, ανακτώντας την προηγούμενη αίγλη της, όμως την περίπτωση της Πεσματζόγλου, η ανάκαμψη χρειάστηκε περισσότερο χρόνο. Με εξαίρεση το μουσικό κατάστημα του Ν. Ξυλούρη που επιβίωσε μέσα στη στοά από την αρχή της λειτουργίας της, για κάποιο διάστημα σχεδόν όλα τα καταστήματα παρέμειναν κενά, λόγω κακής κατάστασης του εσωτερικού.

2.117

Το εσωτερικό της στοάς Πεσμαζόγλου λίγο μετά τα γεγονότα του 2012. Τα καταστήματα είναι κενά, ενώ η στοά είναι κλειστή, λόγω των εργασιών για την αποκατάστασή της.

Πλέον οι όποιες φθορές έχουν αποκατασταθεί, και με μια εξαίρεση όλα τα καταστήματα φιλοξενούν χρήσεις. Με αφορμή το κατάστημα του Ξυλούρη εντός στοάς έχουν ανοίξει κι άλλα καταστήματα μουσικών οργάνων και δίσκων, χαρακτηρίζοντάς τη στην αντίληψη των Αθηναίων ως μουσικόφιλη. Τα καταστήματα εστίασης που έχουν ανοίξει πρόσφατα, εκμεταλλευόμενα τον κοινόχρηστο χώρο, ενισχύουν σημαντικά την κίνηση στο πέραςμα.⁴⁶

⁴⁵ Εμπρησμοί και καταστροφές σε μεγάλο αριθμό καταστημάτων του κέντρου.

⁴⁶ Τη στοά κατά τους καλοκαιρινούς μήνες επαναφέρουν ακόμα περισσότερο στη ζωή οι ουρές που σχηματίζονται για τα εκδοτήρια του Φεστιβάλ Αθηνών.

2.118 και 2.119

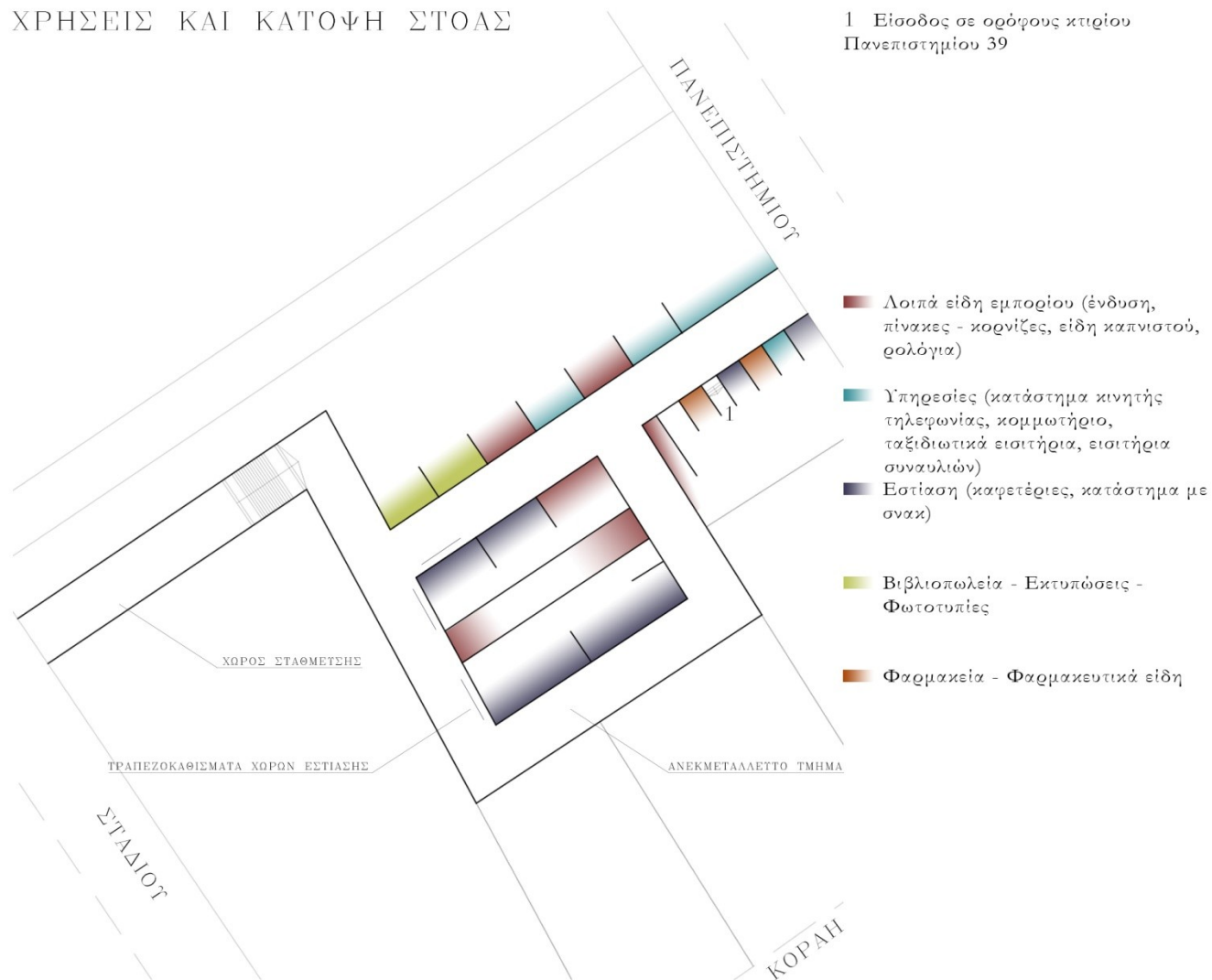
Το εσωτερικό της στοάς Πεσμαζόγλου σήμερα, όπου όλα τα καταστήματα λειτουργούν.

Στην κάτω φωτογραφία η διαμόρφωση του υπαίθριου χώρου με τραπεζοκαθίσματα και φυτά μπροστά από ένα από τα καταστήματα εστίασης της στοάς. Αυτές οι χρήσεις εξασφαλίζουν μεγάλη επισκεψιμότητα, όλες τις ώρες της ημέρας.

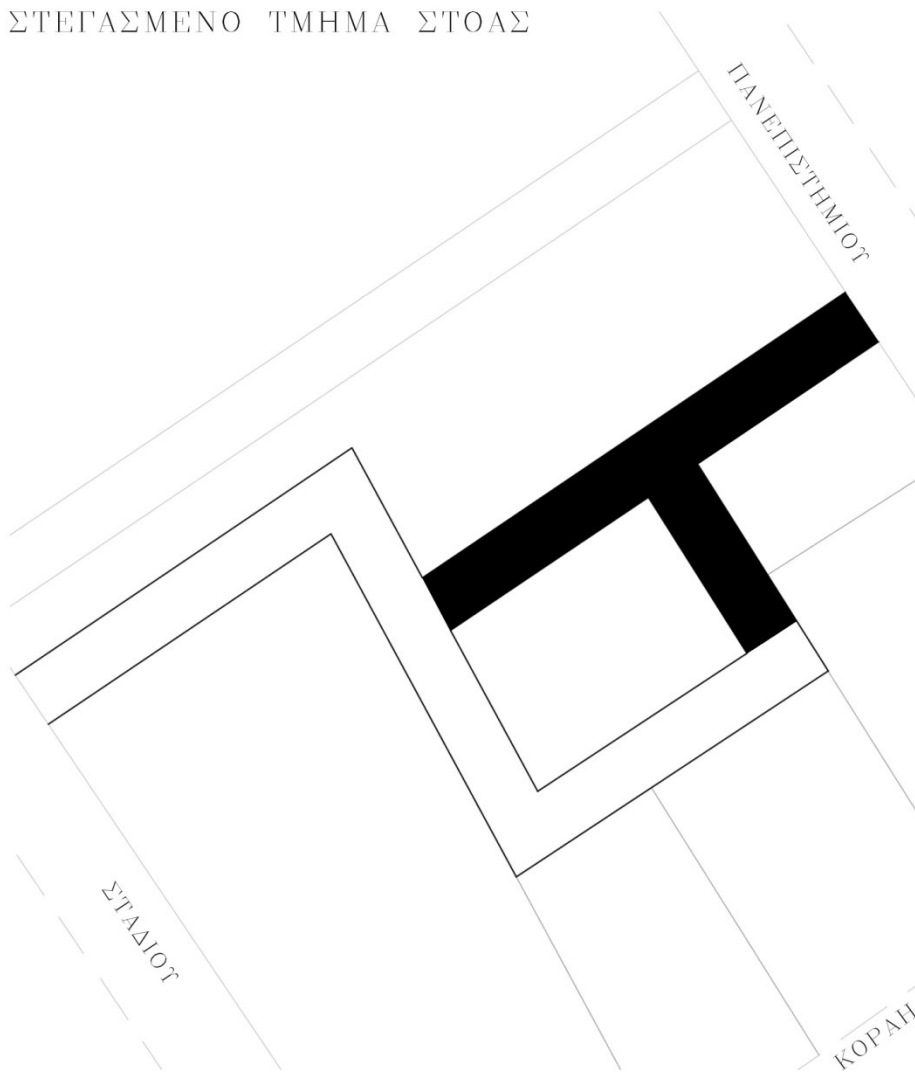

ΧΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΑΤΟΨΗ ΣΤΟΑΣ

1 Είσοδος σε ορόφους κτιρίου
Πανεπιστημίου 39

ΣΤΕΓΑΣΜΕΝΟ ΤΜΗΜΑ ΣΤΟΑΣ

03

ΕΡΜΗΝΕΙΑ

Διάκριση του οικοδομικού τύπου της στοάς στον 20ο αιώνα

Ο αρχιτεκτονικός τύπος της στοάς ως ένα από τα πιο ουσιώδη στοιχεία σύνθεσης του αστικού ιστού της πόλεως των Αθηνών, από την αρχή της εμφάνισής του συνδέθηκε με δραστηριότητες που αφορούσαν την παρόδια κίνηση και τη μετάβαση των πεζών μέσα από το εσωτερικό των οικοδομικών τετραγώνων, ενισχύοντας την εμπορική κίνηση. Στις στοές του κέντρου όμως, παρατηρούνται διαφοροποιήσεις στη μορφή και την εξέλιξη, κυρίως λόγω της διαφορετικής χρονικής στιγμής κατασκευής τους, χωρίς να χάνουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά.

Η σημαντικότερη διαφορά εντοπίζεται μεταξύ των πρώτων στοών που κατασκευάστηκαν, από τα τέλη του 19ου αιώνα μέχρι και τις πρώτες δεκαετίες του 20ου και αυτών από τα μισά του 20ου αιώνα και μετά. Τα αρχικά εμπορικά περάσματα της Αθήνας μιμούνται όσο πιο πιστά ήταν εφικτό τα αντίστοιχα πρότυπα δυτικοευρωπαϊκών μητροπόλεων, χρησιμοποιώντας ιδιαίτερα και περίτεχνα διακοσμητικά στοιχεία, πολυτελή υλικά και φιλοξενώντας χρήσεις που θα προσέλκυαν την ανώτερη τάξη. Αποτελούν μέσο επίδειξης και πλούτου μιας πόλης που προσπαθεί να συμβαδίσει με τη Δύση, για το λόγο αυτό στην κατασκευή τους πρωτοστατούν σημαντικοί αρχιτέκτονες της εποχής, όπως ο Νικολούδης και ο Τσίλερ, με σαφείς επιρροές από τον ευρωπαϊκό χώρο. Χαρακτηριστικά παραδείγματα κατασκευών αυτής της περιόδου αποτελούν οι στοές Αρσακείου και Νικολούδη. Πρόκειται για στοές επιβλητικές και διαμπερείς μεταξύ των σημαντικών εμπορικών αξόνων Σταδίου και Πανεπιστημίου, που αποτελούν διαχρονικά στολίδι για την πόλη, παρά την ελάττωση της εμπορικής κίνησης στην πρώτη. Η χρήση συγκεκριμένων υλικών στην οροφή, σιδήρου και γυαλιού, σε μεγάλα ανοίγματα σε συνδυασμό με την εξασφαλισμένη οπτική συνέχεια σε όλο το μήκος της στοάς, ενισχύει την αίσθηση του εσωτερικού περάσματος, χωρίς ο περιπατητής να χάνει τον προσανατολισμό του.

Όμως τις δύο δεκαετίες που ακολούθησαν τα γεγονότα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, συντελέστηκαν σημαντικές μεταβολές, που σε συνδυασμό με το προσφυγικό κύμα του 1922 διόγκωσαν τον πληθυσμό της πρωτεύουσας, οδηγώντας σε επέκταση της πόλης, αλλά και πυκνωση του κέντρου της. Η

πλειοψηφία των ανθρώπων αυτών στράφηκε στον εμπορικό τομέα, δημιουργώντας έντονη ανάγκη για εξασφάλιση όσο το δυνατόν περισσότερων τετραγωνικών προς εμπορική εκμετάλλευση. Έτσι μεταξύ 1950 και 1960, στα πλαίσια της μεγάλης ανοικοδόμησης των Αθηνών, ένα σημαντικό μέρος των πολυώροφων κτιρίων που ανεγέρθηκαν στο κέντρο, περιλάμβανε στοά στο ισόγειο τμήμα του. Οι «σύγχρονες» αυτές στοές διατήρησαν την ουσιαστική χρήση των προκατόχων τους, δηλαδή την προσφορά επιπλέον χώρου για εμπορικά καταστήματα και τη διχοτόμηση των μεγάλων οικοδομικών τετραγώνων του κέντρου, με μια σημαντική διαφορά: λόγω της πρακτικής ανάγκης και της ταχύτητας κατασκευής η διαμόρφωση και η καλλιτεχνική δημιουργία περνούν σε δεύτερη μοίρα. Πλέον βαρύτητα αποκτά η ποσότητα έναντι της ποιότητας, οπότε στο διάστημα αυτό εντοπίζονται κατασκευές με πλήρως συμβατικά υλικά, μικρότερη έκταση και πιο δαιδαλώδη ανάπτυξη, πολλές φορές με επέκταση σε υπόγειο τμήμα ή και ορόφους. Σημαντικό στοιχείο αυτής της περιόδου είναι σε κάποιες περιπτώσεις η συνένωση στοών που ανήκαν σε διαφορετικά κτίρια και κατασκευάστηκαν με διαφορά μερικών ετών, με αποτέλεσμα σήμερα η μετάβαση από τη μία ιδιοκτησία στην άλλη να είναι εμφανής στον πεζό, όπως στις στοές Τρίστρατο και Θεοφιλάτου. Παράλληλα ο οικοδομικός τύπος εκλαϊκεύτηκε και άρχισε να φιλοξενεί περισσότερες συμβατικές χρήσεις ευρείας κατανάλωσης που απευθύνονται και σε μικρομεσαία κοινωνικά στρώματα. Τα παραδείγματα τέτοιων στοών στην περιοχή μελέτης είναι πολλά, όπως η στοά Ανατολής, Ορφανίδου και Ναυτεμπορικής.

Μπορεί λοιπόν οι στοές που ανοικοδομήθηκαν σε όλο το χρονικό φάσμα που εξετάζεται να υπηρετούν τον ίδιο σκοπό, όμως η αίσθηση που δημιουργούν στον περαστικό διαφέρει σημαντικά, ανάλογα με τους λόγους που οδήγησαν στην κατασκευή τους.

3.1 και 3.2

Δύο παραδείγματα στοών αριστερά η Αρσακείου των αρχών του 20ου αιώνα και δεξιά η Τρίστοφατο, της δεκαετίας του 1960, με εμφανείς διαφορές.

Όσον αφορά τις στοές της μεταπολεμικής περιόδου η κατασκευή τους σε μικρό σχετικά χρονικό διάστημα οδηγεί σε ορισμένα χαρακτηριστικά που παρατηρούνται στην πλειοψηφία αυτών. Αρχικά για τους λόγους που αναφέρθηκαν περί εμπορικής εκμετάλλευσης, μέσα στις στοές εντοπίζονται ιδιαίτερα μικρά καταστήματα, πολλές φορές χωρίς επαρκή χώρο έκθεσης εμπορευμάτων. Για το λόγο αυτό σε μερικές περιπτώσεις παρατηρείται «επέκταση» τους στον κοινόχρηστο χώρο της στοάς, γεγονός που είναι πιο έντονο τα τελευταία χρόνια εξαιτίας και των ανενεργών παρακείμενων καταστημάτων.

Επιπλέον, οι στοές που περιλάμβαναν υπόγεια και υπέργεια τμήματα, τα οποία επίσης φιλοξενούσαν καταστήματα τα πρώτα χρόνια μετά την κατασκευή τους, με μοναδική εξαίρεση το υπόγειο της στοάς Ανατολής, τις τελευταίες δεκαετίες έχουν ερημώσει και σε κάποιες περιπτώσεις παραμένουν κλειδωμένα, εμποδίζοντας την πρόσβαση (στοά Θεοφιλάτου), ενώ σε άλλες αξιοποιούνται αποκλειστικά ως χώροι στάθμευσης δικύκλων των εργαζομένων(στοά Τρίστρατο, το τμήμα προς την οδό Αριστείδου).

Αυτές οι στοές που αναπτύχθηκαν στο ισόγειο πολυώροφων κτιρίων και λόγω στέγασης επέτρεπαν μικρό μέρος του φυσικού φωτός στο εσωτερικό τους, χαρακτηρίζονταν λοιπόν πιο «σκοτεινές», κρίνονταν ιδανικές για τους εμπόρους καταστημάτων συλλεκτικών ειδών, γραμματοσήμων κλπ, καθώς οι βιτρίνες ήταν προστατευμένες καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας και άρα περιοριζόταν ο κίνδυνος αλλοίωσης της ποιότητας και του χρώματος των εμπορευμάτων. Τέτοιες χρήσεις αναπτύσσονταν σχεδόν εξ ολοκλήρου στο εσωτερικό των στοών, καθώς το στοιχείο αυτό θεωρούνταν σημαντικό πλεονέκτημα.

Ένα ακόμη σημαντικό στοιχείο ήταν το καθιερωμένο καφενείο-κυλικείο, που εξυπηρετούσε τις ανάγκες των εργαζομένων του κτιρίου, των καταναλωτών, ακόμα και των περαστικών. Ήταν ο χώρος διαλείμματος και συναναστροφής, συνήθως στο κεντρικό τμήμα της στοάς και παραδοσιακά καταλάμβανε τον κοινόχρηστο χώρο με τραπεζοκαθίσματα. Πλέον βέβαια λόγω των

αυξανόμενων κενών καταστημάτων εντός των στοών δεν διατηρούν την ίδια κίνηση με άλλες εποχές. Κυρίως προτιμώνται από ανθρώπους μεγαλύτερης ηλικίας, που γνωρίζουν το χώρο από παλιά. Όσα όμως από αυτά έχουν επιβιώσει σήμερα, προσδίδουν μια άλλη εικόνα στο εσωτερικό, ενισχύοντας την αίσθηση μιας άλλης εποχής.

Τέλος χαρακτηριστική μορφή της κάθε στοάς, ειδικά το διάστημα της μεγάλης εμπορικής κίνησης ήταν ο διαχειριστής-θυρωρός. Αυτός ήταν υπεύθυνος για το άνοιγμα και κλείσιμο της στοάς και για την εξασφάλιση της, ενώ πολλές φορές λειτουργούσε ως «μεσάζων» για την ενοικίαση κάποιου καταστήματος. Πλέον αν και η κυκλοφορία έχει μειωθεί αισθητά, σε ορισμένες στοές ο διαχειριστής παραμένει, εξυπηρετώντας κυρίως ως «πληροφοριοδότης» για όσους αναζητούν κάποιο συγκεκριμένο κατάστημα ή γραφείο στους ορόφους, καθώς και για επιπλέον ασφάλεια. Η ευθύνη του κλειδώματος το βράδυ είναι του τελευταίου ένοικου ή καταστηματούχου που θα εξέλθει από τη στοά.

3.3 και 3.4

Αριστερά η κλειδωμένη πρόσβαση στο υπόγειο της στοάς Θεοφιλάτου. Τα καταστήματα λειτουργούσαν μέχρι περίπου τα μέσα της δεκαετίας του 1980.

Δεξιά τα καταστήματα που χρησιμοποιούν τον κοινόχρηστο χώρο για προβολή των προϊόντων τους στη στοά Τρίστου.

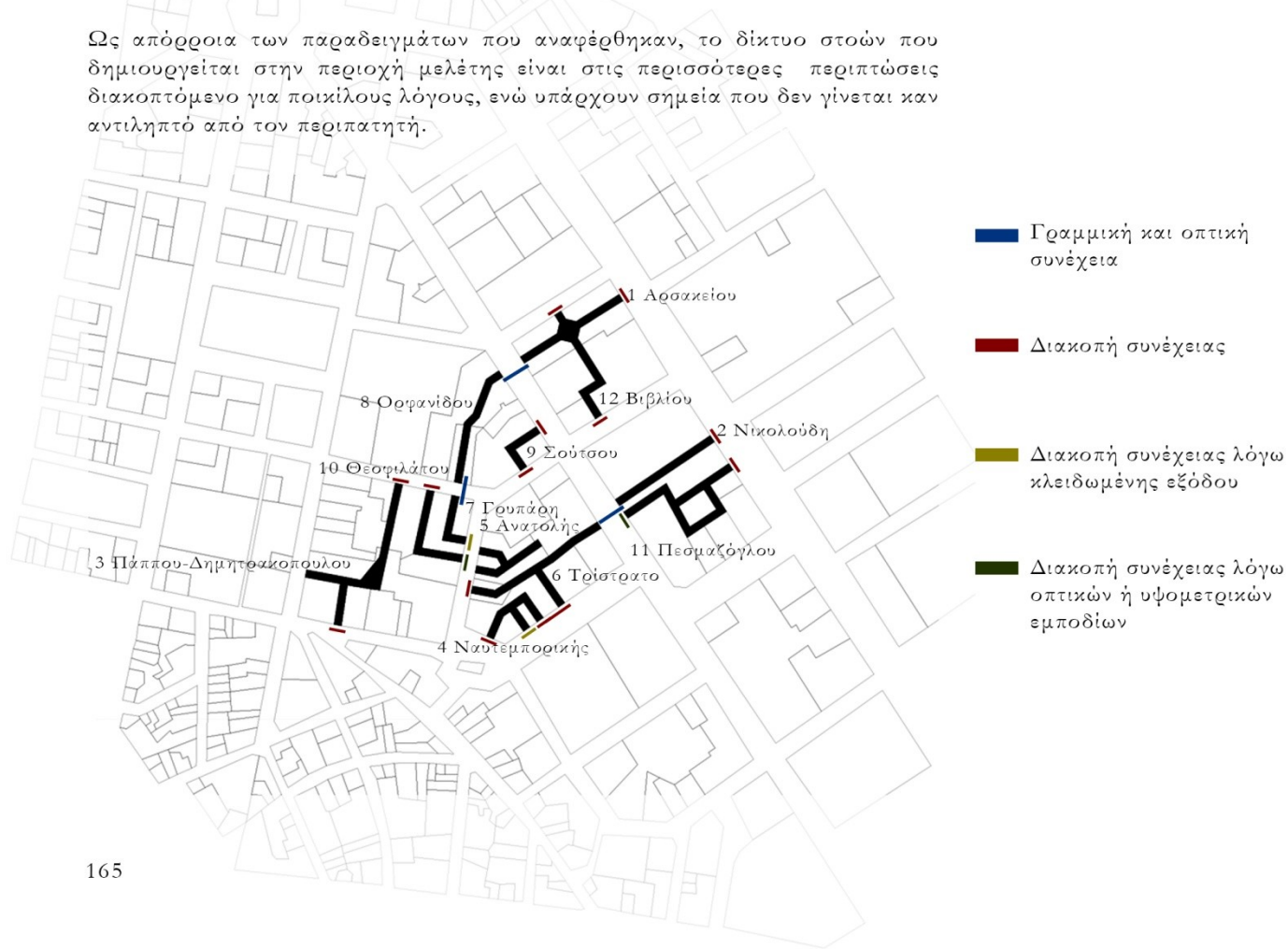
Όπως προαναφέρθηκε το σύνολο των στοών που έχουν κατασκευαστεί εντός της περιοχής μελέτης του εμπορικού τριγώνου καλύπτει ένα ευρύ χρονικό φάσμα από την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα, μέχρι σχεδόν τον 21ο αιώνα. Αυτή η χρονική διαφορά είναι εμφανής και σε ότι αφορά την τυπολογία και τη μορφή της κάθε στοάς. Όσον αφορά τη σύνδεση μεταξύ τους και τη μετάβαση του πεζού από τη μία στην άλλη, σε κάποιες περιπτώσεις επιτυγχάνεται πιο ομαλά ενώ σε άλλες η ασυνέχεια είναι έντονη. Γι' αυτό εκτός από διαφορετική φάση κατασκευής μεταξύ γειτονικών στοών, ευθύνεται κυρίως η έλλειψη ενός ευρύτερου πλάνου για τη δημιουργία ενός δικτύου κίνησης μέσα στον αστικό ιστό.

Ως αποτέλεσμα, ορισμένες στοές είτε είναι τοποθετημένες σε παράλληλη διάταξη, είτε ο ευθύγραμμος νοητός άξονας που τις ενώνει είναι ελαφρώς μετατοπισμένος, οπότε δεν επιτυγχάνεται άμεση οπτική συνέχεια. Ακόμη όμως και σε περιπτώσεις που δύο στοές έχουν τοποθετηθεί ακριβώς εκατέρωθεν ενός οδικού άξονα, η διακοπή της οπτικής συνέχειας λόγω υψομετρικής διαφοράς, δημόσιας φύτευσης ή ορισμένων χρήσεων που καταλαμβάνουν το πεζοδρόμιο και πάλι εμποδίζει την ομαλή κίνηση. Τελευταίος παράγοντας είναι η ιδιωτικότητα, καθώς υπάρχουν στοές που έχει αποφασιστεί η μια είσοδος να διατηρείται κλειστή και η στοά να εξυπηρετείται μόνο από την άλλη, ενώ άλλες που κλείνουν διαφορετικές ώρες, διακόπτοντας και πάλι τη ροή της κίνησης.

Ένα παράδειγμα αποτελεί το σύνολο των στοών Αρσακείου – Ορφανίδου – Γρυπάρη, με την πορεία να διακόπτεται στην τελευταία, λόγω της κλειστής εξόδου στην οδό Αριστείδου. Αντίστοιχα και η στοά Νικολούδη βρίσκεται ακριβώς απέναντι από τη στοά Τρίστρατο, η οποία όμως στην έξοδο προς Αριστείδου δεν συνεχίζει στον ίδιο άξονα με τη Θεοφιλάτου. Οι περιπτώσεις των στοών Πάππου – Δημητρακοπούλου, Ναυτεμπορικής, Μεγάρου Σούτσου και Πεσμαζόγλου είναι εντελώς ανεξάρτητες, καθώς καμιά τους δεν συναντά άλλη στοά στην απέναντι πλευρά του οδικού άξονα. Οι στοές που έχουν μια ή περισσότερες εξόδους στην οδό Αριστείδου δεν έχουν καμία ευθύγραμμη νοητή συνέχεια με αυτές που βρίσκονται στην απέναντι πλευρά του δρόμου.

Σημαντικό οπτικό εμπόδιο παρατηρείται στην στοά Πεσματζόγλου, από την πλευρά της Σταδίου, όπου εκτός από την υψομετρική διαφορά, η χρήση του χώρου για παρκάρισμα καθιστά δύσκολη την αναγνώριση της εισόδου της στοάς. Τέλος, στην περίπτωση της στοάς Τρίστρατο, που τα τρία τμήματά της ανήκουν σε διαφορετικά κτίρια και ιδιοκτήτες, συχνό φαινόμενο είναι το ένα να κλείνει νωρίτερα, αναγκάζοντας τον περιπατητή να επιστρέψει από τον ίδιο δρόμο, καθώς δεν υπάρχει άλλη δυνατή έξοδος.

Ως απόρροια των παραδειγμάτων που αναφέρθηκαν, το δίκτυο στοών που δημιουργείται στην περιοχή μελέτης είναι στις περισσότερες περιπτώσεις διακοπτόμενο για ποικίλους λόγους, ενώ υπάρχουν σημεία που δεν γίνεται καν αντιληπτό από τον περιπατητή.

Ο Walter Benjamin χαρακτηρίζει τις στοές μικρογραφία της πόλης και της κοινωνίας. Το πέρασμα του χρόνου μεταλλάσσουντας αυτές, έφθειρε σταδιακά και τις στοές, όπως φθείρεται ένας ζωντανός οργανισμός. Στα εσωτερικά περάσματα που άλλοτε έσφυζαν από ζωή, πλέον επικρατεί εγκατάλειψη και αδράνεια, εξέλιξη δύσκολο να προβλεφθεί από κάποιον που τις είχε βιώσει μερικές δεκαετίες πριν.

Όπως είναι φυσικό, σημαντικό παράγοντα που επηρέασε την επιβίωση ή την παρακμή μιας στοάς αποτέλεσαν οι αλλαγές που συντελέστηκαν στο άμεσο γειτονικό της περιβάλλον, επιδρώντας έμμεσα στην αντίληψη του κοινού. Για παράδειγμα η εικόνα που παρατηρείται μεταξύ στοών που ενώνουν οδικούς άξονες όπως η Αριστείδου, η Σοφοκλέους και η Δραγατσάνιου και στοών που συνδέουν κεντρικότερους εμπορικούς άξονες, όπως η Σταδίου και Πανεπιστημίου είναι τελείως διαφορετική, παρά το γεγονός ότι και στις δύο υποπεριοχές εντοπίζονται στοές με σημάδια εγκατάλειψης.

Στην πρώτη περίπτωση, σημαντικό ρόλο έχει παίξει ο γενικότερος υποβιβασμός της περιοχής και οι συνθήκες ανασφάλειας και εξαθλίωσης που επικρατούν. Η ανεξέλεγκτη εισροή κατά τα προηγούμενα χρόνια κατοίκων στοιχείων καθώς και διάφορα περιστατικά βίας που έχουν σημειωθεί, έχουν ταυτίσει το σημείο εκείνο με αρνητικά συναισθήματα. Στις αρχές του 20ου αιώνα μεγάλο μέρος των κατοίκων και των επαγγελματιών απομακρύνθηκαν από εκεί, ενώ οι καταναλωτές στράφηκαν σε άλλους πιο «ασφαλείς» χώρους αγοράς, με αυτή την κατάσταση να συμπαρασύρει και τις στοές στην παρακμή. Μπορεί τα τελευταία χρόνια να έχει αρχίσει ξανά η εμπορική αναζωογόνηση της περιοχής, αλλά η ανάκαμψη των εσωτερικών περασμάτων προχωράει με πιο αργούς ρυθμούς, καθώς αυτά αποτελούν ακόμη έναν τόπο επισφαλή στη συνείδηση του κόσμου.

Όσον αφορά τις στοές των οικοδομικών τετραγώνων μεταξύ των δύο κεντρικών οδών Σταδίου και Πανεπιστημίου, η έλλειψη χρήσεων σε ορισμένες περιπτώσεις δεν δείχνει να έχει επηρεάσει σημαντικά τη διέλευση του περαστικού. Ακόμη προτιμώνται, έστω και μόνο ως η πιο σύντομη διαδρομή, καθώς η τοποθεσία τους, το μέγεθος και η διαμπερότητά τους δημιουργούν αισθήματα μεγαλύτερης ασφάλειας.

Ήδη από τα τέλη του '70, με τη Μεταπολίτευση να φέρνει νέο αέρα εξωστρέφειας, το καταναλωτικό ενδιαφέρον μεταφέρθηκε σε πιάτσες άσκεπες και οι καταστηματαρχές άρχισαν να αναζητούν τον ανοιχτό χώρο που πρόσφεραν οι κεντρικοί οδοί.⁴⁷ Πρόκειται για μια αλλαγή «μόδας» και προτιμήσεων που αποτέλεσε σημαντικό πλήγμα στην κίνηση των στοών.

Επιπλέον από τη δεκαετία του 1980 και όσο πλησίαζε ο 21ος αιώνας, ο χαρακτήρας της πόλης είχε αρχίσει να αλλάζει. Από τη μια η έντονη διεύρυνση της πόλης και η ανάγκη δημιουργίας επιμέρους πυρήνων αγοράς για την εξυπηρέτηση των κατοίκων και από την άλλη η επικράτηση του αυτοκινήτου ως βασικού μέσου μετακίνησης οδήγησαν στην απομάκρυνση από το κέντρο της πόλης και κατ' επέκταση των έως τότε δημοφιλέστατων στοών. Οι νέοι πιο γρήγοροι ρυθμοί ζωής, επέβαλαν ήδη από την προηγούμενη δεκαετία πλέον τα καταστήματα επί κεντρικών οδών με βιτρίνα, ώστε οι αγορές να γίνονται ταχύτερα, αφήνοντας απ' έξω τη διαδικασία της περιπλάνησης στο εσωτερικό των οικοδομικών τετραγώνων που προήγαγαν οι στοές.

Αν και καθυστερημένα, εισάγεται πλέον και στα ελληνικά δεδομένα ο τύπος του εμπορικού πολυκαταστήματος, τύπου mall, σαφώς επηρεασμένος από τη στοά, με την έννοια ότι τα εμπορικά καταστήματα βρέθηκαν σε χώρο προστατευμένο, στεγασμένο και ημί-δημόσιο. Εκτός όμως από τις γενικές αρχές, δεν υπάρχει κανένα άλλο κοινό σημείο, σαν ατμόσφαιρα του εσωτερικού χώρου. Τα εμπορικά πολυκαταστήματα είναι απλά τοποθετημένα σε ορισμένα νευραλγικά σημεία της πόλης, χωρίς να προάγουν το δίκτυο κίνησης μέσα στον αστικό ιστό, είναι αποκομμένα από το εξωτερικό περιβάλλον και τον φυσικό χώρο και δεν διαθέτουν μέρος για τις μικρές τοπικές επιχειρήσεις. Μπορεί λοιπόν σε κάποιο βαθμό να επηρεάστηκε η μορφή τους από τα εμπορικά περάσματα του κέντρου του περασμένου αιώνα, όμως δεν κατάφεραν να συνεισφέρουν στην αναδιοργάνωση και βελτίωση του αστικού ιστού, ούτε να διατηρήσουν το ίδιο σύστημα των ανθρώπινων επαφών και συναλλαγών.

⁴⁷ Δυστυχώς η σταδιακή παρακμή της στοάς τον 20ό αιώνα είναι μια πραγματικότητα που αιτία έχει την αλλαγή μια σειράς κοινωνικών προτύπων και συνθηκών στην καθημερινή ζωή της πόλης» - Δ. Πολυχρονόπουλος, καθηγητής Δ.Π.Θ, πηγή: Στις στοές του χρόνου, Χαρά Τζαναβάρα, Ελευθεροτυπία, 06/02/2005

3.5 και 3.6

Τα δύο σύγχρονα εμπορικά πολυκαταστήματα τύπου mall στην Αθήνα. Αν και υπάρχει μια κοινή βάση με τις εμπορικές στοές στην λογική της προστατευμένης ημι-δημόσιας αγοράς όπου προσφέρεται ποικιλία καταστημάτων, η κλίμακα, το είδος του εμπορίου που προάγεται και η ανεξάρτητη από το γειτονικό περιβάλλον τοποθέτηση συνιστούν σημαντικές διαφορές.

Η στοά που καθιερώθηκε ως βασικό στοιχείο του δημόσιου αστικού σχεδιασμού του κέντρου είναι τελικά το προϊόν που δημιούργησαν οι κινητήριες οικονομικές δυνάμεις μιας εποχής. Ο ιδιαίτερος τρόπος δημιουργίας της στοάς σε μια δεδομένη περίοδο εξηγεί όχι μόνο τις συνθήκες του περιβάλλοντος και τις ανάγκες διαμόρφωσης του κέντρου της Αθήνας του 20ου αιώνα, αλλά και την πολιτική και πολιτιστική κατάσταση της κοινωνίας. Για χρόνια ολόκληρα οι στοές αποτελούσαν ένα ιδιόμορφο σύστημα, μια «πόλη μέσα στην πόλη», με τους δικούς της κώδικες και μια ιδιότυπη ιεραρχία. Όμως για τα δεδομένα της Αθήνας, ο αρχιτεκτονικός τύπος της στοάς γνώρισε βραχεία άνθιση συγκριτικά με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές πόλεις, εν μέρει λόγω και της επικράτησης καλών καιρικών συνθηκών. Παράλληλα πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές με την πάροδο των χρόνων επηρέασαν άλλοτε θετικά και άλλοτε αρνητικά αυτά τα περάσματα στην αντίληψη του κόσμου. Για μια ποικιλία αιτιών η εμπορική στοά-passage στην περιοχή της Αθήνας παρακμάζει και παραχωρεί τη θέση της σε άλλες αρχιτεκτονικές μορφές, εξέλιξη που ίσως θα μπορούσε να είχε προβλεφθεί σύμφωνα με τα παραδείγματα άλλων ευρωπαϊκών πόλεων. Από αυτή την άποψη, πρόκειται για μια τυπολογία που αν και αυτούσια δεν ξεπέρασε την κρίση του χρόνου, συνεχίζει να κυριαρχεί μέσω της επιρροής που άσκησε σε άλλους οικοδομικούς τύπους, οι οποίοι όμως «δανείζονται» στοιχεία από αυτή, λόγω της αισθητικής και ωφελιμιστικής της λειτουργίας.

04

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- Ξ.Σκαρπιά Χόιπελ, Η αρχιτεκτονική της στοάς, εξέλιξη και συμβολή στην ποιότητα του εσωτερικού δημοσίου χώρου, εκδ ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1981
- Δ.Ν.Καρύδης, Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας, εκδ Παπασωτηρίου, Αθήνα, 2008
- Ζ.Ε.Ρωπαϊτού, Ο κόσμος της Ευρυπίδου και των πέριξ: Ευρυπίδου, Ψυρρή και Γεράνι, ένας περίπατος, εκδ Εστία, Αθήνα, 2018
- Μπακ – Μορς Σούζαν, Η διαλεκτική του βλέπειν – Ο Βάλτερ Μπένγιαμιν και το σχέδιο εργασίας περί στοών, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 2011
- Παππά Ν., Εντός Στοάς, Εκδόσεις Χαρτοβασίλειον, Αθήνα 2015
- Γιακουμάτος Α., Ιστορία της Ελληνικής Αρχιτεκτονικής 20ος αιώνας, τέταρτη έκδοση ΝΕΦΕΛΗ, Αθήνα 2016
- Δ.Φιλιππίδης, Εφήμερη και Αιώνια Αθήνα, εκδ Πολιτιστικό ίδρυμα μίλου Πειραιώς, Αθήνα, 2009
- Αραβαντινός Α., «Εμπορικό τρίγωνο Αθήνας. Καρποφορεί η συμβολή του σπουδαστηρίου πολεοδομικών ερευνών Ε.Μ.Π.», περιοδικό Πυρφόρος, 1994
- Γιαννακούλας Ε., «Ο μετασχηματισμός της εμπορικής στοάς σε εμπορική νησίδα: η περίπτωση του mall στο σταθμό μετρό Άγιος Δημήτριος της Αθήνας», ΕΜΠ, Αθήνα, 2011
- Γκούντρα Α., «Χρήσεις γης στο εμπορικό τρίγωνο της Αθήνας», ΕΜΠ, Αθήνα, 2008
- Μπίρης Κ., «Αι Αθήναι από του 19ου εις τον 20ον αιώνα», Αθήνα, 1966
- Παπαηλία Ε., «Η φέρουσα ικανότητα της στοάς: εμπορικές στοές της Αθήνας», ΕΜΠ, Αθήνα, 2010

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- <https://www.lifo.gr/team/omorfia/43919>
- <https://foursquare.com/>
- https://stoanikoloudi.gr/?page_id=2
- <https://www.academia.edu/>
- http://www.eie.gr/archaeologia/gr/chapter_more_9.aspx
- <http://www.kathimerini.gr/916592/gallery/epikairothta/ellada/to-megalo-stoixhma-toy-mikroy-trigwnoy>
- https://www.lifo.gr/articles/athens_articles/146270
- http://boraenai.blogspot.com/2015/11/blog-post_59.html
- <https://www.crashonline.gr/koinonia/>
- <https://www.tovima.gr/2010/12/24/society/eginan-tis-modas-oi-emporikes-stoes/>
- <https://mygreekholiday.gr/4-articles/item/1578-i-istoriki-stoa-arsakeiou-anazita-misthotes>
- <https://www.trip2athens.com/el/see-n-do/attractions/dromoistoes/attraction-257/>
- https://www.lifo.gr/articles/retronaut_articles/177502/ena-taksidi-stin-athina-tis-dekaetias-toy-1980
- <https://ipolizei.gr/>
- <https://www.arcgis.com/apps/Cascade/index.html?appid=9674f14fdf434026b01916126792dddd>

http://pisostapalia.blogspot.com/2018/10/blog-post_13.html
<http://athina984.gr/wp-site/2018/09/12/stoa-orfanidoy-i-agora-spanion-nomismaton-kai-grammatosimon/>
http://commercialbankofgreece.blogspot.com/p/blog-page_17.html
<https://www.fnl-guide.com/gr/el/restaurant-news/aeolou-68/>
<https://www.mixanitouxronou.gr/i-mastiga-ton-narkotikon-kai-ta-stekia-ton-emporon-stin-athina-toy-metaxa>
http://boraenai.blogspot.com/2012/07/blog-post_3788.html
<https://www.paron.gr/>
https://www.athinorama.gr/cityvibe/article/pou_odigountai_oi_stoes_tis_athinas-2533868.html

ΤΗΛΕΟΠΤΙΚΕΣ ΕΚΠΟΜΠΕΣ - ΤΑΙΝΙΕΣ

Τριανταφυλλίδης Ν., “Τα στέκια: Στοές της πόλης», ΕΡΤ, 2015

Νικολαΐδης Ν., “Πρωινή Περίπολος”, 1987

Χρήσιμη στη συλλογή πληροφοριών ήταν η πεζή περιπλάνηση και φωτογράφιση των εμπορικών στοών της περιοχής μελέτης, καθώς και οι συνομιλίες με πιο παλιούς ή καινούριους ιδιοκτήτες καταστημάτων και εργαζόμενους.

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

1.1 <https://delice.gr/el>

1.2 <https://el.wikipedia.org/wiki/>

2.1 <https://www.athenssocialatlas.gr/>

2.2 <https://slideplayer.gr/slide/4898666/>

2.3 https://www.lifo.gr/print/urban_life/107505

2.4 <https://www.slideshare.net/antonistsiv/ss-7318831>

2.5 http://anakaluptontas-thn-athina.blogspot.com/p/blog-page_2473.html

2.6 http://www.eie.gr/archaeologia/gr/arxeio_more.aspx?id=112

2.7 http://www.eie.gr/archaeologia/gr/arxeio_more.aspx?id=112

2.8 http://ernstziller.blogspot.com/2015/05/blog-post_15.html

2.9 <https://www.in2life.gr/delight/goingout/article/406352mikres-athhnaikes-stoes-kai-oi-istories-toys.html>

2.10 <https://www.lifo.gr/team/omorfia/43919>

2.11 <https://www.lifo.gr/team/omorfia/43919>

2.12 <http://www.pathfinder.gr/stories/3552690/mia-diaforetikh-polh-stis-stoes-ths-athhnas/>

2.13 <http://www.kathimerini.gr/978360/article/epikairothta/ellada/o-dhmos-a8hnaiwn-dinei-kinhtra-gia-th-stoa-emporwn>

2.14 <https://www.paraskhnio.gr/i-stoa-ton-emporon-oasi-dimioyrgias/>

2.15 <https://www.sofokleousin.gr/apokta-zoi-i-stoa-emporon-egkainia-gia-8-nea-katastimata>

2.16 <http://www.pathfinder.gr/stories/3552690/mia-diaforetikh-polh-stis-stoes-ths-athhnas/>

2.17 <http://www.rethinkathens.org/gre/media-photogallery/stoa-arsakeiou-release>

- 2.18 <https://www.onassis.org/onassis-magazine/issue-63/ekthesi-rethink-athens-Stoa-Arsakeioy>
- 2.19 <http://www.fatsimare.gr/kserete-oti/2017/03/21/ta-ktiria-ton-athinon-poy-exoyn-megali-istoria-piso-toys>
- 2.20 http://www.eie.gr/archaeologia/gr/arxeio_more.aspx?id=242
- 2.21 https://www.tripadvisor.it/Attraction_review-g187813-d8571053-Reviews-Palazzo_del_Tergesteo-Trieste
- 2.22 Φωτογραφία από προσωπικό μου αρχείο
- 2.23 <http://www.thetoc.gr/new-life/city/article/gia-ton-prwtoporo-giwrgo-theotoka-sti-stoa-tou-bibliou>
- 2.24 <https://m.popaganda.gr/stoes-vivliou-ke-orfeos-apo-ton-marasmo-sto-schedio-anagennisis/>
- 2.25 http://www.stoabibliou.gr/h_stoa_halls.php
- 2.26 - 2.29 Φωτογραφία από προσωπικό μου αρχείο
- 2.30 <https://www.mixanitouxronou.gr/o-architektonas-pou-echtize-megara-ke-proevlepse-tin-epidimia-ton-katedafiseon>
- 2.31 https://stoanikoloudi.gr/?page_id=2
- 2.32 - 2.33 <https://www.facebook.com/notes/>
- 2.34 - 2.35 https://stoanikoloudi.gr/?page_id=2
- 2.36 <https://www.protothema.gr/city-stories/article/723598/to-pagotorolo-kai-o-kapodistrias-sti-stoa-nikoloudi/>
- 2.37 <https://www.lifo.gr/articles/choice/161054>
- 2.38 - 2.39 Φωτογραφία από προσωπικό μου αρχείο
- 2.40 - 2.45 http://commercialbankofgreece.blogspot.com/p/blog-page_17.html
- 2.46 - 2.60 Φωτογραφία από προσωπικό μου αρχείο
- 2.61 - <https://www.lifo.gr/team/omorfia/43919>
- 2.62 Φωτογραφία από προσωπικό μου αρχείο
- 2.63 - 2.65 <https://www.lifo.gr/team/omorfia/43919>
- 2.66 Φωτογραφία από προσωπικό μου αρχείο
- 2.67 https://www.athensvoice.gr/109136_entos-stoas
- 2.68 - 2.77 Φωτογραφία από προσωπικό μου αρχείο
- 2.78 https://www.lifo.gr/articles/athens_articles/146270
- 2.79 - 2.90 Φωτογραφία από προσωπικό μου αρχείο
- 2.91 https://www.lifo.gr/articles/athens_articles/146270
- 2.92 Φωτογραφία από προσωπικό μου αρχείο
- 2.93 https://www.lifo.gr/articles/athens_articles/146270
- 2.94 - 2.110 Φωτογραφία από προσωπικό μου αρχείο
- 2.111 <https://artic.gr/oi-hamenoi-arxitektonikoi-thisauroi-tis-athinas-kai-giati-hathikan/>
- 2.112 <https://pharmastart.wordpress.com/>
- 2.113 - 2.115 Φωτογραφία από το προσωπικό μου αρχείο
- 2.116 <https://www.protothema.gr/city-stories/article/704429/stis-stoes-kai-ta-barakia-tou-kedrou-tis-athinas-meros-v/>
- 2.117 <https://www.in2life.gr/features/notes/article/250593/>
- 2.118 Φωτογραφία από το προσωπικό μου αρχείο
- 2.119 <https://greka.lifo.gr/food/duck-soup-ena-mistikio-kafe-stin-pesmazoglou/>
- 3.1 - 3.4 Φωτογραφία από το προσωπικό μου αρχείο
- 3.5 <https://www.lifo.gr/now/society/8494>
- 3.6 <http://www.kathimerini.gr/750989/article/epikairothta/ellada/>

Σκοπός της εργασίας είναι η διερεύνηση του αρχιτεκτονικού τύπου της στοάς στο εμπορικό τρίγωνο της Αθήνας και η λειτουργία του στον αστικό ιστό ως πόλος εμπορίου. Το χρονικό φάσμα καλύπτει την περίοδο από τα τέλη του 19ου αιώνα, περίοδο εμφάνισης της πρώτης στοάς στον ελλαδικό χώρο μέχρι και σήμερα, αναφέρεται όμως σημειικά και στις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα, μετά τη σύσταση του νέου-ελληνικού κράτους, όπου οι πολεοδομικές αποφάσεις και πρακτικές οδήγησαν σταδιακά στην εμφάνιση αυτής της αρχιτεκτονικής μορφής. Ως αντικείμενο επιλέχθηκαν οι στοές του εμπορικού τριγώνου που περιλαμβάνονται μεταξύ των οδών Πανεπιστημίου, Δραγατσανίου – Ευριπίδου, Αιόλου και Γ. Σταύρου – Αρσάκη.

Οι εμπορικές στοές αποτελούν ένα αναπόσπαστο κομμάτι του κέντρου των Αθηνών, στο οποίο τα τελευταία χρόνια παρατηρούνται σημάδια εγκατάλειψης. Στα εσωτερικά περάσματα που κάποτε έσφυζαν από ζωή, πλέον επικρατούν ανενεργά καταστήματα και ελάχιστη εμπορική κίνηση, απρόσμενη εξέλιξη η οποία θα επιδιωχθεί να ερμηνευθεί ως απόρροια κοινωνικό-οικονομικών εξελίξεων στην περιοχή.